

Familieerindring og identitet

Barn av tyske fordrevne i Vest-Tyskland

Angelica Frederking

Masteroppgave i historie

Institutt for arkeologi, historie, kultur og religionsvitenskap

UNIVERSITETET I BERGEN

Våren 2022

© Angelica Frederking

20.05.2022

Familieerindringer og identitet. Barn av tyske fordrevne i Vest-Tyskland.

<https://bora.uib.no>

Forord

Når masteroppgaven nå er ferdig, er det flere personer jeg vil takke. Først og fremst vil jeg rette en stor takk til min veileder Christhard Hoffmann. Tusen takk for all god veiledning, gode råd, og gode innspill gjennom arbeidet med dette masterprosjektet.

En stor takk rettes også til mine ti intervju partnere som har delt sine fortellinger med meg. Takk til alle dere som har vært behjelpelig i jakten på egnede informanter både i Tyskland og i Norge. En spesiell stor takk til Patricia for støtten i denne prosessen. Takk til Jannike og takk til alle professorer og medstudenter i masterseminaret *På tvers av grenser*.

Til slutt vil jeg takke familie og venner for deres støtte og forståelse.

Bergen Mai 2022

Angelica Frederking

Abstract

In the aftermath of World War II approximately 12-14 million ethnic Germans were forced to leave their homes in Central and Eastern Europe. About 8 to 10 million of the expelled Germans settled in West Germany. The focus of this thesis is on the second generation of these expellees. Applying the methodology of Oral History, the study is based on ten qualitative interviews with people born in West Germany between 1947 and 1966 whose parents were expellees.

The interviewees grew up in a time with great societal changes in West German society. During the first two decades after the war, there was a lot of public attention to the expulsion. Influenced by political reorientations, in particular the new *Ostpolitik*, public interest in the fate of the expellees declined in the late 1960s and early 1970s. In light of these changes, the children of the expellees found themselves in a challenging situation. On the one hand they were confronted with the memories and experiences their parents had gone through. On the other hand, they were exposed to the changes in public opinion and the lack of understanding for the expellee's situation. This led to a certain form of disconnection and neglect towards their family history. For some of the interviewees this disconnection between themselves and their family memory has remained. For others, the interest for their parents' story and experiences has grown stronger over time, especially when it became easier to visit the home region of their parents after the fall of communism. Some participants, however, found that the passing of their parents increased their interest towards their parents' story.

This study explores the intergenerational transmitted knowledge on this subject and how the parents' experiences have been communicated and remembered within the family. The findings suggest that individual and collective memories are intertwined. In particular, a connection between the negative public opinion to this subject in the formative years of the interviewees, and their lack of identification and their unwillingness to be confronted with the parent's story has become apparent. For the participants in this study the family stories about expulsion and the loss of *Heimat* were mainly seen as a private matter and had no place outside the family.

Innholdsfortegnelse

Forord.....	iii
Abstract.....	iv
Forkortelser	vii
1. Introduksjon.....	1
1.1 Valg av tema og relevans	1
1.2 Problemstilling og forskningsspørsmål	3
1.3 Begrepsavklaring	4
1.4 Avgrensninger	5
1.5 Presentasjon av utvalgt forskning	6
1.6 Sammenlikning av presentert litteratur	10
1.7 Kildemateriale, forarbeid og metode.....	11
1.7.1 Kildemateriale og metodiske utfordringer.....	12
1.7.2 Forarbeid og gjennomføring av intervjuene.....	12
1.7.3 Rekruttering og utvalg av informanter	14
1.7.4 Etterarbeid og analyse av innsamlede data	15
1.7.5 Kildekritiske refleksjoner	15
1.8 Oppgavens struktur	17
2. Historisk bakteppe.....	19
2.1 Bakgrunn.....	19
2.2 Ankomst til Vest-Tyskland.....	21
2.3 Integreringen i samfunnet.....	23
2.4 Fremveksten av organisasjoner.....	26
2.5 To organisasjoner blir til en.....	27
2.5.1 Den politiske profilen på 1950- og 1960-tallet.....	28
2.5.2 Oppklaringsarbeid.....	29
2.5.3 Realitetens inntog.....	29
2.5.4 Tyskland blir gjenforent.....	30
2.6 Det politiske bildet.....	30
2.7 Bevaring av kulturell egenart	32
3. Bevaring og formidling av flyktningehistorien til neste generasjon: medlemsforeninger og erindringskultur	34
3.1 Medlemsorganisasjoner på en nedadgående kurs	35
3.1.1 BdVs medlemsstrategi.....	35
3.1.2 Ungdomsforeningen Tysk ungdom fra øst gjennom ulike faser	38

3.2	Flukt og fordrivelsen som erindringskultur	41
3.2.1	Den tapte Heimat som kulturarv	42
3.2.2	Minnesmerker og deres kontrovers	45
3.2.3	Kulturformidling gjennom ulike former for litteratur	46
3.2.4	Film og TV	49
3.3	Oppsummering.....	50
4.	Erindringer fra barndommen	52
4.1	Fortellinger om foreldrenes flukt og fordrivelse under oppveksten.....	52
4.2	Oversikt over informantene	52
4.3	Flukterfaring som en del av familiens erindringsfellesskap	54
4.4	<i>Heimat</i> -fortellinger som identitetsbygger.....	58
4.5	Tapsfølelse og erindringsbehov.....	63
4.6	Intergenerasjonell påvirkning.....	64
4.7	Hvordan var kommunikasjonen rundt det å være barn av fordrevne?.....	69
4.8	Del av et større fellesskap?	70
4.9	Sammendrag	72
5.	Voksenliv og refleksjoner	73
5.1	Informantenes erfaringer og holdninger i voksenlivet	73
5.2	Fordrivelsen som tema i skolen.....	73
5.3	1970-tallets politiske endringer	76
5.4	<i>Heimat</i> fra drøm til virkelighet.....	80
5.5	Herkomst, identitet og alder.....	86
5.6	Flukt og fordrivelse og den kollektiv hukommelse	89
5.7	Sammendrag	93
6.	Avsluttende refleksjoner	95
6.1	Tysklands omgang med fordrivelsen	95
6.2	Holdninger i samfunnet og påvirkning.....	97
6.3	Ulike tolkninger	98
	Kildehenvisninger	100
	Bibliografi	100
	Vedlegg: Intervjuguide	107

Forkortelser

BdV	Bund der Vertriebenen
BHE	Block der Heimatvertriebenen und Entrechteten
BRD	Bundesrepublik Deutschland
BvD	Bund der vertriebenen Deutschen
DRK	Deutsches Rotes Kreuz
CDU	Christlich Demokratische Union
CSU	Christlich-Soziale Union
DDR	Deutsche Demokratische Republik
DJO	Deutsche Jugend des Ostens/ Deutsche Jugend in Europa
DOD	Deutscher Ostdienst
FDP	Freie Demokratische Partei Deutschlands
SPD	Sozialdemokratische Partei Deutschland
VOL	Vereinigte Ostdeutsche Landsmannschaften
ZvD	Zentralverband der vertriebenen Deutschen

1. INTRODUKSJON

Fordrivelsen er for mange fremdeles et svært vanskelig tema. Også i min generasjon er det få mennesker som har en åpen tilnærming til dette temaet. Jeg har også inntrykk av at mange i min generasjon har visket det bort. Ja, og foreldrene har heller ikke kunnet snakke om det.¹

Ina Kaufmann

Dette sa Ina Kaufmann da hun reflekterte over Tysklands erindringskultur i forhold til fordrivelsen av tyskerne fra Øst- og Sentral-Europa etter 2. verdenskrig. Ina er en av informantene i denne studien, og hennes utsagn kan tyde på at dette temaet fremdeles er utfordrende for mange berørte familier. Generelt i den tyske befolkningen blir denne delen av historien ofte sett på som ubehagelig. Berørte personer med interesse for familiens historie blir gjerne mistenkt for å være revansjistisk. Mange av dem er bekymret for å få et slikt stempel på seg. Av den grunn har de i mindre grad enn de selv gjerne hadde ønsket befattet seg med familiens erindringskultur. Av frykt for å bli skjøvet over i den politiske høyrefløyen, er man gjerne tilbakeholden med å uttale seg om dette temaet.

1.1 Valg av tema og relevans

På verdensbasis er antall personer som har en forbindelse til tema migrasjon økende. Stadig flere familier og individer er berørt av migrasjon, enten det gjelder dem selv, familiemedlemmer, eller deres forfedre. Tvangsmigrasjon er spesielt utbredt i forbindelse med krig. Hvorvidt det kalles flukt, fordrivelse, eller «etnisk rensning», er det forbundet med store lidelser. Det har skjedd i århundrer og det skjer også i dag. Det denne studien ønsker å undersøke, er hvordan denne spesifikke tvangsmigrasjonen har påvirket den etterfølgende generasjonen. Når Tyskland og tyskere nevnes i den påfølgende teksten, er det Vest-Tyskland og vest-tyskere som er ment. Fordrivelsen av tyskere i forbindelse med andre verdenskrig har blitt håndtert på ulike måter i de 75 årene som har gått siden hendelsene fant sted. Innstillingen til, og håndteringen av, dette temaet har vært gjennom en rekke svingninger, både i politikken og i det tyske samfunnet ellers. Ifølge Journalisten Helga Hirsch, som har

---

¹ Originaltekst: «Also ich glaube das für viele der Umgang (Flucht und Vertreibung) noch sehr schwierig ist, immer noch. Und ich finde auch in meine Generation wenig Menschen die offen damit umgehen. Und ich habe den Eindruck dass, ja viele auch wirklich wegwischen, ja und die Eltern könnten wenig darüber sprechen.»

skrevet en rekke bøker og artikler om dette temaet, kan Tysklands omgang med flukt og fordrivelsen deles inn i tre ulike faser. På 1950-tallet var krigsopplevelsene fremdeles nær og i friskt minne. Tyskerne følte seg samlet sett som ofre for et utall av bombeangrep, men også for krigen i seg selv. En betydelig del av mennene satt i krigsfangenskap og den generelle befolkningen mente at de hadde blitt påført stor urett. De fordrevne så på seg selv som enda større ofre enn den øvrige befolkningen og klaget høylytt over sin situasjon. Et flertall av de fordrevne mente at de måtte betale den høyeste prisen for Nazi-Tysklands grusomme krigshandlinger. Denne offermentaliteten ble underbygget av en serie av undersøkelser og dokumentinnsamlinger som fant sted på 1950-tallet. Med historikeren Theodor Schieder i spissen, ble det opprettet et forskningsprosjekt som skulle dokumentere og samle inn erfaringer gjort av flyktninger og fordrevne. Hensikten med denne dokumentasjonen var at den skulle legges frem i senere fredsforhandlinger. Der skulle den brukes som historisk bevismateriale. Det var ikke bare offermentalitet som preget denne fasen. Det var en generell uvilje i befolkningen mot å snakke om, og å ta inn over seg, nazistenes ugjerninger. Dette resulterte i en form for fortieelse i offentligheten, men også innad i familien. Først utover 1960-tallet og inn i 1970-tallet endret dette seg. Det man tidligere hadde feid under teppet hva nazistenes forbrytelser angikk, ble nå for alvor bragt frem i lyset. Ved å erkjenne Tyskland sin kollektive skyld, ble offentlig tale om disse spørsmålene endret. Tyskerne var ikke lenger ofre, men overgripere. Denne vandelen har preget og preger fortsatt en stor del av Vest-Tysklands sin identitet. Den har også hatt stor innvirkning på Tysklands omgang med flukten og fordrivelsen.² En følge av denne vendingen var at hele problematikken rundt fordrivelsen ble stadig mer neglisjert. Flere anså fordrivelsen som en rettmessig straff for Tysklands forbrytelser. Blant de fordrevne selv var det også en betydelig andel som delte dette synet. En av følgene for denne oppfatningen var at de lidelsene og tapene som fordrivelsen påførte en så stor andel av Tysklands befolkning ikke ble bearbeidet. Tvert imot, det var en del av Tysklands skam. Mange mente at fordrivelsen var et tema man ikke burde befatte seg med. Først i den tredje fasen som Hirsch beskriver, mot slutten av 1990-tallet, endret denne innstillingen seg. Da hadde man på nært hold sett og opplevd hvilke grusomme følger krigen på Balkan førte med seg. I mange familier, men også i offentligheten, ble flukten og fordrivelsen aktualisert. Dette førte til en utvikling i forskningen på dette feltet. Tidsperspektivet er viktig, med god avstand til begivenhetene kunne tematikken belyses fra et mer nøytralt ståsted. Europa hadde også endret seg. Tysklands gjenforening og

---

² Hirsch 2021: 145.

kommunismens fall gav et mer åpent Europa. Da ble det mulig å anerkjenne Tysklands skyld, samtidig som man også åpnet opp for den lidelsen som tyskere hadde opplevd i forbindelse med andre verdenskrig.³ Dette er også utgangspunktet for modellen som historiker Jorunn Sem Fure kaller en tredje erindringsmodell. I sin artikkel «Kvinnelige erfaringer og mannlige erindringer. Betraktninger om tysk erindringskultur knyttet til det militære sammenbruddet i øst og kapitulasjonen 1944-1945», presenterer hun tre erindringsmodeller. Den første modellen satte lidelsene på tysk side i sentrum. Den andre modellen gikk på fortielse og marginalisering. Den tredje erindringsmodellen er en modell som kan gi plass til de ulike hendelsene i samme fortolkningsramme. Den krever en ansvarlig tilnærming som balanserer ulike syn og integrerer dem i et mer helhetlig perspektiv.⁴

1.2 Problemstilling og forskningsspørsmål

Familieerindringer bygger på familiens delte opplevelser, og på kommunikasjonen som utfolder seg blant familiemedlemmene. Hvilke minner blir delt innenfor en familielinje og mellom familielinjer, og hvilke erindringer konkurrerer med hverandre? Det man betegner som den familiære identiteten skapes av familien selv gjennom alminnelig kommunikasjon.⁵ Andre faktorer som individuelle erindringer og sosiale påvirkninger spiller også en rolle. Ser vi på familien som en viktig aktør i sosialiseringprosessen, kan familien være en arena for samspillet mellom individuell og kollektiv erindring. Historiker Christa Wirth bygger videre på Maurice Halbwachs sin teori om at hver person har sine individuelle minner, men at det er den sosiale settingen som gjør enkeltindividet i stand til å huske. Hun trekker frem familien som en avgjørende mnemonisk lenke mellom enkeltpersoner og samfunnet som helhet. Ifølge Wirth bygger familie-erindringer på delte erfaringer og på familiekommunikasjonen som utfolder seg mellom familiemedlemmene. Familieidentiteten er dermed resultatet av denne delte kommunikasjonen som skaper seg selv gjennom pågående kommunikasjon.⁶

Inspirert av hvordan identiteten formes gjennom den familiære kommunikasjonen og hvordan den påvirkes av historisk og sosial kontekst vil jeg undersøke hvordan dette har kommet til uttrykk i familier av tyske fordrevne.

---

³ Hirsch 2021: 146.

⁴ Sem Fure 2012: 40-41.

⁵ Wirth 2015: 14.

⁶ Ibid. s. 15.

Oppgavens overordnede problemstillinger er som følger:

Hvordan har barn av fordrevne tyskere forstått historien om fordrivelsen av tyskere etter andre verdenskrig? Hvilke strategier har de utviklet i forhold til foreldrenes erindringskultur om flukt og fordrivelse? Hvordan har deres forhold til foreldrenes hjemsted utviklet seg? Og hva er deres syn på denne tematikken i dag?

For å svare på problemstillingen har jeg utført intervjuer med ti informanter som tilhører andregenerasjons fordrevne. De ble alle født i Vest-Tyskland etter andre verdenskrig. Som det fremgår av problemstillingen søker denne studien å undersøke hvordan den etterfølgende generasjonen har håndtert det faktum at deres foreldre ble fordrevet fra sin *Heimat*. Som nevnt har erindringshistorien til fordrivelsen av tyskerne i forbindelse med andre verdenskrig vært igjennom ulike faser. Flere av informantene har opplevd alle disse periodene. Det har vært viktig å undersøke i hvor stor grad de ulike fasene har påvirket informantene. Hvordan har foreldrenes fortellinger blitt overlevert mellom generasjonene, og hvordan har dette preget dem i deres oppvekst i forbundsrepublikken? I tillegg søker oppgaven å undersøke hvordan den etterfølgende generasjonen har forholdt seg til foreldrenes erindringskultur og i hvilken grad dette arvet har vært med på å forme deres identitet.

1.3 Begrepsavklaring

Her følger noen sentrale begreper som er brukt i denne oppgaven.

Assimilasjon

Med assimilasjon menes at kulturelle minoriteter skal gjøres mest mulig lik majoritetsbefolkningen. I de første etterkrigsårene var besetningsmaktene opptatt av at de fordrevne skulle assimileres. Deres strategi var at dersom disse gruppene raskt gled inn i lokalbefolkningen ville man unngå sosial og politisk uro.

Heimat

Heimat er et gammelt tysk ord som uttrykker lokal og regional tilhørighet. Med sin emosjonelle biklang uttrykker det en kompleksitet som vanskelig kan oversettes til andre språk. For flyktninger og fordrevne fikk ordet *Heimat* en idealisert

betydning som projiserer lengselen etter restituering av en oppfyllende livskontekst i form av annerkjennelse og tilhørighet.⁷

Identitet

Identitet, altså bevissthet om hvem man er, kan gjennom et levd liv endre seg. Hvem man tenker at man er kan påvirkes av ulike omstendigheter. Identitet kan blant annet formes av omgivelser, fortellinger eller opplevelser. Identitet kan også defineres på ulike måter. Når det gjelder andre generasjons migranter er en klar definisjon heller komplisert fordi man her har to poler, foreldrenes herkomstskultur vs. akkulturasjon i den nye kulturen.

Vertriebenen

Den 19.05.1953 bestemte den tyske regjeringen at alle som i forbindelse med andre verdenskrig ble tvunget til å forlate sine hjem skulle betegnes som fordrevne. Dette skulle erstatte flyktningbegrepet.

1.4 Avgrensninger

Den geografiske rammen for oppgaven er Vest-Tyskland. Øst-Tyskland (senere DDR) er ikke tatt med i dette prosjektet. Frem til den tyske gjenforeningen ble ikke dette temaet behandlet i Øst-Tyskland, og selve begrepet *Vertriebenen* var forbudt å bruke i offentlig diskurs. De fordrevne var ganske enkelt nye borgere som skulle assimileres og gli inn i lokalmiljøet raskest mulig. I Vest-Tyskland derimot hadde de fordrevne i de første årene etter krigen en vesentlig rolle i den offentlige diskursen. De var krigsofre og fikk (en viss) erstatning av materielle tap. Mange tok også inn offerrollen i denne perioden. I Øst-Tyskland ble det derimot aldri satt spørsmål ved det fascistiske Tysklands skyld. De ønsket gode relasjoner med sine sosialistiske broderland Polen og Tsjekkoslovakia, og tok et raskt oppgjør med hitlerfascismen. I tillegg ville de ikke utpeke den røde arme som verken overgripere eller medskyldige for fordrivelsen. Med unntak av kommunistene og arbeiderne ble befolkningen ilagt en kollektiv skyld, og byrdene som krigen ført med seg skulle fordeles.

---

⁷ <https://ome-lexikon.uni-oldenburg.de/begriffe/heimat> Hentet 07.04.22.

Lokalbefolkningen ble derfor pålagt å dele det de fremdeles var i besittelse av med de nyankomne, ofte under tvang.⁸

Oppgaven retter søkelys mot perioden etter andre verdenskrig med hovedvekt på de første tiårene. Informantene som har bidratt i denne studien er personer som ble født i Vest-Tyskland i tidsrommet mellom 1947 og 1966 og tilhører andre generasjons fordrevne. Hva opplevelsesgenerasjonen angår, så blir fordrivelsen presentert i bakgrunnskapittelet. Opplevelsesgenerasjonen er ikke direkte del av denne studien, men deres opplevelser blir belyst gjennom informantenes fortellinger.

1.5 Presentasjon av utvalgt forskning

Når det gjelder tidligere forskning finnes det som nevnt relativt lite forskning som er spesielt rettet mot den andre generasjonen av fordrevne. Derfor har gjennomføringen av dette prosjektet vært viktig. Opplevelsesgenerasjonen, altså dem som selv måtte flykte eller ble fordrevet, har vært en viktig del av dette prosjektet. I dette delkapittelet presenterer jeg derfor et utvalg av tidligere forskning om opplevelsesgenerasjonen. Forskningen presenteres kronologisk og setter søkelys på utviklingen av forskning på dette feltet. Forskningen er hentet fra samfunnsvitenskapen, historiefaget, kulturstudier og minneforskning. Gjennom dette utvalget har jeg ønsket å belyse hvordan ulike strømninger i samfunnet har vist seg i forskningen.

1.5.1 Theodor Schieder ledet prosjektet: *Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mittleuropa* 1954-1961. Utgitt av Bundesministerium für Vertriebenen.

Theodor Schieder var en svært innflytelsesrik tysk historiker. Han ble medlem av nazistpartiet (NSDAP) i 1937 og var dypt involvert i *Nazi-Ostforschung*.⁹ Som fordreven fra Øst-Preussen hadde han selv personlig interesse i å dokumentere det han mente var en stor urett begått mot det tyske folk. Schieder ble utpekt som leder for et stort statsfinansiert forskningsprosjekt som startet tidlig på femtitallet. Prosjektets formål var å dokumentere fordrivelsen av tyskere fra

---

⁸ Kossert 2008: 194.

⁹ Skulle underbygge ekspansjonen mot øst og fremmet tysk raseherredømme.
https://en.wikipedia.org/wiki/Theodor_Schieder. Hentet 08.04.22.

de østlige områdene i forbindelse med andre verdenskrig. Dokumentasjonen var et politisk initiativ og skulle brukes i senere fredsforhandlinger for å styrke Tysklands posisjon. Prosjektet strakk seg over ti år og dokumentasjonen ble notarial bekreftet. Dette ble gjort for å styrke bevismateriale i et eventuelt folkerettslig oppgjør på et senere tidspunkt.¹⁰ Ifølge Historiker Mathias Beer, hadde Schieder og hans team i denne tidsperioden ikke bare en avgjørende rolle i denne dokumentasjonens tilblivelse, men på historievitenskapen som helhet. Innflytelsen som denne gruppen av historikere hadde etter 1945, strakk seg fra innhold og metode til det institusjonelle.¹¹

Dokumentasjonen består hovedsakelig av personlige beretninger og øyenvitneberetninger, fortalt av berørte personer og nedskrevet av Schieder og hans team. Hele problematikken som angikk de fordrevne i denne perioden bar preg av å fremstille de fordrevne som offer. Denne offer mentaliteten kan kanskje sees i sammenheng med en uvilje mot å ta innover seg de grusomme handlingene som nazistene hadde stått for. Dette var handlinger som Schieder selv hadde vært involvert i. Schieders gikk ut ifra, og håpet på, at senere generasjoner ville komme med en rettferdig dom over denne dokumentasjonen og forskerne som stod bak.¹² Interessant er det også at en ny utgave av denne dokumentasjonen med kommentarer ble publisert som paperback i 2004 i et populært tysk forlag. Det var en serie på i alt 8 bøker og ble av mange hilst velkommen. Den viser en vilje til å være objektiv og inkluderer differensierte syn og dokumenterer ikke bare overgrep, men også hvordan mange fikk hjelp og beskyttelse. At denne dokumentasjonen ble gjenpublisert er interessant med hensyn til de ulike erindringsfasene om de fordrevnes historie.

1.5.2 Hans W. Schoenberg: *Germans from the east, A study of their migration, resettlement, and subsequent group history since 1945* (1970)

Samfunnsviteren Hans W. Schoenberg ønsket i sitt forskningsprosjekt å undersøke hvorfor de ulike organisasjonene for fordrevne hadde så stor innflytelse i de første to tiårene etter andre verdenskrig. Dette til tross for at denne store gruppen allerede på midten av 1950-tallet ble ansett som integrert. Schoenberg som var en amerikansk forsker, hadde et helt annet grunnlag

---

¹⁰ Beer 1998: 358.

¹¹ Ibid. s. 347.

¹² Ibid. s. 353.

enn tyske kolleger når det kom til forskning på migrasjon og integrasjon. Han brukte kunnskapen fra den samfunnsvitenskapelige migrasjonsforskningen i Amerika som fundament for sin forskning på integreringen av de tyske fordrevne. Integrasjonen av de fordrevne ble lenge ansett som en av de største bragdene i tysk etterkrigshistorie. Schoenberg stilte seg noe undrende til denne oppfatningen idet han belyste ulike aspekter av integrasjonsprosessen. Han pekte på de fordrevnes mobilitetsmuligheter og at de hadde mange ulemper i forhold til den hjemlige befolkningen. Schoenberg belyste også flere av vanskelighetene de fordrevne opplevde i møte med lokalbefolkningen.

1.5.3 Jorunn Sem Fure: *Gutes Zuhause aber keine Heimat* (2001)

I sin doktoravhandling fra 2001 har Jorunn Sem Fure undersøkt hvordan flukten og fordrivelsen som historiske hendelser har blitt transformert inn i denne gruppens kollektive hukommelse. Avhandlingen ble også publisert på engelsk i 2009 som bok. Sem Fure har undersøkt hvordan de fordrevnes opplevelser og erindringer har blitt påvirket av ulike sosiale, politiske og intellektuelle strømninger. Hennes forskning retter seg mot hvordan historisk bevissthet formes gjennom måten erindringskultur relaterer til historiske hendelser. Hun belyser hvordan denne påvirkningen har vært med på å forme denne gruppens identitet gjennom å analysere flukten og fordrivelsen på ulike teoretiske grunnlag. Sem Fure har tre hovedtilnærminger, den faktiske, den opplevde og den fortalte historien. For den faktiske historien har hun brukt den dokumenterte historien som ramme, men også biografiske fortellinger som ofte er sammenflettet med historiske dokumenter. Når det gjelder den opplevde historien har hun sett på kilder som er skrevet av opplevelsengenerasjonen i samtiden. Disse kildene belyser et subjektivt verdenssyn og reflektere graden av informasjon og hvilken oppfatning disse personene hadde om den aktuelle situasjonen. Den fortalte historien skiller hun fra de andre nivåene fordi den baserer seg på individuell eller kollektiv hukommelse. Her refererer hun spesielt til sosiologen Maurice Halbwachs sin metode som sier at den kollektive hukommelsen er et produkt av sosial konstellasjon, maktforhold og samtidens interesser og verdier.¹³ Ser man på fordrivelsen som produktet kommer det tydelig frem hvordan den kollektive hukommelsen har blitt formet av de gjeldene samfunnsstrømningene på de ulike tidspunktene. Sem Fure antyder også at det i Tyskland

---

¹³ Sem Fure 2001: 5-6.

aldri har vært en enhetlig innstilling til hvordan fordrivelsen som en historisk hendelse skulle erindres, og at temaet er for komplekst og sensitivt til at det kan skje. Videre peker hun på at berørte personer aldri har glemt disse hendelsene og i mange tilfeller har de heller aldri kommet over dem. Følelsen av at deres lidelser og tap aldri har blitt virkelig anerkjent har fulgt dem, og hatt negativ påvirkning på hvordan deres kollektive erindring om disse hendelsene har kommet til uttrykk.¹⁴

1.5.4 Andreas Kossert: *Kalte Heimat* (2008)

Historiker Andreas Kossert sin bok er en helhetlig og omfattende beskrivelse av de fordrevnes møte med Vest-Tyskland. Kossert tilhører selv den etterfølgende generasjonen av fordrevne. Dette bærer hans bok også preg av. Man får inntrykket av at han mener at de fordrevne har måttet betale den høyeste prisen for Tysklands krigføring. Den første setningen i Kossert sin bok er: «Fordrevne som offer?» Denne tesen er et gjennomgående tema i boken. At fordrivelsen av 14 millioner tyskere etter andre verdenskrig var en reaksjon på, og en direkte følge av, nazistenes grusomme handlinger er Kossert klar på. Han peker også på det faktiske tapet av materielle verdier og landområder, og på det kulturelle tapet, ikke bare for de fordrevne selv, men for den tyske befolkningen i sin helhet. Kossert går også inn på ulike psykologiske aspekter, belastninger og virkninger denne fordrivelsen hadde på denne gruppen. Hans oppfatning om at denne delen av historien har blitt neglisjert på flere hold, kommer tydelig frem i boken. Kossert gir et godt og bredt bilde på de fordrevnes historie, og går i dybden på de fordrevnes egne opplevelser, og deres tap. I forhold til integrasjonsprosessen er Kossert tydelig når han uttrykker at det har vært for lite oppmerksomhet rundt de fordrevnes egen innsats i denne prosessen. Ifølge ham selv har den enorme bragden som integreringen av de fordrevne var, i stor grad har blitt tilskrevet lokalbefolkningens innsats uten å anerkjenne de nyankomnes bidrag.¹⁵

1.5.5 Susanne Greiter: *Flucht und Vertreibung im Familiengedächtnis, Geschichte und Narrativ* (2013)

---

¹⁴ Sem Fure 2001: 243.

¹⁵ Kossert 2008: 9-16.

Historiker Susanne Greiter har i sitt doktorarbeid gjort en omfattende studie av flukt og fordrivelse i familieerindring. Hun har undersøkt betydningen av denne tvangsmigrasjon og påvirkningen den har hatt på de etterfølgende generasjonene. Dermed har hennes studie vært av stor betydning for mitt eget prosjekt. Hun har ved å intervju tre generasjoner satt søkelys på hvordan opplevelsегenerasjonen har videreformidlet sine erfaringer. Hun har studert hvordan disse fortellingene har blitt oppfattet av de etterfølgende generasjonene og hvordan de har blitt en del av den familiære erindringskulturen. Greiter har undersøkt om de berørte familiene har utviklet et eget perspektiv i forhold til flukt og fordrivelsen på bakgrunn av opplevelsегenerasjonens fortellinger. Hun har pekt på ulike teorier, men fokuserer spesielt på Jan Assmann sin teori om hvordan kulturelle minner blir overlevert. Greiter har sett på hvordan opplevelsегenerasjonen kommuniserer sine minner og hvordan disse blir videreført til barn og barnebarn. Et flertall av opplevelsегenerasjonen i denne studien var barn under krigen. Det kan forklare hvorfor Greiter har vært noe kritisk til sannhetsgehalten i deres erindringer og fortellinger. I noen tilfeller avdekket hun det hun kaller for *false memories*. Det vil si at erindringene som informantene hadde om flukten og fordrivelsen var en blanding av egne erindringer og fremmede. Når de familiære og kommunikative erindringer treffer på hverandre påvirkes hvordan bestemte hendelser blir oppfattet. Hun viser til Maurice Halbwachs sin teori om hvordan tilhørighet til en bestemt gruppe er med på å prege menneskets erindringer.¹⁶ Greiter konkluderer med at familiær tradering og bearbeidelsesprosessene i sitt mangfold er uatskillelig forankret i den kulturelle erindring, samfunnsdebatten og den historisk politiske diskurs.¹⁷

1.6 Sammenlikning av presentert litteratur

I den presenterte litteraturen ser man en tydelig endring i hvordan flukt og fordrivelsen har blitt omtalt og belyst på ulike tidspunkt. Theodor Schieder sitt prosjekt gikk på å samle dokumentasjon i form av fortellinger og vitnesbyrd av direkte berørte personer. Man ønsket å dokumentere den urett som ble begått av de ulike partene som de fordrevne mente var skyldig i denne forbrytelsen. I motsetning til Schieder sitt prosjekt, som hadde stort fokus på fluktfortellinger og enkeltskjebner, konsentrerer Schoenberg seg om ulike grupper i sin analyse. Schoenberg sin studie observerer de fordrevne i deres møte med mottakersamfunnet, og de ulike lokale befolkningsgruppene. Han ser på deres vilje og behov for å danne egne

---

¹⁶ Greiter 2013: 18.

¹⁷ Ibid. s. 357.

organisasjoner og setter spørsmål ved forbundsrepublikkens ambivalente holdning til de fordrevnes ønske og krav om en fremtidig retur. Sem Fure sin forskning viser at det allerede skjedd en hel del i forhold til Tysklands omgang med dette temaet. Etter marginaliseringen av de fordrivelsen som forskningsfelt var dette nå hentet opp igjen. Sem Fure analyserer hvordan ulike endringer og avstand i tid har påvirket den kollektive hukommelsen i forhold til flukten og fordrivelsen. Hun tar bant annet utgangspunkt i dagbøker og nedskrevne beretninger av berørte personer. Hun har brukt beretninger fra Schieders dokumentasjon, men belyser også fordrivelsen sett fra et polsk perspektiv. Kossert sin innfallsvinkel til tema flukt og fordrivelsen bygger blant annet på migrasjonsforsker Klaus J. Bade sin påstand om at det i etterkrigstyskland befant seg to ulike skjebnefellesskap, den lokale befolkningen og de fordrevne.¹⁸ Kossert beskriver de fordrevnes vanskelige møter med vesten og de tilhørende utfordringer som møtte dem ved deres ankomst. Et viktig budskap som denne boken søker å formidle, er den uforholdsmessige belastningen de fordrevne har hatt. En belastning i form av en rekke ulemper, men også med tanke på det tyske kollektive skyldspørsmålet. Med hensyn til Greiter sin forskning, skiller den seg fra den andre presenterte litteraturen fordi den også omhandler etterfølgende generasjoner. Greiter har i sitt forskningsprosjekt undersøkt hvordan flukt og fordrivelsen har blitt erindret og formidlet i familiesammenheng. Hun har oppsøkt familier der hun intervjuet tre generasjoner for å belyse hvordan den kommunikative hukommelsen arter seg. Greiter sin forskning har vært særlig relevant for dette masterprosjektet, fordi hun også belyser hvordan fluktfortellinger og de fordrevnes opplevelser videreformidles og bevares av deres etterkommere. De presenterte studiene går fra dokumentasjon av realhistorien gjennom øyevitner av selve fordrivelsen (Schieder) til spørsmålet om integrering og selv-organisering i Vest-Tyskland (Schoenberg, Kossert) videre til spørsmål om kollektiv og kulturell erindring (Sem Fure og Greiter). For mitt tema har de to sistnevnte vært særlig viktig fordi deres forskning har gitt meg et godt teoretisk grunnlag for min egen analyse.

1.7 Kildemateriale, forarbeid og metode

---

¹⁸ Kossert 2008: 12.

1.7.1 Kildemateriale og metodiske utfordringer

Anvendt metode i dette masterprosjektet har vært kvalitativ forskning som faller innunder muntlig historie (Oral-History). Kildematerialet baserer seg på semistrukturerte intervjuer og var den meste egnede metoden til å svare på denne studiens problemstilling. Materialet som fremskaffes i intervjuprosessen blir ifølge Melve & Rymmin selve produktet. Gjennom det samspillet som oppstår mellom intervjuer og informantenes fortellinger om fortidige hendelser produseres et særegent historisk materiale.¹⁹ Forskningens mål har vært å undersøke hvordan ulike hendelser og kulturelle prosesser har vært med på å forme informantenes oppfatning om dette spesifikke temaet. I tillegg har jeg ønsket å belyse hvordan kommunikativ erindring i familiesammenheng har festet seg hos informantene og kommet til uttrykk i form av deres minner. I de siste tiårene har kvalitative livsløpsintervjuer blitt mer anerkjent innenfor denne type forskning. Tidsvitnene blir da formidlere, fortellere og bærere av disse erfaringene.²⁰ Gjennom intervjuene har jeg som forsker fått innblikk i informantens erfaringer, tanker og følelser i forhold til dette temaet. Deres opplevelser og erfaringer var også forankret i hendelser i deres liv. Det vil si at de også kan ha vært preget av den forståelsen de har hatt av sine opplevelser på ulike tidspunkt.²¹ Derfor har det vært viktig å trekke inn historisk forskning om flukten og fordrivelsen fra ulike tidsperioder.

1.7.2 Forarbeid og gjennomføring av intervjuene

Prosjektet ble meldt inn til NSD med prosjektskisse og intervjuguide. Da prosjektet ble godkjent var neste steg å kontakte informantene. I forkant av intervjuene fikk informantene tilsendt en samtykkeerklæring og et informasjonsskriv. Denne informasjonen ble sendt med e-post. Informasjonsskrivet var en presentasjon av forsker, og en beskrivelse av temaet for masteroppgaven. I tillegg til skriftlig samtykkedokumentasjon ble også muntlig samtykke gitt i de tilfeller der informanten ikke hadde tilgang til skanner. Denne formen for samtykke ble også meldt inn og godkjent av NSD. I disse tilfellene ble samtykket dokumentert på opptak. Fordi det har vært mye usikkerhet i forhold til reise, fysiske møter og liknende på grunn av koronasituasjonen i Europa, bestemte jeg meg tidlig for å gjennomføre intervjuene digitalt. Den digitale plattformen som ble benyttet under intervjuene var «Zoom.» Denne plattformen

---

¹⁹ Melve & Rymmin 2018: 124.

²⁰ Greiter 2013: 35.

²¹ Thagaard 2018: 89.

er av universitetet godkjent for denne type forskning. Da samtlige av informantene hadde kjennskap til digitale plattformer fungerte dette utmerket.

Den semistrukturerte intervjuguiden ble utarbeidet fra juni 2021 og frem til intervjustart i september 2021. I tillegg til informasjon om person består intervjuguiden av 12 spørsmål (Intervjuguide, se vedlegg 1). Spørsmålene ble stilt på en måte som gav informantene anledning til å reflektere over hvordan de erindret foreldrenes fortellinger. De fikk også anledning til å dele sine egne erfaringer fra oppveksten i forbindelse med dette temaet. Informantene ble spurt om identitet og tilhørighet, og deres egne refleksjoner om flukt og fordrivelsen, samt erindringskulturen i forbindelse med dette temaet. Strukturen i intervjuguiden har vært å stille spørsmålene i en meningsfull og naturlig rekkefølge. På noen av spørsmålene kom noen av informantene med svært utdypende svar, hvilket gjorde enkelte av spørsmålene overflødig. Alle intervjuene ble gjennomført på tysk. Tolkingsprosessen av intervjumaterialet ble gjort på bakgrunn av originalspråket. I oversetningsprosessen har jeg tillatt meg å oversette litt friere for å forbedre leseopplevelsen. Det kan da være uttrykk som ikke er en direkte oversetting, men norske uttrykk som har samme meningsinnhold.

Intervjuguiden ble ikke sendt til informantene på forhånd. En av grunnene var ønske om mest mulig spontane svar på spørsmålene. I tillegg skulle informantene ikke grunne for mye på spørsmålene på forhånd, da dette kunne gi et skjevt bilde på de ulike opplevelsene. Kanskje noen da ville vurdere sine svar i forhold til hva de så for seg at ble forventet av dem. Noen kunne kanskje komme til å tvile på sin egen hukommelse dersom de grunnet for lenge over enkelte av spørsmålene. Allikevel gav de fleste informantene uttrykk for at de i forkant av intervjuet hadde reflektert mye over foreldrenes livshistorie og sin egen barndom. Flere av informantene uttrykte en viss nervøsitet i forhold til om deres fortellinger ville være informativ nok for dette prosjektet. Noen hadde også kontaktet andre familiemedlemmer i dagene før intervjuet skulle finne sted for å belyse ulike fakta og erindringer.

Jeg har intervjuet ti personer fra den etterfølgende generasjonen av flyktninger og fordrevne. For å få mest mulig bredde i undersøkelsen ble noen kriterier fulgt i utvelgelsen av informantene. Det vil si kjønnsbalanse, alder og ulikt utdanningsnivå. I tillegg stammer informantenes familie fra ulike opprinnelsesområder. Intervjuene ble gjennomført i september og oktober 2021, og de ble transkribert fortløpende. Denne intensive gjennomgangen av materialet gav stor nytteverdi i forhold til hvordan neste intervju skulle forberedes. Det

samlede transkriberte materialet er på 103 sider. Det korteste intervjuet varte i 30 minutter og det lengste intervjuet varte i 1 time og 10 minutter. Variasjonen i lengden på intervjuet har sammenheng med at informantene i etterkant av spørsmålene fikk mulighet for å tilføye sine egne tanker og refleksjoner. Flere av informantene ønsket å tilføre informasjon og noen hadde kommet på andre episoder i løpet av intervjuet som de ønsket å meddele. Ved å gi informantene denne muligheten gav det i enkelte tilfeller en dypere kunnskap om hendelser, meninger og opplevelser.

1.7.3 Rekruttering og utvalg av informanter

Informantene ble rekruttert på ulike måter. Noen av dem gjennom personer i Norge med forbindelse til Tyskland, andre gjennom forbindelser i Tyskland. Den såkalte snøballmetoden²² ble delvis benyttet i den videre rekrutteringsprosessen. I studien deltok fem kvinner og fem menn. Kjønnbalansen var viktig fordi kvinner og menn ofte vektlegger ulike hendelser og erindringer i livet. Dette ble meget synlig fordi et søskenpar av ulikt kjønn også deltok i studien. Den aldersmessige avstanden mellom dette søskenparet var seks år, og slik de fortalte om sin barndom og oppvekst gjenspeiler hvordan ulike hendelser og opplevelser oppleves på ulike måter. Bortsett fra de nevnte kriteriene var sammensetningen av informantene tilfeldig, allikevel vil jeg si at utvalget er godt, både når det gjelder alder, familiens opprinnelsesområder og hvem av foreldrene som var fordrevet. Av de ti informantene var det bare de tre yngste som hadde foreldre som fremdeles var i live. For de syv eldste var foreldrene gått bort, og noen av dem uttrykte at de etter foreldrenes død selv fikk mer interesse for foreldrenes livshistorie og hvordan de selv har blitt påvirket av den.

Informantenes alderssammensetning på intervjutidspunkt (2021) strekker seg fra 55 år til 74 år. Det vil si at informantene vokste opp på 1950-, 1960- og 1970-tallet. Ved å intervjuer personer som vokste opp på ulike tidspunkt har dette gitt et lite innblikk i de erfaringene andregenerasjons fordrevne hadde i en tid preget av tydelige samfunnsmessige endringer. Et videre kriterium var utdannelsesnivå. Her er utvalget noe skjevt, da seks informanter er akademikere og fire informanter er ikke akademikere. Fire av informantene er pensjonister, herav to akademikere og to ikke akademikere. Det kan også nevnes at det var enklere å rekruttere informanter med høyere utdanning. En grunn for dette kan være mer kjennskap til kvalitativ forskning i form av intervjuer og at de derfor var mindre skeptisk til å la seg

---

²² Informanten formidler en videre mulig informant.

intervjue. De hadde også mer erfaring med kommunikasjonsverktøyet Zoom. Allikevel vil jeg si at alle hadde et generelt godt utdanningsnivå. Alle informantene er gitt fiktive navn i tråd med Norsk Senter for forskningsdata (NSD) sitt krav om anonymisering. Når det gjelder opprinnelsesområder og ankomstområder har de faktiske delstatsnavnene blitt brukt. Det er også differensiert i forhold til by og bygd, da dette spesielt hadde betydning i forhold til konfesjon. Fordi antallet fordrevne var så stort, gir dette allikevel ikke grunnlag for gjenkjennelse. Alderen på informantene er den faktiske fordi dette er viktig i forhold til noen av spørsmålene. Det samme gjelder kjønn. Ellers er personlig informasjon omskrevet på en slik måte at informantenes anonymitet er ivaretatt.

1.7.4 Etterarbeid og analyse av innsamlede data

For å kunne gjøre en god tolkning og analyse av innsamlede data har det vært viktig å foreta en hensiktsmessig analytisk tilnærming til materialet som kategorisering og koding. Koding er en innarbeidet tradisjon innenfor kvalitativ analyse og brukes for å utvikle empiriskbasert teori.²³ I denne studien har jeg brukt fargekoder og tabeller, og med ti informanter har dette arbeidet vært håndterbart. Videre var det hensiktsmessig å bruke en temaanalytisk tilnærming som går ut på å sammenligne data om det samme temaet for alle mine informanter i prosjektet.²⁴ I tillegg ble det brukt en fortellingsanalyse der tidssammenhengen har hatt betydning for hvordan informantene har skapt mening til ulike hendelser i livet.²⁵

1.7.5 Kildekritiske refleksjoner

Ved å intervjuer ti personer kan funnene i denne studien ikke regnes representative. Det er også viktig å presisere at alle disse fortellingene baserer seg på informantenes egne erindringer. Den subjektive bearbeidelsen av dette arvet har også vært studiens formål. Selv om informantene kan ha hatt ulik motivasjon for å delta i dette prosjektet, vil jeg betone at alle informantene ble kontaktet utenfra. Det vil si at ingen av dem i utgangspunktet hadde et ønske om å delta i et slikt forskningsprosjekt. Konklusjonen kan derfor være at ingen av informantene i denne studien har hatt en bakenforliggende agenda ved å dele sine erindringer. En videre observasjon var at alle informantene var svært positivt overrasket over at en norsk student hadde interesse for dette temaet.

---

²³ Thagaard 2018: 153.

²⁴ Ibid. s. 152.

²⁵ Ibid. s. 118.

Å bruke intervjuer som kilde er allikevel ikke uten utfordringer, spesielt med hensyn til minner. Når en del av kildegrunnet baserer seg på minner om hendelser som ligger langt tilbake i tid, kan det gi ekstra utfordringer når materialet skal tolkes. I denne studien baserer minnematerialet seg også på historier som har blitt fortalt til barneører. Dette kan påvirke minnene man har til disse fortellingene, og må derfor tas hensyn til i tolkningsprosessen. En annen faktor som spiller inn i forhold til minneproblematikk er tidsperspektivet, altså det levde livet. Erindringer formes også både i sosial og politisk kontekst, og blir påvirket av den offentlige meningen på ulike tidspunkter. Til sammen kan dette påvirke hvordan man husker, men også hva man husker, og eventuelt glemmer. Hvordan minner fester seg er altså en dynamisk prosess og utgjør selve erindringsprosessen. Kaldal beskriver minner som en kultur formet i historiske prosesser. Det vil si at våre minner har blitt styrt av kulturelle tenkemåter og sosiale forhold både fra den tiden hendelsene fant sted, men også i tiden som har gått.²⁶ Viktig i denne sammenheng var å ta hensyn til hvordan oppmerksomheten og tolkningen rundt fordrivelsen av tyskerne i forbindelse med andre verdenskrig har vært på ulike tidspunkt. Ulike hendelser kan ha påvirket og til dels endret interessen for egen historie. I forhold til minner dreier den kildekritiske diskusjonen seg om hukommelse og glemsel. Hvordan man husker en hendelse har ikke bare med selve hendelsen å gjøre, men også hvordan man har levd sitt liv i etterkant. Erindringen av familiefortellinger under barndommen kan ha blitt påvirket av fortellinger en har hørt senere i livet for eksempel slektingers fortellinger. Noe som betyr at et minne kan forandre seg i løpet av livet. Som personer endrer vi oss gjennom livet, vi tilegner oss ny kunnskap som kan påvirke vår forståelse i forhold til våre minner fra fortiden.²⁷ Dette har vist seg ganske tydelig i de gjennomførte intervjuene i denne studien. Samtlige av informantene har uttrykt økt forståelse, men også økt interesse for foreldrenes livshistorier i årenes løp. Et godt argument for en historiker som arbeider med minner er at man ofte lettere kan huske opplevelser som ligger lenger tilbake i tid enn ting som skjedde for kort tid siden. Et videre argument er at man gjerne husker bedre når noe blir satt ord på og kommunisert.²⁸ Det er nettopp denne kommunikasjonen, dette samspillet, som har blitt brukt i analysen av kildematerialet i denne studien.

---

²⁶ Kaldal 2016: 11.

²⁷ Ibid. s. 63.

²⁸ Ibid. s. 64.

I forhold til forskningens troverdighet er reliabilitet, validitet, overførbarhet og forskningsetikk noen sentrale begreper. Ser vi på reliabilitet er denne godt ivaretatt. Forskningsmaterialet for analysen er utviklet på bakgrunn av de semistrukturerte intervjuene som ble gjennomført for denne studien. Det har blitt gitt en god redegjørelse for måten informantene ble kontaktet på, men også i forhold til hvordan mine forberedelser har vært i forkant av intervjuene. Atmosfæren under intervjuene var god, og mitt inntrykk var at jeg fikk en fortrolig og tillitsvekkende tone med informantene. Når det gjelder validitet er analysen og tolkning av intervjuene forankret i tidligere forskning gjort på dette område. Med hensyn til overførbarhet, er kvalitative undersøkelser ofte vanskelig å generalisere. Allikevel kan den kunnskap og innsikt som kom frem i denne studien anvendes og bygges videre på. I rollen som forsker stilles det også noen etiske krav når det gjelder å ta vare på informantenes integritet. Å anonymisere informantene, og behandle deres informasjon med respekt i forhold til gjengivelser brukt i studien, er et viktig element i forskningsetikken. I denne masteroppgaven har de etiske krav blitt ivaretatt.

1.8 Oppgavens struktur

Kapittel 2 presenter det historiske bakteppet av studien, særlig de fordrevnes ankomst til Vest-Tyskland og deres integrering i samfunnet. Det blir gitt en innføring i de fordrevnes organisasjonsoppbygging, samt et innblikk av det politiske bildet og initiativer som ble tatt for å bevare kulturell egenart. Dette kapitlet skal gi nok bakgrunnsinformasjon om opplevelsesgenerasjonen til å kontekstualisere analysen av intervjuene på en god måte. *Kapittel 3* består av to deler. Den første delen gir en kort presentasjon av foreningers strategier knyttet til det å få tak i neste generasjon. I andre del av kapitlet presenteres ulike former for erindringskultur, samt utviklingen som har funnet sted på dette området. *Kapittel 4 og 5* er begge analysekapittel. I kapittel 4 rettes søkelyset på informantenes barndom. Her presenteres informantenes beretninger og deres minner i forhold til foreldrenes fluktfortellinger. Også rollen den kommunikative erindringskulturen hadde for dem i oppveksten blir belyst, samt strategier de selv utviklet i forhold til det familiære erindringsfellesskapet. I kapittel 5 er søkelyset rettet mot informantenes voksenliv og hvordan samfunnets endrede innstillinger i forhold til fordrivelsen har påvirket deres egne oppfatninger. Til sist reflekterer informantene over sitt syn på fordrivelsen i dag, og over sin egen holdning til denne delen av historien.

Kapittel 6 presenterer avsluttende refleksjoner og et sammendrag av funnene denne studien har frembragt.

2. HISTORISK BAKTEPPE

2.1 Bakgrunn

Fordrivelsen av etniske tyskere fra Øst-og Mellom-Europa i forbindelse med andre verdenskrig hadde en forhistorie. Gjennom sin brutale angreps og erobringsskrig ville Nazi-Tyskland etablere et tysk raseherredømme i Øst-Europa. For å oppnå sitt mål satte Hitler i gang en systematisk utryddelse av den jødiske befolkningen. I tillegg ble den hjemmehørende slaviske befolkningen i disse områdene tvangsdeportert og brukt til slavearbeid. Denne årsakssammenhengen må legges til grunn når fordrivelsen av tyskerne fra disse områdene blir behandlet. Uten denne forhistorien ville den påfølgende systematiske fordrevelsen med stor sannsynlighet ikke ha funnet sted.²⁹ Fra de siste krigsmånedene og frem til begynnelsen av 1950-tallet regner man at opp mot femten millioner tyskere måtte forlate sine hjem i det østlige Europa.³⁰ Av disse ble cirka 12 millioner bosatt i de okkuperte områdene i resttyskland. Mellom 8 og 10 millioner av dem kom til de vestlig okkuperte sonene. Flukten fra de østlige provinsene startet med den røde armés inntog i disse områdene. For å slippe unna kamphandlingene begynte sivilbefolkningen å flykte vestover. I første omgang flyktet de til nærliggende områder som ikke var preget av kamphandlinger. De var i en fluktsituasjon og oppholdt seg i nærområdene for lettere å kunne returnere til sine hjem når angrepene opphørte. Få av disse flyktningene hadde regnet med at de ikke skulle få lov til å returnere. Det viser tallene over dem som prøvde å ta seg tilbake til sine hjemsteder. På forsommeren i 1945 forsøkte bare i områdene Schlesien, Vest-Preussen og Pommern, anslagsvis over en million av dem å returnere til sin *Heimat*.³¹ At tyskerne ikke var velkomne tilbake viser blokkeringen av Oder-Neisse broene som ble utført av polske kommandanter allerede i mai 1945. Fra juli samme år ble disse broene sperret for godt og utgjorde da grenselinjen mellom den gjenopprettete staten Polen og det okkuperte Tyskland.³² Da Potsdamavtalen ble signert ble seiersmaktene enig om denne grenselinjen. Samtidig ble det besluttet å tvangsflytte den gjenværende tyske befolkningen fra disse områdene. Aksjonen

---

²⁹ Sem Fure 2012: 38.

³⁰ Ahonen 2003: 15.

³¹ Kossert 2008: 28.

³² Ibid. s. 28.

skulle foregå på humant vis, og i ordnende former. Ifølge Churchill var tvangsflytningen av etniske tyskere en nødvendig handling i omorganiseringen av det nye Europa.³³

Aksjonen ble iverksatt i desember 1945, og etter planen skulle 6,65 millioner mennesker ankomme de okkuperte sonene i løpet av de første 7 månedene.³⁴ Det var mye uklarhet rundt gjennomføringen av denne tvangsmigrasjonen. Det fantes heller ingen klare instruksjoner for hvordan tvangsflytningen skulle gjennomføres. Dette førte til at flere av utvisningslandene laget sine egne regler for hvordan denne operasjonen skulle foregå. Et klart mål for de ansvarlige myndigheter var at mest mulig av verdi skulle forbli i disse områdene. De innførte derfor strenge restriksjoner for hva de fordrevne skulle få ta med seg. Eiendommer og tilhørende verdier som møblement, maskiner og budskap ble konfiskert. Det ble lagt begrensninger på hvor mange kilo bagasje hver person fikk ta med seg, og mange personlige eiendeler måtte legges igjen. Hva de fordrevne fikk ta med seg av penger, smykker og andre verdier ble også kontrollert. Det var ikke uvanlig at de fordrevne ble overfalt underveis og at verdiene de i utgangspunktet hadde hatt med seg ble stjålet.³⁵ De faktiske tallene viser at Churchill sin plan var noe ambisiøs. Mot slutten av 1946 oppholdt fremdeles halvparten av de tvangsutviste seg fortsatt i de ulike landene de var pålagt å forlate.³⁶ I 1950 befant over 2,5 millioner av den etnisk tyske befolkningen seg fremdeles på eller i nærheten av sine hjemsteder.³⁷

De fordrevne stammet fra ulike områder som bestemte hvilken kategori de ble innordnet i ved sin ankomst. Den største gruppen var nasjonale tyske *Reichsdeutsche*. Dette var tyskere som kom fra de østlige provinsene som hadde vært en del av Tyskland den 31. desember 1937. Den andre gruppen var sudettyske *Sudetendeutsche*. Det vil si tyskere som var bosatt i *Sudetenland*, området i Tsjekia som Hitler annekterte i 1938. Den siste gruppen var de etnisk tyske *Volksdeutsche*. Dette var statsborgere fra ulike øst-europeiske land hvor de hadde levd som tyske minoriteter. Denne inndelingen var med på å bestemme hvordan de fordrevne organiserte seg politisk.³⁸ De *Reichsdeutsche* og de *Sudetendeutsche* var særlig aktive i politikken. Det var altså ikke en homogen gruppe av mennesker som ankom i vest, men en

---

³³ Kossert 2008: 31.

³⁴ Schoenberg 1970: 25.

³⁵ Kossert 2008: 33.

³⁶ Schoenberg 1970: 26.

³⁷ Ibid. s. 32.

³⁸ Ibid. s. 36.

gruppe hvor alle hadde sine egne tradisjoner, kulturer og særegenheter som de ønsket å ta vare på.

2.2 Ankomst til Vest-Tyskland

Da andre verdenskrig var over lå store deler av Tyskland i ruiner. Landet var preget av den totale krig og det var mangel på nær sagt alt. Særlig var mangelen på mat og husrom en stor utfordring. Fremdeles oppholdt det seg om lag 11 millioner utenlandsk militærpersonell, flyktninger, frigjorte krigsfanger og tvangsarbeidere i de okkuperte områdene. De skulle alle forsørges og ha tak over hodet.³⁹ Dette gjorde ankomsten av flere millioner fordrevne til en enorm prøvelse for alle regionene. Bare i Schleswig-Holstein steg befolkningen med 73,1 prosent. I Niedersachsen steg den med 51,9 og i Bayern med 32,7 prosent.⁴⁰

Det var ikke bare flyktningenes grunnleggende behov som bød på utfordringer da de ankom i vest. Til tross for at de fordrevne var landsmenn, var de allikevel fremmede. Mange fordrevne kom fra områder med en utpreget dialekt, og selv om de snakket tysk ble de ikke alltid forstått av den hjemlige befolkningen. Samtidig kunne den lokale dialekten i de ulike mottakerområdene være utfordrende for mange av de nyankomne. Få av de fordrevne hadde egenerfart kjennskap til det vestlige Tyskland, og for mange var det vanskelig å forsone seg med at ideen om et «stor-Tyskland» kun hadde vært en illusjon.⁴¹ Også kulturelt sett bød møtene mellom nyankomne og lokalbefolkningen på utfordringer. Mange lokale opplevde de fordrevnes medbragte kultur som noe fremmed, og de ble ofte møtte med skepsis. Den største utfordringen for mange lokalsamfunn var allikevel denne overveldende tilstrømmingen av mennesker. Selv om det var mange som ønsket å hjelpe, ble de fordrevne også møtt med mistenksomhet og noen ganger fiendtlighet. I enkelte områder ble det satt opp skilt som skulle tvinge dem videre. Mot slutten av 1940-tallet hang på jernbanestasjonen i Bremen et skilt med påskriften: «Vi kan ikke ta imot noen flere, Bremen har tilflytningsstopp.»⁴²

Slike plakater var en tilleggsbelastning for millioner av mennesker som allerede befant seg i en sårbar situasjon. Den største andelen av flyktninger og fordrevne var kvinner, barn og gamle. I 1945 var den stridsdyktige mannlige befolkningen fremdeles soldater, og en stor

---

³⁹ Schoenberg 1970: 38.

⁴⁰ Kossert 2008: 32.

⁴¹ Schoenberg 1970: 41.

⁴² Kossert 2008: 52.

andel av dem befant seg i krigsfangenskap. Flere av landene som tyskerne hadde okkupert under krigen holdt de tyske soldatene tilbake. Deres arbeidskraft skulle brukes til den massive gjenoppbyggingen. I tillegg hadde mange soldater falt under krigen og andelen krigsenker var stor. Dette førte til at millioner av kvinner var overlatt til seg selv, ofte med ansvar for barn og for de gamle. Under flukten hadde de prøvd så godt det lot seg gjøre å holde familien samlet. Som familiens overhode var det kvinnene som måtte stå i de kulturelle og sosiale spenningene som oppstod mellom de nyankomne og lokalbefolkningen. Denne spenningen kunne være både skremmende og vanskelig for mange av kvinnene ved deres ankomst. Utfordringene forbundet med å være fremmed, var spesielt belastende for disse sårbare gruppene. De var fattige og traumatisert, alt som hadde vært kjent for dem var borte, og i tillegg manglet de sosial identitet.⁴³ Tradisjonelt sett hadde kvinnenes ansvarsområder hovedsakelig vært knyttet til hjemmet. Nå ble de tvunget til å ta på seg oppgaver som tidligere hadde vært mennenes domene. Kvinnenes endrede rolle førte med seg mye ansvar. De skulle sørge for at alle familiemedlemmene fikk noe å spise og tak over hodet. I tillegg måtte de oppsøke de ulike offentlige kontorene. Der ventet mengder av skjema som skulle fylles ut og viktige avgjørelser som skulle tas. Deres mangel på sosial tilhørighet forsterket den voldsomme usikkerheten og redselen for hva som ventet dem.⁴⁴

En videre belastning for mange fordrevne var deres konfesjonstilhørighet. Tyskland har helt siden Martin Luther vært delt i forhold til konfesjon. Forenklet sagt dominerte protestantene i nord og øst, katolske i sør og vest. Til tross for at de alle var kristne var forståelsen mellom dem begrenset. I mange tilfeller hadde de på tvers av religionen et anstrengende forhold. Splittelsen mellom katolikker og protestanter var så stor at de fleste ikke ville ha noe med hverandre å gjøre. Slik var det til langt ut på 1960-tallet. Utfordringene som de fordrevne hadde, ble forsterket dersom man kom til et område der befolkningen hadde en annen konfesjon enn en selv. Flyktningene ble for det meste henvist til ulike lager, noe som innebar at de på det tidspunktet ikke kunne bestemme sitt ankomststed. Øst-Preussen var i hovedsak protestantisk. Deres møte med den katolske befolkningen i de sørvestlige områdene førte ofte til konflikter. Den katolske befolkningen fra Schlesien følte seg ofte utenfor i de protestantiske områdene.⁴⁵ Denne store tilstrømningen førte til en endring i Tysklands konfesjonsbilde. Begge de store kirkene fikk sitt oppsving, og med den store nøden som

---

⁴³ Schoenberg 1970: 38.

⁴⁴ Kossert 2008: 44.

⁴⁵ Schoenberg 1970: 39.

hersket i den tyske befolkningen, gav kirken mange den trøsten og støtten som de så sår trengte.⁴⁶ Som institusjon hadde begge kirkene overlevd gjennom krigen, og de disponerte en intakt organisasjon som de nå gjorde bruk av. For mange fordrevne var kirken, og den hjelpen den kunne tilby, avgjørende ved deres ankomst. Kirken bidro med innkvartering, mat og klær. Særlig var kirkens søketjenester av stor betydning for de fordrevne, dette gjaldt begge de store kirkene. Deres arbeid ble igangsatt i 1945 og er fremdeles ikke avsluttet.⁴⁷ Her kunne alle henvende seg for å få hjelp til å finne savnede personer. Gjennom søketjenesten ble familiemedlemmer som hadde mistet hverandre under flukten gjenforent, men ikke minst gav kirken de fordrevne et visst fotfeste i de nye omgivelsene. Kirken var ikke den eneste institusjonen som drev søketjenester. Den kanskje største aktøren på dette feltet var tyske røde kors sin søketjeneste (DRK).⁴⁸ Selv om DRK drev sin søketjeneste allerede i under den tysk-franske krigen i 1870, var det først i 1945 de fikk sin institusjonelle form slik vi også kjenner den i dag. I perioden mellom 1945 og 1950 mottok røde kors 14 millioner henvendelser om savnede personer, og i 8,8 millioner av tilfellene ble deres skjebne kartlagt.⁴⁹

2.3 Integreringen i samfunnet

Integreringen i samfunnet var et storstilt prosjekt, og har blitt regnet som en av de største bragdene i Vest-Tysklands etterkrigshistorie. Det var en stor jobb som skulle gjøres når så mange mennesker skulle integreres. Flyktningelagene var ofte overbefolket og det hersket stor nød blant de fordrevne. I tillegg var mulighetene for å finne arbeid begrenset. Ansvaret for integreringsarbeidet fikk de lokale myndigheter. Det politiske livet ble bygd opp igjen nedenfra, først i kommunene, så i delstater og i 1949 som forbundsrepublikk. I okkupasjonsårene var det kommunene som hadde ansvaret, til tross for at det i denne perioden var seiersmaktenes regler som gjaldt. Fra de alliertes side var tanken at dersom denne store folkeforflytningen ikke skulle føre til uro, var det helt avgjørende med en rask integrering. For den amerikanske okkupasjonsmakten var integrering ensbetydende med assimilering. Hensikten var at de fordrevne skulle innlemmes i den opprinnelige befolkningen på en organisk måte.⁵⁰ Dette bød på utfordringer, noe holdninger i lokalbefolkningen har vist. I den

---

⁴⁶ Kossert 2008: 229.

⁴⁷ Ibid. s. 229.

⁴⁸ Suchdienst des Deutschen Roten Kreuzes.

⁴⁹ <https://www.drk-suchdienst.de/informationen-und-hintergruende/geschichte-des-drk-suchdienstes/> Hentet 20.10.2021.

⁵⁰ Kossert 2008: 88.

amerikanske besetningssonen mente 46 prosent av lokalbefolkningen at statene som forvaltet opprinnelsesområdene til de fordrevne, også burde være ansvarlig for disse menneskene. Bare en fjerdedel av lokalbefolkningen mente at det var Tysklands oppgave å ta hånd om disse menneskene. De fordrevnes egne tanker ble ikke tatt i betraktning.⁵¹ Prinsippene som de vest-allierte opererte etter i forhold til de fordrevne, gikk ut på at opptak og ankomst var underlagt okkupasjonsmaktens administrasjon. Parallelt med at den tyske forvaltningen hadde hovedansvaret for integrasjonen, skulle den militære administrasjonen bistå i forhold til bosetning. Det var også bestemt at alle fordrevne skulle få tysk statsborgerskap med fulle sivile og politiske rettigheter. På tross av denne bestemmelsen var det ikke tillat for de fordrevne å danne egne politiske partier. Disse grunnprinsippene ble gjeldende for ulike programmer i forhold til integrasjonen.⁵²

Da forbundsrepublikken ble opprettet i 1949 ble det satt i gang en rekke tiltak som skulle få fart på integreringen. Her spiller økonomi en avgjørende rolle, og i løpet av det første tiåret av forbundsrepublikkens eksistens ble det investert opp mot 30 milliarder tyske mark inn i boligbygging og velferdstiltak rettet mot de fordrevne. I samme perioden ble opp mot 4 millioner fordrevne integrert i arbeidslivet.⁵³ Arbeidsledigheten gikk fra å ligge på 10,8 prosent i 1950 til å bli halvert i 1955. Allikevel var arbeidsledigheten i prosent betraktelig høyere blant de fordrevne enn for lokalbefolkningen. Først i 1959 var denne ujevnheten utlignet.⁵⁴

Et videre element i integreringsprosessen var ulike økonomiske støtteordninger. Dette var støtteordninger som skulle rettes mot alle dem som hadde opplevd ødeleggelse og tap av eiendom under og etter krigen. Allerede i de første etterkrigsårene gikk diskusjonen om en økonomisk byrdefordeling. Tanken var å få til en rettferdig utjevning mellom dem som hadde mistet alt, og dem som ikke hadde fått sine verdier ødelagt under krigen. Etter lange diskusjoner ble loven om byrdefordeling vedtatt, og den tredde i kraft i 1952.⁵⁵ Denne loven gjorde det mulig for de fordrevne å søke om en trinnvis kompensasjon.⁵⁶ Byrdefordelingen

---

⁵¹ Kossert 2008: 88.

⁵² Schoenberg 1970: 44.

⁵³ Ibid. s. 50.

⁵⁴ Lüttinger 1986: 23.

⁵⁵ Lastenausgleichgesetz trer i kraft 1. september 1952.

⁵⁶ Kossert 2008: 98.

skulle være en rettferdig fordeling av tilgjengelige midler, og den skulle rette seg etter individuelle behov.⁵⁷

De mange støtteordninger, med blant annet gunstige lånebetingelser, gjorde det også mulig for stadig flere fordrevne å bygge sine egne hus. På flere steder oppstod det helt nye byer. Et eksempel er Neugablonz, en bydel av Kaufbeuren i Bayern hvor fordrevne fra Gablonz i Tsjekia slo seg ned og gjenopptok sitt virke som glassblåsere. Byen er også i dag er kjent for sin glassindustri. Et annet eksempel er Waldkraiburg som ble grunnlagt i et daværende industriområde. Her ble de eksisterende bygningene og bunker av en ammunisjonsfabrikk brukt til å huse de fordrevne, i tillegg til nye bebyggelser. Med økonomisk oppsving oppstod også nye muligheter som førte til en økende sosial mobilitet for en stor del av de fordrevne. En annen positiv faktor i integreringsprosessen var at stadig flere fordrevne inngikk ekteskap med personer fra lokalbefolkningen.⁵⁸ Ifølge Schoenberg bidro de fordrevne i integrasjonsprosessen gjennom sin handlingskraft og sparsommelighet. Samtidig som lokalbefolkningen hadde en viktig rolle i integreringsarbeidet, blant annet gjennom byrdefordelingsprogrammet.⁵⁹

De første etterkrigsårene var uten tvil vanskelig for hele den tyske befolkningen. Disse årene var preget av stor usikkerhet, men særlig for de fordrevne var dette en krevende tid. Mange av dem regnet med at deres opphold i vesten var midlertidig, noe som hadde en bremsende effekt på integreringen. De fleste fordrevne stod uten et kjent nettverk fordi innbyggerne fra ulike provinser og landsbyer ofte ble sent til ulike deler av Tyskland. Også familier ble i mange tilfeller spredt over store områder. For å bøte på dette, og for å gjøre situasjonen sin litt lettere, begynte man så smått med møtevirksomhet. I starten oppsøkte de fleste fordrevne disse møtene hovedsakelig av sosiale grunner. De ønsket å treffe andre som var i samme situasjon som dem selv, og som kunne gi dem en slags tilhørighetsfølelse. Etter hvert tok de også på seg andre oppgaver, som for eksempel å ta til orde for å bedre de fordrevnes økonomiske situasjon.⁶⁰

---

⁵⁷ Kossert 2008: 93.

⁵⁸ Schoenberg 1970: 65.

⁵⁹ Ibid. s. 66.

⁶⁰ Ibid. s. 70.

2.4 Fremveksten av organisasjoner

Til tross for at de allierte raskt innførte et koalisjonsforbud i de okkuperte sonene tok det ikke lang tid før ulike grupper begynte å organisere seg. Hensikten med et slikt forbud var å unngå at de fordrevne dannet egne politiske partier da de fryktet revansjistiske hensikter som kunne føre til konflikter og politisk uro. Fra de alliertes side var tanken at de nyankomne raskt skulle assimileres og innlemmes i lokalbefolkningen. Større flyktninggrupper ble derfor splittet opp og henvist til ulike områder, noe som kan ha forsterket behovet for å danne egne organisasjoner. Disse tidlige organisasjonene hadde to hovedformål hvor den ene var av sosial-kulturell karakter og den andre av økonomisk karakter. Begge disse formålene var viktig for de fordrevne. Kulturelt sett var det i Vest-Tyskland lite som minnet dem om deres *Heimat*. Det var derfor av stor betydning å komme i kontakt med andre fordrevne, og da spesielt med folk fra samme opprinnelsesområde. Dette var med på å gi dem en form for sosial tilhørighet. I starten besto organisasjonenes oppgaver hovedsakelig med å bistå de fordrevne ved deres ankomst. De hjalp til med å lete etter familiemedlemmer og brakte familier sammen. Etter hvert ble organisasjonenes oppgavefelt utvidet til også å omfatte andre områder, som å bevare hjemlig kultur og medbragte sedvaner.⁶¹

I de første okkupasjonsårene ble politikken offisielt holdt utenfor de mange organisasjonene, men da forbundsrepublikken ble etablert i 1949, endret dette seg. Retten til å danne politiske organisasjoner ble vedtatt, og de ulike forbundene kunne fremme egne politiske interesser. De tidlige foreningene ble omdannet til ulike landsmansforbund *Landsmannschaften*.⁶² Samme år ble de mindre forbundene samlet i to hovedorganisasjoner, noe som skulle gi dem mer tyngde og handlekraft. Den første organisasjonen ble registrert som Forent Østtysk Landsforbund *Vereinigte Ostdeutsche Landsmannschaft* (VOL).⁶³ Denne organisasjonens ansvarsområde lå i hovedsak på det kulturpolitiske planet. De engasjerte seg sterkt i bevaring av den hjemlige kultur. Den andre organisasjonen ble registrert som Sentralforbund for tyske fordrevne *Zentralverband der vertiebenen Deutschen* (ZvD).⁶⁴ Deres virke var på det økonomiske og sosiale området. På tross av klart avgrensede virkeområder oppstod det tidlig en uoverensstemmelse mellom de to organisasjonene. Begge ønsket seg mer innflytelse og politisk makt. Kontroversene mellom de to organisasjonene gav utslag i synkende

---

⁶¹ Kossert 2008: 142.

⁶² Ibid. s. 139, Landsforeninger som organiserte seg etter opprinnelsesområder.

⁶³ Sentralforbund for tyske fordrevne.

⁶⁴ forbund for fordrevne tyske.

medlemstall. I begynnelsen av 1950-tallet ble medlemstallet samlet sett anslått til å være mellom 3 og 4 millioner, men 10 år senere hadde medlemstallet sunket til 2,3 millioner.⁶⁵

2.5 To organisasjoner blir til en

Etter flere år med diskusjoner ble de to hovedorganisasjonene slått sammen til en stor paraplyorganisasjon. Den 27. oktober 1957 var sammenslåingen et faktum og den nye organisasjonen fikk navnet Sentralforbund for tyske fordrevne *Bund der Vertriebenen* (BdV). Organisasjonen har vært gjennom en rekke endringer i de over 60 årene som er gått siden da. Disse endringene speiler også til en viss grad endringene som fant sted både i politikken og i samfunnet ellers. Tidlig konstituerte BdV seg som en politisk organisasjon som også ønsket å være en aktør i det politiske landskapet. De så på seg selv som representant for de fordrevne med søkelys på to hovedtema. Det ene var at BdV ønsket at de fordrevne skulle bli anerkjent som krigsoffer, og det andre var at Oder-Neisse grensen aldri måtte aksepteres.⁶⁶

Da organisasjonen ble opprettet ble BdV sine oppgaver fastlagt og nedskrevet i to hovedpunkt. Det første var retten til *Heimat*.⁶⁷ Det andre var å fremme de fordrevnes sosiale, økonomiske og juridiske rettigheter.⁶⁸ I tillegg tilførte BdV også en tredje oppgave som gikk ut på å bevare, pleie og fremme hjemlig kultur. *Heimat*-kulturen skulle utdypes og videreformidles. Ifølge historiker Anna Jakubowska har denne siste tilføringen vært avgjørende for organisasjonens eksistens. At BdV helt fra starten av valgte å favne så bredt, bidro til at organisasjonen fremdeles eksisterer.⁶⁹

I årene som har gått har det vært mye debatt innad i organisasjonen, særlig i forhold til egen innflytelsessfære. Som historiker Jakubowska har argumentert basert på hennes analyse av foreningens politikk, har BdV ønsket å fremstå både som politisk kraft, og som representant

---

⁶⁵ Kossert 2008: 144.

⁶⁶ Jakubowska 2012: 1.

⁶⁷ Jakubowska 2012:31 Organisasjonens målsetting: «Für die Verwirklichung des Selbstbestimmungsrechtes, des Rechtes auf die angestammte Heimat, der allgemeinen Menschenrechte und für eine gerechte Ordnung zwischen den Staaten und Völkern Europas.»

⁶⁸ Jakubowska 2012:31 Organisasjonens målsetting: «Die ihrer Heimat beraubten Deutschen sozial und wirtschaftlich zu fördern; ihre Rechte im Rahmen der Gesetze, auch vor Gerichten, zu vertreten» und «ihre Forderungen gegenüber Regierung, gesetzgebenden Körperschaften und der Öffentlichkeit in allen Angelegenheiten zu vertreten, die mit dem Verlust der Heimat zusammenhängen.»

⁶⁹ Jakubowska 2012:32.

for de fordrevne. Det har vært stor ulikhet mellom organisasjonens faktiske innflytelse, og den innflytelsen de selv har ment å ha. De ønsket å fremstå som en formidler mellom politikk, offentlighet og de fordrevne selv. Dette har hatt ulike konsekvenser. BdV forstod seg ikke bare som representant for egne medlemmer, men for hele gruppen av fordrevne. Dette førte til at diskusjoner om de fordrevnes interesser, ble ensbetydende med BdV. I tillegg var de av den oppfatning at de ikke bare representerte de fordrevnes interesser, men hele det tyske folket.⁷⁰ Organisasjonen prøvde å overbevise offentligheten om sin viktighet og sin politiske innflytelse. Det feilaktige inntrykket ble ikke rettet opp, hverken av medier eller av befolkningen for øvrig. Isteden ble den gjeldende oppfatningen i samfunnet at de fordrevne var ensbetydende med organisasjonenes representanter og deres politiske posisjoner. Denne koplingen har vært med på å gi selve begrepet fordrevne en negativ klang.⁷¹

2.5.1 Den politiske profilen på 1950- og 1960-tallet

De politiske endringene i Vest-Tyskland påvirket også hvordan BdV førte sin argumentasjon. Fra slutten av 1950-tallet og i begynnelsen av 1960-tallet, altså under den kalde krigens høydepunkt, var retorikken kjennetegnet av kamp. Som enerepresentant for de fordrevne forlangte BdV å få være med på utformingen av regjeringens øst-politikk. Begrunnelsen for dette forlangende ble uttrykt slik: «Ingen kjenner så godt til den østeuropeiske mentaliteten som oss.»⁷² En bekreftelse på at de ikke ville bli forbigått fikk de av Willy Brandt. Han var da leder av det sosialdemokratiske partiet *Sozialdemokratische Partei Deutschlands* (SPD), og ordfører i Vest-Berlin. På en partidag i 1964 uttalte Brandt at hans parti ikke ville gjøre politikk bak de fordrevnes rygg.⁷³ Allikevel bevegde politikken seg mot en oppmykning av den konfronterende øst-politikken. Dette førte til en endring i retorikken fra organisasjonen sin side. De gikk fra kampretorikk til offerretorikk. BdV prøvde å appellere til befolkningens samvittighet, og på denne måten vinne den offentlige mening over på sin side.⁷⁴ De politiske endringene som fant sted på 1960-tallet endret også befolkningens holdninger overfor BdV. Deres krav om ikke å akseptere Oder-Neisse-grensen resonnererte ikke lenger i befolkningen. Den kalde krig, med byggingen av Berlin muren i 1961, og kuba-krisen i 1962, førte til en økende frykt for atomkrig. Den beste veien videre var å føre en avspenningspolitikk som en

---

⁷⁰ Jakubowska 2012: 37.

⁷¹ Ibid. s. 38.

⁷² Ibid. s. 39.

⁷³ Ibid. s. 39.

⁷⁴ Ibid. s. 81.

anerkjennelse av Oder-Neisse-grensen var en del av. Betydningen av denne avspenningspolitikken førte til at BdV som organisasjon måtte ta noen viktige avgjørelser for veien videre.

2.5.2 Oppklaringsarbeid

Når BdV nå hadde gått fra kampretorikk til offerretorikk, ønsket de også å formidle dette bildet i offentligheten. De ønsket å holde historien om fordrivelsen levende i den tyske befolkningens bevissthet. Organisasjonen var av den oppfatning at et omfattende oppklaringsarbeid var helt nødvendig. En stor oppklaringskampanje ble derfor iverksatt. BdV så seg som bærer av fordrivelsens erindringshistorie. For dem var fordrivelsen en forbrytelse, og dette synspunktet skulle fremmes og formidles. De ønsket en offentlig anerkjennelse for de lidelser de fordrevne hadde gjennomgått. Det var med andre ord et propagandaarbeid som hadde til hensikt å kunne påvirke den offentlige mening i spørsmålet om Oder-Neisse-grensen. BdV ønsket at deres egen tyding av historien skulle formidles og bli den gjeldende fortellingen.⁷⁵ Oppklaringsarbeidet skulle i første grad rettes mot Vest-Tysklands egne innbyggere. Deres mål var mot tilhengere av den nye avspenningspolitikken, som av BdV nedsettende ble kalt avkallere og kapitulanter *Verzichtler und Kapitulanten*.⁷⁶ Deres neste skritt skulle være å nå ut i verden med sin kampanje.⁷⁷

2.5.3 Realitetens inntog

Det store nederlaget for BdV var da Willy Brandt signerte avtalen hvor han på vegne av forbundsrepublikken anerkjente Oder-Neisse-grensen. Denne bilaterale avtale med Polen ble signert i Warszawa den 7. desember i 1970. Dette førte til at BdV mistet sin fremste kampsak, og det hadde stor innvirkning på organisasjonens retningsvalg for de kommende årene.⁷⁸ Annerkjennelsen av Oder-Neisse-grensen viste at BdV hadde overvurdert sin politiske innflytelse. Til tross for sin lange protestfase hadde de ikke klart å hindre avtalen. Marginaliseringen og tapet av innflytelse som preget organisasjonen gjennom 1970-tallet, ble delvis rettet opp da Helmut Kohl overtok som forbundskansler i 1982. BdV fikk mer oppmerksomhet da Kohl i en offentlig uttalelse anerkjente deres arbeid. I tillegg takket Kohl

---

⁷⁵ Jakubowska 2012: 48.

⁷⁶ BdV sin betegnelse på dem som var for en anerkjennelse av Oder-Nesse grensen.

⁷⁷ Jakubowska 2012: 49.

⁷⁸ Ibid. s. 96.

de fordrevnes innsats i gjenoppbyggingen av forbundsrepublikken og uttrykket at han vil lytte til de fordrevnes interesser.⁷⁹ Til tross for et politisk oppsving for BdV i denne perioden ble de ikke tatt med i utformingen av den nye østpolitikken som til slutt førte til Tysklands gjenforening.

2.5.4 Tyskland blir gjenforent

Den 3. oktober 1990 kunne Tyskland feire sin gjenforening. Den tysk-polske grenseavtalen, som også inneholdt den endelige grensekontrakten mellom Polen og Tyskland, ble signert den 14. november samme år. For BdV var en 40 års lang kamp for å få gjenopprettet grensene fra 1937 ugjenkallelig over.⁸⁰ For å overleve som organisasjon måtte de nå gå nye veier. Deres valg falt på forsoningsarbeid mellom Tyskland og Polen. I tillegg ville de gå inn for å bedre forholdene for de tyske minoritetene i de tidligere østblokklandene.⁸¹ Da Erika Steinbach overtok som BdVs president i 1998, ble dette vendepunktet for organisasjonen. Ønske om å få opprettet et sentrum mot fordrivelse ble et av deres hovedanliggende. Bearbeidelse og erindringsarbeid ble en sentral oppgave for organisasjonen fremover.⁸² I 1999 fikk ideen om sentrum mot fordrivelse *Zentrum gegen Vertreibung* sin offentlige lansering. Det skulle fungere som et sentralt senter for informasjon, dokumentasjon og arkiv. I tillegg skulle det fungere som en møteplass og et minnested for fordrivelsen.⁸³ Problematikken rundt et eget dokumentasjonssentrum der fordrivelsen av etnisk tyske fra de østlige områdene skulle stå i sentrum, har blitt diskutert på mange nivåer. Tidsperspektivet alene viser hvor kontroversiell denne ideen var. Etter 22 år med diskusjoner åpnet senteret den 21. juni 2021 i Berlin. Da hadde BdV moderert seg litt og navnet på senteret ble da dokumentasjonssentrum for flukt, fordrivelse, forsoning (*Dokumentationszentrum für Flucht, Vertreibung, Versöhnung*).

2.6 Det politiske bildet

Potsdam-avtalen kan sies å danne grunnlaget for de strukturelle endringene som skulle gjennomføres i et nytt Tyskland. Det var på bakgrunn av et amerikansk design at denne nye staten skulle etableres etter et liberal-demokratisk prinsipp.⁸⁴ Da forbundsrepublikken ble

---

⁷⁹ Jakubowska 2012: 133.

⁸⁰ Ibid. s. 157.

⁸¹ Ibid. s. 160.

⁸² Ibid. s. 165.

⁸³ Ibid. s. 177.

⁸⁴ Thränhardt 1986: 15.

grunnlagt i 1949 var det også disse prinsippene som ble lagt til grunn. Til tross for de overveiende sosialistiske strømninger som preget Europa i de første etterkrigsårene, var det allikevel de amerikanske kapitalistiske konseptene som vant frem.⁸⁵ Ved det første forbundsvalget i 1949 hadde de tre største politiske partiene Kristelig Demokratisk Union *Christliche Demokratische Union/ Kristelige Soziale Union* (CDU/CSU), SPD og Frie Demokratiske Parti *Freie Demokratische Partei* (FDP) en felles agenda i møte med de fordrevne. De fordrevne utgjorde en stor velgerskare, og det var viktig for de tre ledende partiene å komme dem i møte. Alle tre partiene kom ved gjentatte anledninger med uttalelser som fordømte grenseoppjøret i øst. I tillegg stilte de seg samlet bak en rettferdig løsning for de fordrevne.⁸⁶ Konrad Adenauer var forbundsrepublikkens første kansler fra det konservative partiet kristdemokratene (CDU). Adenauer måtte holde sitt valgløfte der han hadde lovet å etablere et eget ministerium for de fordrevne, noe som de andre partiene for øvrig også hadde lovet. I tillegg fikk flere av de prominente fordrevne seter i kabinettet, noe som presset partiene til et større engasjement i forhold til de fordrevne.⁸⁷ Bak partienes engasjement lå det også en bekymring for at de fordrevne skulle danne et eget politisk parti. Det var kanskje en av hovedgrunnene for deres lovnader.⁸⁸

At opphevelsen av koalisjonsforbudet kunne få politiske konsekvenser hadde i forkant blitt diskutert av okkupasjonsmakten. Dersom de fordrevne dannet et eget politisk parti var bekymringen at dette ville forsinke integreringen. Et annet aspekt som ble diskutert var hvilken påvirkning dette eventuelt ville ha for tysk politikk. Bekymringen ved å gi de fordrevne en egen politisk stemme var at den ville bli brukt til å fremme en nasjonalistisk og revansjistisk utenrikspolitikk.⁸⁹ Da forbundsrepublikkens nye grunnlov trådte i kraft, innebar dette også full frihet til å danne politiske partier. Da var veien kort for flere av de fordrevnes organisasjoner til å organisere seg politisk. I 1950 opprettet de fordrevne et eget politisk parti *Bund der Heimatvertriebenen und Entrechteten* (BHE).⁹⁰ Dette partiet skulle ivareta deres interesser. Til tross for at denne utviklingen var ventet, kom den allikevel overraskende på den politiske eliten i Bonn. De var redde for å miste den store velgerskaren som de fordrevne utgjorde. De betonte derfor hvor viktig flyktning- og fordrevnepolitikken ville bli i årene

---

⁸⁵ Thränhardt 1986: 19.

⁸⁶ Ahonen 2003: 62.

⁸⁷ Ibid. s. 64.

⁸⁸ Ibid. s. 65.

⁸⁹ Schoenberg 1970: 75.

⁹⁰ Bund der Heimatvertriebenen und Entrechteten, forening for landsforviste og rettsløse.

fremover.⁹¹ Dette nye partiets velgere var nesten utelukkende fordrevne fra de områdene der integreringsprosessen gikk trått. I takt med den økende integreringen mistet *BHE* etter hvert den potensielle store velgermassen som de fordrevne utgjorde.⁹² I løpet av partiets første tiår var den store velgermassen skrumpet inn til bare å utgjøre en brøkdel av den opprinnelige oppslutningen.⁹³ Dette henger sammen med at de fordrevne opplevde økende sosial mobilitet. Økonomien ble stadig bedre, og en stor andel hadde funnet seg godt til rette i sine nye omgivelser.

For forbundsrepublikken var de fordrevnes økonomiske integrasjon et viktig mål. En av de første sosialpolitiske handlinger som ble iverksatt, var å forme et utkast til et lovforslag som skulle ivareta de fordrevnes rettigheter. I 1953 var loven *Bundesvertriebenengesetz* (BVFG) på plass. Den hadde forankring i grunnloven og likestilte de fordrevne med majoritetsbefolkningen.⁹⁴ Assimileringspolitikken fra okkupasjonsmaktene ble ikke videreført i forbundsrepublikken. Isteden ble det lagt stor vekt på at de fordrevne tok vare på sin medbragte kultur. Fra myndighetenes side ble det lagt stor vekt på de fordrevne skulle integreres samtidig som deres hjemlige kultur skulle bevares.

2.7 Bevaring av kulturell egenart

Da de fordrevne fra øst ankom i vest bragte de med seg sin kultur. Parallelt med at integreringstiltak ble iverksatt, var det også ønskelig at de fordrevne tok vare på sin kulturelle egenart. Selv om de fordrevne ofte ble betegnet som en gruppe, kom de fra ulike områder med tilsvarende varierende kulturelle egenarter. De bragte med seg ulike mattradisjoner, som også har blitt en del av tysk hverdagskost.⁹⁵ Nettopp de hjemlige matrettene vekket for mange en emosjonell *Heimat*-forbindelse, og for mange er disse matrettene fremdeles en bestanddel av kosten. For lettere å kunne bevare av den medbragte kulturen var de ulike *Landsmannschaften* en viktig møteplass. Disse foreningene var gjerne organisert i forhold til opphavsområdet, noe som gav et godt grunnlag i forhold til hvordan de best kunne bevare sin medbragte kultur. Mattradisjonene hadde en stor plass, men også folkløse var en viktig del av den kulturelle arven. De hjemlige tradisjonene ble pleiet og ivaretatt gjennom et utall av mindre regionale

---

⁹¹ Ahonen 2003: 66.

⁹² Kossert 2008: 170.

⁹³ Ibid. s. 172.

⁹⁴ Ibid. s. 168.

⁹⁵ Ibid. s. 317.

foreninger. Her kunne man treffes, pleie medbragte sedvaner, og med stolthet bære tradisjonelle drakter. Det var også et sted der man kunne kommunisere på sin hjemlige dialekt og formidle lokalhistorien. Ifølge Kossert har disse små lokallagene hatt en avgjørende rolle i arbeidet for en gjensidig forståelse mellom de fordrevne og befolkningen som i dag er hjemmehørende i disse områdene.⁹⁶

Når det gjaldt å bevare de fordrevnes hjemlige kultur kom tidlig også private institusjoner på banen. I 1952, med støtte fra delstaten Bayern, ble det Østeuropeiske instituttet i München dannet. Instituttets første leder, Hans Koch, hadde tette bånd til forbundsregjeringen, og hans fremste mål var å gjenopplive interessen for Østeuropeiske studier innenfor historie og humaniora.⁹⁷ Også østtysk folklore fikk sitt eget institutt og deres fremste oppgave var å bevare tradisjonell kunst, sanger og litteratur fra de østlige områdene. Instituttet fremmet oppfatningen om at tyskere som hadde vært bosatt lengst unna moderlandet, også hadde vært best til å ivareta opprinnelig tysk folklore.⁹⁸ Kulturen fra disse områdene lengst i øst ble derfor konservert og videreformidlet. For å øke kunnskapen om østområdene blant den vesttyske befolkningen ble også andre tiltak igangsatt. Det ble opprettet ulike sponsorordninger som gikk ut på at en vesttysk by eller fylke fikk et slags fadderskap for en østtysk by eller provins.⁹⁹ Til tross for mange gode tiltak har det vært forbundet med store utfordringer å bevare den østeuropeiske kulturen. Etter hvert som opplevelseshgenerasjonen faller fra, er det mange former for erindringskultur som forsvinner. Det typisk østeuropeiske blir av mange sett på som gammeldags og utdatert. Denne kulturen har opplevd enn viss stagnasjon fordi den dynamiske utviklingen, som er naturlig for alle levende kulturer, i liten grad har påvirket disse tradisjonene. Dette til tross har det i de over 70 årene som har gått siden tvangsmigrasjonen vært en utvikling på det erindringskulturelle feltet. Ulike aktører og institusjoner har bidratt til at denne kulturen har blitt bevart og videreformidlet. Neste kapittel tar sikte på å belyse hvordan organisasjoner har stilt seg til kulturarbeid og noen av de utfordringene de har med synkende medlemstall. I tillegg presenterer kapittelet ulike former for erindringskultur og utviklingen som har funnet sted på dette område.

---

⁹⁶ Kossert 2008: 306.

⁹⁷ Schoenberg 1970: 127.

⁹⁸ Ibid. s. 128.

⁹⁹ Ibid. s. 259.

3. BEVARING OG FORMIDLING AV FLYKTNINGEHISTORIEN TIL NESTE GENERASJON: MEDLEMSFORENINGER OG ERINDRINGSKULTUR

Minner kan vær både kollektive og individuelle, men som oftest er minner svært personlig. På det personlige planet er det slik at andre kan vite om disse minnene, men det er ikke det samme som å være i besittelse av disse minnene selv. For mange fordrevne har nettopp denne delingen av deres minner og opplevelser vært viktig. Til tross for at spesifikke minner er et personlig anliggende, forsterker slike minner seg når man kan dele dem med andre som har vært i en liknende eller i samme situasjon.¹⁰⁰

Dette kapittelet belyser hvordan historien om fordrivelsen og om den tapte *Heimat* har blitt institusjonelt formidlet til den yngre generasjonen. Det består av to deler og setter søkelys på medlemsorganisasjonens aktiviteter, samt ulike former for erindringskultur. Tilsynelatende er dette to felt som står et stykke fra hverandre. De har allikevel en sammenfallende agenda som går ut på å bevare og formidle tradisjoner og medbragt kultur. Etterfølgende generasjoner skulle lære å ta vare på denne kulturen. I tillegg skulle deres opplevelser og erindringer konserveres og videreformidles. I den første delen rettes blikket mot BdV og deres strategi ovenfor de utfordringer de møter. Det gjelder både i forhold til den vanskelige balansen mellom politikk og kultur, men også hvilke negative følger dette har hatt for deres medlemsrekruttering. Deretter følger en kort presentasjon av BdV sin ungdomsorganisasjon og ungdomsorganisasjonen *Deutsche Jugend des Ostens* (DJO)¹⁰¹ slik de fremstiller seg selv, samt hvilke endringer organisasjonen har gått igjennom for å kunne beholde en viss aktualitet som kulturbærer. I andre del av kapittelet presenteres ulike former for erindringskultur. Kapittelet behandler en lang tidsperiode, men til tross for at flukt og fordrivelsen til tider har vært marginalisert i tysk offentlighet har det allikevel vært en viss grad av kontinuitet i interessen for dette temaet. Fordrivelsen har vært svært aktuell innad i medlemsorganisasjonene, men også i enkelte kulturinstitusjoner. Synlig blir dette i forhold til hvordan temaet har blitt fremstilt.

---

¹⁰⁰ Sem Fure 2001: 33.

¹⁰¹ Tysk ungdom fra øst.

3.1 Medlemsorganisasjoner på en nedadgående kurs

Opplevelsesgenerasjonen er i ferd med å forsvinne, så hvordan har ulike organisasjoner stilt seg til naturlig bortfall av medlemmer? Og hva var deres fremtidsstrategi? Som nevnt i kapittel 2 har BdV som organisasjon til dels lyktes med å fornye seg. På denne måten har de klart å opprettholde en viss medlemssubstans, selv om medlemstallenes riktighet har vært omdiskutert. På års-forsamlingen til BdV i 1980 kom styreleder Fritz Wittmann med noen betraktninger om hvilke utfordringer de stod i med tanke på de kommende generasjoner. Det gjaldt å bringe bevissthet rundt grensen fra 1937, som ifølge han selv fremdeles var gjeldende. Han kom med flere oppfordringer til sine medlemmer, blant annet denne:

Unge generasjoner er i ferd med å vokse til, erkjennelsen av dette må bety at vi lar de unge slippe til. Troverdige vil vi bare være når vi kan vise til samarbeid mellom generasjonene i våre egne rekker. Da står det samlede tyske målet sterkere i forgrunnen; erindring om den skjebnesvangre fordrivelsen, og det er slett ikke dårlig. Skal vi være ærlig oss imellom, så må vi spørre hverandre: Hvor er din datter? Hvor er din sønn? Hvor er dine barnebarn? Vår arv må være vårt oppdrag. Det betyr også at vi må snakke og argumentere på en slik måte at alle, som er yngre enn 40 år, og oppvokst i forbundsrepublikken, forstår og er enige (med oss).¹⁰²

BdV med sine underorganisasjoner har bygget hele sin eksistens på denne historiske hendelsen som fordrivelsen var. Da har det vært av stor betydning å videreformidle det tapet og den smerten som fordrivelsen var for de berørte. Siden hele befolkninger ble flyttet fra sine opprinnelige historiske områder var det viktig for organisasjonen å formidle at fordrivelsen ikke bare var en handling mot dem som ble fordrevet, men også deres etterkommere.

3.1.1 BdVs medlemsstrategi

De fordrevne begynte for alvor å organisere seg da koalisjonsforbudet ble opphevet i 1949. Strategien til de ulike landsforbundene var å styrke de fordrevnes politiske innflytelse, men også å danne et miljø for å ta vare på egen kultur og medbragte tradisjoner. De første årene ser dette ut til å ha fungert godt og disse møtene var et viktig samlingspunkt for mange. Organisasjonsgraden blant de fordrevne i starten av 1950-tallet lå på anslagsvis 42 prosent.¹⁰³

---

¹⁰² DOD Nr. 25/26, 1980: 10.

¹⁰³ Kossert 2008: 146.

Men etter hvert mistet de ulike organisasjonene mange medlemmer. For å opprettholde en viss medlemssubstans ble det foretatt flere sammenslåinger av ulike landsforbund som i 1957 resulterte i en stor paraplyorganisasjon BdV. Til tross for at sammenslåingen på papiret ga organisasjonen en betydelig medlemsskare, hadde interessen og engasjementet for å organisere seg blant de fordrevne sunket. Det var flere grunner for at stadig færre fordrevne engasjerte seg for organisasjonens kampsaker. Utover 1960-tallet hadde en stadig større del av de fordrevne problemer med å støtte BdV sitt krav om å kunne få returnere til sin *Heimat*. For mange var en retur heller ikke ønskelig. Historiker Pertti Ahonen peker på flere grunner for denne trenden. En av dem var at stadig flere fordrevne var godt integrert i det vest-tyske samfunnet. En stor andel hadde etablert seg, og mange opplevde økende økonomisk mobilitet. Antall ekteskap mellom fordrevne og lokale var også stigende. Dette gjaldt i stor grad for de yngre, mens de eldre hadde større vanskeligheter med å finne seg til rette på sitt nye hjemsted. For mange i denne generasjonen var håpet og ønsket om å kunne returnere fremdeles til stede. Dette viser at det i integreringsprosessen var store ulikheter i forhold til alder. For de yngre var det vesentlig enklere å starte på nytt. Deres arbeidskraft var etterspurt og med et fremtidsrettet fokus klarte de fleste å bedre sine levekår. Kløften mellom den yngre generasjonens visjoner, og de standpunkter som BdV fremdeles frontet var økende. Stadig flere «vanlige» fordrevne begynte å se på BdV som en politisk organisasjon med til dels fanatiske og farlige illusjoner.¹⁰⁴ Det sosiale og kulturelle aspektet som for mange hadde vært den viktigste grunnen for deres medlemskap, forsvant mer og mer. Ser vi på de synkende medlemstallene kan det se ut som om BdV aldri klarte å hente inn igjen denne store gruppen av medlemmer som vendte dem ryggen i denne perioden. Resultatet var at BdV mot slutten av 1960-tallet praktisk talt hadde få eller ingen medlemmer under 30 år.¹⁰⁵ I forhold til medlemstallene har både Jakubowska og Ahonen påpekt store differanser mellom hvilket medlemsantall organisasjonen selv oppgir at de har, og det som kommer frem i andre undersøkelser. Ahonen trekker frem at samtidig som den schlesiske landsforeningen i 1962 oppga at deres medlemsskare talte over 1,5 millioner medlemmer, hadde de kun 25 800 abonnenter på den offisielle schlesiske avisen som de distribuerte.¹⁰⁶ Dette kan antyde at man sette spørsmål ved tallenes riktighet. BdV har flere ganger blitt beskylt for å reklamere med flere medlemmer enn det som ofte kommer frem ved nærmere undersøkelser. I 2010

---

¹⁰⁴ Ahonen 2003: 225.

¹⁰⁵ Ibid. s. 269.

¹⁰⁶ Ibid. s. 226.

publiserte BdV selv en artikkel i sitt medlemsblad DOD¹⁰⁷ som tok for seg akkurat dette. I forkant hadde det kommet frem i en undersøkelse gjort av nyhetsbyrået *Deutscher Depeschendienst* (ddp),¹⁰⁸ at BdV talte 550 000 medlemmer. I artikkelen bestred BdV dette heftig og påsto at man i undersøkelsen kun hadde undersøkt medlemstallene i de ulike landsforeningene. Ifølge BdVs generalsekretær Michaela Hriberski gav dette et uriktig tall. I denne undersøkelsen ble det ifølge Hriberski ikke tatt hensyn til at BdV også inkluderer over 7000 ulike mindre foreninger fordelt over hele Tyskland. Videre sa hun at dersom man hadde talt med medlemmene i alle disse små foreningene, ville medlemstallet ligge på rundt to millioner.¹⁰⁹ Ifølge BdV sine egne nettsider ligger medlemstallet i 2021 på 1,3 millioner medlemmer. Eksakte tall er vanskelig å dokumentere fordi, som den ovenfor nevnte artikkelen også sier, er alle de små organisasjonene rettslig uavhengige forbund med et selvstendig regelverk for hvordan de registrerer sine medlemmer.¹¹⁰

Det samme gjelder for BdV sine ungdomsorganisasjoner som bruker samme argumentasjonen når det kommer til medlemstall. Ifølge dem selv er flerfoldige tusen ungdommer aktive i deres ungdomsarbeid. Dette er vanskelig å fastslå da det ikke er mulig å forfølge dette konkret. I et intervju med ungdomsforbundets leder Jochen Zauner ble det stilt spørsmål til rekruttering og til deres arbeid. Intervjuet ble gjort i forbindelse med BdV sin feiring av *Tag der Heimat* i 2006. Til tross for ungdomsorganisasjonenes forsøk på å nå ut til mulige medlemmer gjennom ulike fritidsprogrammer og dialog, står det dårlig til med rekrutteringen. Også svært få av de ulike ungdomsorganisasjonenes medlemmer registrerer seg som medlemmer i BdV når de blir for gamle til å være i ungdomsorganisasjonene. Slik sett fungerer disse organisasjonene ikke som et springbrett for videre engasjement. Dette blir forklart med de ulike interessefeltene mellom gammel og ung, og at aldersspranget mellom BdV sine medlemmer og ungdomsorganisasjoner er for stort.¹¹¹

I 2006 uttalte Oliver Dix, som da var styremedlem i BdV og talsmann for arbeidsgruppen «Den unge generasjon», seg om organisasjonens arbeid. Ifølge Dix ligger ungdommens

---

¹⁰⁷ Tysk østtjeneste, Deutsche Ostdienst. Nachrichtenmagazin des Bundes der Vertriebenen. DOD 2/2010: 12.

¹⁰⁸ Tysk nyhetsbyrå, spørreundersøkelse januar 2010.

¹⁰⁹ DOD 2/2010: 12.

¹¹⁰ Ibid. s. 12.

¹¹¹ Danuta Szarek, «Wenig Nachwuchs beim Bund der Vertriebenen», Deutsche Welle 2. September 2006. Website [Wenig Nachwuchs beim Bund der Vertriebenen | Deutschland | DW | 02.09.2006](#)

interesse i kulturutveksling og samarbeid på tvers av grensene. I tillegg til fritidssysler og tilstelninger blir det også arrangert ulike konferanser og seminarer som skal styrke dette samarbeidet. Medlemmer mellom 18 og 35 år har mulighet til å delta på disse møtene som skal være med på å øke forståelsen mellom de ulike gruppene. Til tross for en viss økning i interessen for selve temaet flukt og fordrivelsen, har dette ikke gitt utslag i form av nye medlemmer. For den Øst-Preussiske foreningen *Bund Junges Ostpreussen* (BJO) har de siden organisasjonen ble opprettet i år 2000 og frem til 2006 bare fått cirka ti nye medlemmer. Denne lave tilveksten forklares med at veldig mange unge er redd for det nasjonalsosialistiske stampelet som fremdeles hefter ved BdV.¹¹² Litt ironisk er Zauners utsagn «Jeg har på følelsen at mange håper på en biologisk løsning- man venter ganske enkelt til vi er borte.»¹¹³

3.1.2 Ungdomsforeningen *Tysk ungdom fra øst* gjennom ulike faser

Foreningen *Deutsche Jugend des Ostens* (DJO) ble grunnlagt i 1951. Deres målsetning var å støtte unge fordrevne i deres møte med Vest-Tysklands etterkrigssamfunn. De skulle være behjelpelig i integrasjonsprosessen, men også hjelpe dem med å bearbeide sine krigsopplevelser. En videre målsetning fra organisasjonens side var å sørge for at medlemmenes kulturelle identitet ble bevart og at deres ungdomspolitiske mål ble gjennomført.¹¹⁴ I forhold til organisasjonens medlemstall har dette i likhet med BdV sin medlemssubstans, vært svært vanskelig å kartlegge. Ifølge tilgjengelige opplysninger hadde organisasjonen i 1971 en medlemsskare på 156 000 i aldersgruppen 6-25 år.¹¹⁵ I 2019 var tallet 130 000 medlemmer.¹¹⁶

DJO sitt arbeid gikk først og fremst ut på å støtte de mange unge fordrevne, og i starten var deres arbeid hovedsakelig et tilskudd til den statlige omsorgshjelpen. De var behjelpelig med å finne lærlingeplasser og arbeidsplasser. De kunne hjelpe til med bolig og plasser på institusjon for dem som trengte det. Men de hadde også en annen agenda, som gikk ut på at de skulle utfylle foreldrenes rolle i forhold til oppdragelse. En oppdragelse som kunne være

---

¹¹² Danuta Szarek, «Wenig Nachwuchs beim Bund der Vertriebenen», Deutsche Welle 2. September 2006. Website [Wenig Nachwuchs beim Bund der Vertriebenen | Deutschland | DW | 02.09.2006](https://www.dw.com/de/wenig-nachwuchs-beim-bund-der-vertriebenen-deutschland-dw-02.09.2006)

¹¹³ Danuta Szarek, «Wenig Nachwuchs beim Bund der Vertriebenen», Deutsche Welle 2. September 2006. Website [Wenig Nachwuchs beim Bund der Vertriebenen | Deutschland | DW | 02.09.2006](https://www.dw.com/de/wenig-nachwuchs-beim-bund-der-vertriebenen-deutschland-dw-02.09.2006) sitat: «Ich habe das Gefühl, viele hoffen auf eine 'biologische Lösung' - man wartet einfach, bis wir weg sind.»

¹¹⁴ <https://djo.de/geschichte/> Hentet 03.04.22.

¹¹⁵ Hamel 2018: 435.

¹¹⁶ https://de.wikipedia.org/wiki/Djo-Deutsche_Jugend_in_Europa Hentet 04.03.22.

utfordrende i møte med et samfunn i endring. Særlig for de av foreldrene med størst kulturell avstand til lokalbefolkningen. For å skape en viss grad av gruppetilhørighet ble det arrangert utflukter, leirer og samlinger.¹¹⁷ Historiker Anne-Christine Hamel har i sin forskning undersøkt ungdomsorganisasjonens praksis i forhold til spenningsfeltet mellom tradisjon og sosiale endringer fra 1951 til 2000. Hvordan har disse ungdommene beveget seg mellom revansjisme og tradisjon? Det var ikke slik at denne gruppen gled inn i det vesttyske samfunnet som en homogen gruppe uten særlige utfordringer. Deres opplevelser og erfaringer som følge av flukten var, i likhet med foreldregenerasjonen, et biografisk brudd som preget dem i sosialiseringprosessen.¹¹⁸ Når det kommer til kulturarbeid hadde dette en høy prioritet i organisasjonen, og utviklet seg til et viktig instrument i konfrontasjonen mellom *Heimat* og identitet.¹¹⁹ Etter at de første vanskelighetene var overvunnet kunne DJO bevege seg over i en ny fase. De utviklet en langsiktig målsetning med fokus på *Heimat*-politiske interesser. I tillegg kom kulturelt arbeid som utviklet seg til et viktig instrument i konfrontasjonen mellom *Heimat* og egen identitet.¹²⁰ På sine samlinger og ulike arrangementer presenterte DJO historiske forhold fra de ulike *Heimat*-områdene. De formidlet kunnskap om prominente representanter fra disse stedene som for eksempel Immanuel Kant. Kjente områder og berømte byer, men også typiske kjennetegn og viktige høytidsdager fra disse områdene ble presentert. I starten var deres virkeområder i hovedsak rettet mot integrasjonsarbeid som skulle gi unge fordrevne støtte, og synliggjøre det mangfoldet denne gruppen utgjorde. Etter hvert som disse ungdommene ble voksne rettet de blikket mot nye generasjoner. De gikk over til å formidle kultur og tradisjoner til de unge som riktignok vokste opp i flyktningfamilier, men som selv var født i Vest-Tyskland.

Slik DJO beskriver seg selv kan deres historie deles inn i tre hovedfaser. Den første fasen spenner seg fra grunnleggelsen i 1951 og frem til 1974. Da var deres hovedformål å hjelpe barn og unge som i forbindelse med andre verdenskrig hadde mistet sin *Heimat* som følge av flukt og fordrivelse. Samtidig som ungdommen skulle få hjelp til å finne seg til rette i Vest-Tyskland, skulle de også bevare sin kulturelle identitet og ha mulighet å drive politisk ungdomsarbeid.¹²¹ Behovet for en slik organisasjon kan forankres i tallene. Det registrerte

---

¹¹⁷ Hamel 2018: 438.

¹¹⁸ Ibid. s. 435.

¹¹⁹ Ibid. s. 439.

¹²⁰ Ibid. s. 439.

¹²¹ <https://djo.de/geschichte/> Hentet 03.04.22.

antall fordrevne i aldere 14-24 år i 1950 var 1,55 millioner.¹²²

Den andre fasen strekker seg fra 1974 og frem til gjenforeningen av Tyskland i 1990. På 1970-tallet var samfunnet preget av store politiske omveltninger. Samtidig skjedde det en generasjonsendring i organisasjonens medlemssubstans. Den nye generasjonen hadde andre forestillinger for DJO sin fremtid, noe som hadde store konsekvenser for organisasjonens retningsvalg. Til tross for at de fleste medlemmenes foreldre var fordrevne, var denne nye generasjonen vesttyske ungdommer. Det var ungdommer som var sosialisert i et demokratisk samfunn. I tillegg ble deres manglende forbindelse med foreldrenes *Heimat* mer fremtredende. Ifølge Hammel førte dette til et paradigmeskift i organisasjonen. DJO sin tilpasning til den nye øst-politikken førte også til konflikter innad i organisasjonen. Dette bidro til at den skepsisen som samfunnet som helhet tidligere hadde rettet mot dem, blusset opp. Det ble også avduket forbindelser til høyreekstreme miljøer og problematiske aksjoner fra enkelte medlemmer.¹²³ Dette til tross, DJO sin nye målsetning var forsoning og samtaler med sine østlige naboer. DJO skulle være et bindeledd mellom Øst- og Vest-Europa. Selv om organisasjonen fremdeles går under avkortelsen DJO ble navnet endret til Tysk ungdom i Europa.¹²⁴

Den tredje fasen startet etter gjenforeningen da ungdommer fra tidligere Øst-Tyskland ble inkludert i organisasjonen, riktignok med egne foreninger frem til året 2000. Da ble foreningene fusjonert på et likeverdig grunnlag. Samtidig ble det opprettet en ungdomsorganisasjon for unge migranter som kalles *Migrant*innen_ Jugendselbstorganisationen* (MJSO).¹²⁵ Deres målsetning i dag er å inkludere alle unge som er berørt av migrasjon uavhengig om det er på grunn av flukt eller på frivillig basis.¹²⁶ I motsetning til BdV som fremdeles sliter med stemplet som tilbakevendt og revansjistisk, kan det se ut som om DJO til en viss grad har klart sitt moderniseringsprosjekt. Hamel beskriver denne siste fasen som en nødvendig strukturellandel for å kunne tilnærme seg et aktuelt migrasjonsarbeid.

---

¹²² Jansen 2010: 141.

¹²³ Hammel 2018: 440.

¹²⁴ <https://djo.de/geschichte/> Hentet 03.04.22.

¹²⁵ Migrasjonsorganisasjon. <https://djo.de/geschichte/> Hentet 03.04.22.

¹²⁶ <https://djo.de/geschichte/> Hentet 03.04.22.

3.2 Flukt og fordrivelsen som erindringskultur

I sin tale på Tag der Heimat i 1996 uttalte Tysklands forbundspresident Roman Herzog seg om tilhørigheten til de tidligere tyske områdene i øst: «[...] til vår historiske og kulturelle arv, men ikke lenger til vårt land.»¹²⁷

Ifølge kulturforskeren Jan Assmann begrenser kommunikativ erindring seg til en menneskelig livssyklus. Den utgjør det som i dagliglivet blir kommunisert mellom mennesker, gjerne mellom generasjoner. Det dreier seg om erindringer mennesker deler med andre i sin samtid. Når opplevelsesgenerasjonen faller fra, taler man ikke lenger om kommunikativ erindring.¹²⁸ Da beveger man seg over til kulturell erindring som oppstår ut ifra, og på bakgrunn av, kommunikativ erindring. Erindringer blir da bearbeidet og behandlet av kulturelle institusjoner og satt i et mer varig perspektiv. Herunder faller ritualer, høytidsdager, museer, minnesmerker og bøker. Selv ikke slike langsiktige former for kulturell bevaring er nødvendigvis evigvarende, men blir løpende overprøvd, revidert og aktualisert. Ifølge kulturhistoriker Jutta Faehndrich er denne overgangen mellom den kommunikative og den kulturelle erindringen viktig. Hva som bestemmer dagens syn på et aktuelt tema og hva som blir en del av kulturell erindring er avhengig av de ulike tolkninger.¹²⁹ Det teoretiske utgangspunktet for den kulturelle erindringen ligger i erkjennelsen over at medier som litteratur, film og TV er grunnleggende for at diskursen finner sted. Slik sett er kollektiv erindring og den offentlige konfrontasjon over det som anses som den riktige erindringen, forankret i de tilsvarende medier og praksiser. Erindringskulturen baserer seg da på den mediale transformasjonen og dens representasjon av fortiden. Det vil si at den kollektive erindringen er avhengig av tilsvarende medier og praksiser, da de muliggjør konstituering og sirkulasjon av viten og en felles fortidsversjon i den sosiale og kulturelle kontekst.¹³⁰

Sem Fure presenterer ulike erindringsmodeller for hvordan flukt og fordrivelsen har blitt erindret i Tyskland, noe som henger sammen med nasjonens dilemma i forhold til dette temaet. Erindringer og fortellinger om flukt og fordrivelsen har til tider vært preget av en

---

¹²⁷ Jakubowska 2012:168 Originaltekst: «[diese Gebiete gehören] zu unserem geschichtlichen und kulturellen Erbe, aber nicht mehr zu unserem Staat.»

¹²⁸ Jan Assmann 1992: 50.

¹²⁹ Faehndrich 2011: 42.

¹³⁰ Scholz m.fl. 2015: 10.

kronologisk og tematisk selektiv erindringsmodell.¹³¹ Det vil si at man har trukket frem enkelte hendelser, mens andre har blitt utelatt. Når det i de første to tiårene etter krigen ble fokusert på det tyske folks lidelse i forbindelse med flukt og fordrivelsen, ble årsakssammenhengen fullstendig utelatt. Man satte søkelys på denne gruppens lidelser og deres behov for helbredende erindringsarbeid. For å lindre de fordrevnes smerte ble det reist minnesmerker og det ble holdt minnegudstjenester der trauma flukt og fordrivelsen stod i sentrum.¹³² Etter at Tyskland tok et grunnleggende oppgjør med sin fortid og nasjonalsosialismens forbrytelser, ble det vanskelig å opprettholde offerdiskursen på tysk side.¹³³ Dette til tross bærer erindringskulturen hva tema flukten og fordrivelsen angår, fremdeles preg av tyskernes lidelse og smerte.

Helt siden de fordrevnes ankomst i vesten har erindringskultur vært et viktig anliggende. Ikke bare for de ulike gruppene av fordrevne, men også i offentligheten. De fordrevne har hatt sine samlinger og møter, sine minnedager og kulturinstitusjoner. Ulike miljøer har opprettet egne minnesteder for flukt og fordrivelsen, mange bøker har blitt skrevet og filmer har blitt produsert. Imidlertid har erindringskulturen ikke vært upåvirket av de ulike bølgene av interesse for temaet. I perioden mellom midten av 1960-tallet og midten av 1980-tallet, var oppmerksomheten rundt flukten og fordrivelsen minimal. Hvilket gjorde seg også bemerket når det kommer erindringskulturen til temaet. I denne perioden foregikk det langt mindre på denne fronten, men helt borte har det aldri vært. Tysklands gjenforening førte til et kraftig oppsving i interessen for denne delen av historien. Dette var det flere grunner til, men noen grunner var mer fremtredende, som for eksempel Øst-Tyskland sitt behov for å endelig kunne minnes disse hendelsene. En annen grunn var en mer avslappet holdning til tema flukt og fordrivelsen fordi den lange debatten om den tysk-polske grensen endelig var begravet.

3.2.1 Den tapte *Heimat* som kulturarv

Ulike grupper av fordrevne samlet seg tidlig for å minnes sin *Heimat*. Slike møter gav mange en følelse av samhold og ble en viktig del av det man kan kalle de fordrevnes kultur. De fordrevne kom fra et stort område og var på ingen måte en homogen gruppe. For å ivareta og pleie sin medbragte kultur og sedvaner ble det dannet utallige lokallag. Disse stod for en

---

¹³¹ Sem Fure 2012: 39.

¹³² Ibid. s. 40.

¹³³ Ibid. s. 41.

rekke sosiale tilstelninger og innredet gjerne små lokale minnesteder, de såkalte *Heimatstuben*.¹³⁴ Disse innretningene fungerte som et slags fortidsminne og som et erindringsfellesskap. En typisk *Heimatstube* var fylt med fotografier og kart, malerier og grafikk. Men man kunne også finne dokumenter og personlige gjenstander som minnet om deres tidligere hjemsted. Slike rom ble gjerne innredet som en typisk førkrigshjem gjerne i et romantisert bilde. Man ønsket å vise hva østflyktningene hadde mistet, men de skulle også tjene som et kollektiv erindringsobjekt for de berørte.¹³⁵ Et besøk i en slik *Heimatstube* var en typisk bestanddel av et *Heimat*-treff som ofte foregikk etter et fast mønster. De startet med gudstjeneste og taler, minnestund og kulturelle innslag før man besøkte en tilhørende *Heimatstube* og avsluttet med en hyggelig sammenkomst.¹³⁶

Disse små lokallagene var ikke alene om slike arrangementer, *Heimat*-treff ble også arrangert i større skala. *Heimat*-treff er et typisk eksempel på kommunikativ erindring nettopp fordi det danner et erindringsfellesskap. Store *Heimat*-treff som Øst-Preussendag, Schlesiendag eller sudettyskdag samlet et stort antall fordrevne. Dette var arrangementer som fant sted en gang i året med tilreisende fra alle områder i forbundsrepublikken. For deltakerne var dette en stor begivenhet og noen av disse treffene samlet flere hundre tusen mennesker over flere år. På Schlesien-treff i 1959 kom det cirka 300 000 mennesker og på Øst-Preussen-treff samlet det seg i 1963 230 000. I 1970 deltok cirka 300 000 mennesker på Sudettyskdag, noe som viser den store betydningen disse sammenkomstene hadde for mange.¹³⁷

Sudettysk dag har blitt arrangert helt siden 1950, og den gang var deres slogan «Gi oss vår *Heimat* tilbake.» Siden da har et mer abstrakte uttrykk «rett til *Heimat*», tatt over. Også de politiske anliggende har etter hvert måttet vike plass for den sosiale delen, som for mange var forbundet med gjensynsglede og festligheter. Denne årlige sammenkomsten var blitt et ritual både for opplevelsengenerasjonen, men også for mange av deres barn. Ifølge kunst og kulturhistoriker, Elisabeth Fendl, har den sudettske dag hatt en avgjørende rolle i konstruksjonen av en fellesskapsfølelse for de sudettske.¹³⁸ Fendl har også undersøkt andre former for tradisjoner som for eksempel historiske festtog *Festzüge*. De oppstod på 1800-

---

¹³⁴ Kunne være et hjørne eller et eget rom innredet som et slags *Heimat*-museum.

¹³⁵ Eisler 2015: 195.

¹³⁶ Kalinke 2015: 204.

¹³⁷ Kossert 2008: 148.

¹³⁸ <http://www.sehepunkte.de/2021/05/druckfassung/35869.html> Fend 2021: Der Sudetendeutsche Tag.

tallet som en slags historiefremviser og kulturkonservator, og fungerte som et identitetsbevarende uttrykk.¹³⁹ Interessant er observasjonen om hvordan de fordrevne har endret måten de presenterer seg selv på i slike prosesjoner. Fra 1945 og flere tiår fremover hadde de fordrevne vist seg fra sin beste side, ved at de var kledd i tradisjonelle festdrakter og viste frem sin tapte kultur. Utover 1990-tallet endret deres uttrykksmåte seg på en måte som tidligere hadde vært utenkelig. Nå ble flukt og fordrivelsen tematisert og det som før hadde vært skambelagt ble presentert med stolthet og verdighet. Den insinuerte flyktingemarsjen skulle presenteres så autentisk som mulig. Dagligdags bekledning fra 1940-tallet ble hentet frem, og den tradisjonelle husmor-kittel som den gang var forbundet med fattigdom, ble et symbol på en vellykket nystart. Den såkalte opplevelsesgenerasjonen var i liten grad deltagende i dette skiftet. Aktørene var andre- og tredjegenarasjon fordrevne, så vel som personer uten direkte forbindelser til flukt og fordrivelsen.¹⁴⁰ Denne endringen speiler vandelen i befolkningen hva dette temaet angår. Selve flyktingemarsjen *Flüchtlingstreck* har blitt en sentral bestanddel av Tysklands erindringsikonografi.¹⁴¹ Ifølge Fendl har måten flukt og fordrivelsen blir fremstilt på i disse festtogene lite til felles med den historiske konfrontasjonen med dette temaet. Allikevel er det denne måten temaet har blitt rekonstruert på som har vunnet frem. Denne formen er nå akseptert og blitt en del av erindringskulturen.¹⁴²

Kulturarven fra de østlige områdene kom i et fullstendig nytt lys som følge av fordrivelsen. De historiske museumssamlingene i disse områdene forble stort sett der de var og kom i andre hender. For de fordrevne var disse samlingene tapt. Ved deres ankomst i vesten ble raskt spørsmålet stilt om hvordan den østtyske kulturarven kunne bevares, men også hvordan omgangen med flukt og fordrivelsen skulle håndteres. Fra 1950-tallet og utover dukket det opp en rekke museer som skulle ivareta den østtyske kulturarven. Som en følge av den tapte *Heimat* fikk den tilhørende kulturarven forsterket betydning. Gjennom offentlige medier, og ikke minst gjennom de ulike forbundene, ble kulturbevarende tiltak satt i gang. Også politikken spilte en vesentlig rolle og det var en bred politisk enighet om at den øst-tyske kulturarven skulle ivaretas. Dette førte til at en egen kulturparagraf kom på banen.¹⁴³

I 1953 ble loven om fordrevne og flyktninger (Bundesvertriebenen- und Flüchtlingsgesetz)

---

¹³⁹ Fendl 2015: 116.

¹⁴⁰ Ibid. s. 119.

¹⁴¹ Ibid. s. 122.

¹⁴² Ibid. s. 124.

¹⁴³ Dröge 2015: 305.

besluttet av den tyske forbundsdagen. I paragraf 96¹⁴⁴ ble det gitt store finansielle midler til opprettelsen av ulike museer som lenge hadde en særstatus i forbundsrepublikken. En særstatus i den forstand at den kulturelle arven fra de østlige områdene måtte, nå når disse områdene var tapt, bevares og pleies til tross for at museumssubstansen bar preg av tilfeldigheter og subjektivitet.¹⁴⁵ Ifølge kulturhistoriker Kurt Dröge var kulturbegrepet her ikke basert på dokumentert bevaringsbehov av eksemplariske kulturformer av materiell og intellektuell art. I stedet ble den østtyske kulturarven høyløst fremmet som et identitetsbegrunnet samlebegrep. På denne måten ble den østtyske kulturarven forenklet til én kulturregion, hvilket det aldri hadde vært.¹⁴⁶ Da det øst-preussiske jaktmuseet i Lüneburg åpnet i 1958 var dette et av de første landsmuseer av denne art. Deres fokus på jakt og naturfaglige presentasjoner fra Øst-Preussen er også i dag et av museets tyngdepunkt. Men også andre herkomstområder fikk sine landsmuseer som i tillegg til statelig finansiering i stor grad baserte seg på støtte fra ulike stiftelser. Museenes oppgave var å formidle kulturelle tradisjoner fra de ulike områdene, men også å presentere hvordan dagliglivet artet seg. Fra 1980- og utover 1990-tallet fikk særegne utstillinger om flukt og fordrivelsen mer plass i de ulike museene, noe som påvirker den allmenne oppfatningen om dette temaet og som banet vei for planleggingen av et sentrum mot fordrivelse i Berlin.¹⁴⁷

3.2.2 Minnesmerker og deres kontrovers

I Vest-Tyskland har det blitt reist utallige minnesmerker om flukt og fordrivelsen helt siden 1950-tallet. I denne tidsperioden har det vært noen høydepunkt der et stort antall av slike minnesmerker ble oppført. Her peker 1950-tallet og 1980-tallet seg ut. I perioden mellom disse høydepunktene var det liten oppmerksomhet på tema flukt og fordrivelsen, noe som også hadde negativ innvirkning på erindringskulturen rundt dette temaet. Det første høydepunktet var på 1950-tallet. Nærheten til hendelsene var kort, og behovet for å minnes sterkt. Det som kjennetegner denne perioden er innskriftene som preger minnesmerkene som ble oppført fra 1950-tallet og frem til 1980-tallet. I denne perioden var hovedbudskapet at de døde skulle minnes. Herunder faller de mest ikoniske minnesmerkene som går under betegnelsen *Keruze des deutschen Ostens*. Dette kristne symbolet på lidelse og frelse skulle

---

¹⁴⁴ Der § 96 des Bundesvertriebenen- und Flüchtlingsgesetzes (BVFG) verpflichtet Bund und Länder, die Sicherung und Erforschung der Kultur und Geschichte jener Regionen im östlichen Europa und in Osteuropa zu unterstützen, in denen früher Deutsche gelebt haben oder heute noch leben.

¹⁴⁵ Dröge 2015: 306.

¹⁴⁶ Ibid. s. 307.

¹⁴⁷ Ibid. s. 313.

minne om de fordrevnes lidelse. Disse minnesmerkene er å finne i nær sagt alle delstatene i Vest-Tyskland. Det høyeste korset ble reist i 1950 på fjelltoppen Schildwacht. Korset er synlig på lang avstand der det rager med sine 22,7 meter over bakken.¹⁴⁸ Mange fjelltopper i Tyskland er prydet med slike minnesmerker og er populære mål for vandreturismen. Det andre perioden var på 1980-tallet. Etter 1960- og 1970-tallets nedgang i oppmerksomheten rundt flukt og fordrivelsen, ble disse hendelsene igjen tematisert. Ifølge historiker Stephan Scholz markerer minnesmerkene innskrifter en ny tilnærming. I den første perioden var det død og lidelse som sto i fokus. På 1980-tallet bar minnesmerkene innskrifter som erindret om en *Heimat* som ble forlatt.¹⁴⁹ Først fra 1990-tallet og utover gikk innskriftene direkte på fordrivelsen. Dette henger sammen med bortfall av det revisjonspolitiske målet som BdV hele tiden hadde fremmet. Nå ble også selve tapet av *Heimat* erindret. Til tross for at disse minnesmerkene hadde vært et symbol for de fordrevnes sorg over dette tapet i flere tiår, ble de først nå akseptert som tap fra BdV sin side. Organisasjonen hadde hele tiden avvist at dette tapet var endelig. Ifølge Scholz hadde dette vært en bevisst strategi fra BdV for å underbygge det han har kalt myten om en tabubelagt sorg. Denne myten har konstruert en slags dobbel offerstatus for de fordrevne.¹⁵⁰ Organisasjonenes påvirkning i oppførelsen av slike minnesmerker har vært stor. Et stort antall har blitt finansiert av ulike organisasjoner og har blitt oppført i samarbeid med de ansvarlige myndigheter. Til tross for at det i Tyskland finnes mer enn 1500 slike minnesmerker, har det aldri blitt reist et sentralt minnesmerke over flukt og fordrivelsen.¹⁵¹ Det som skiller minnesmerker fra andre typer erindringskultur er deres uforgjengelighet. De blir gjerne oppført i varige materialer som bronse eller stein, altså laget for evigheten.¹⁵² Da slike minnesmerker er permanente innretninger blir de med tiden også en del av den lokale identiteten.¹⁵³ På grunn av deres evigvarende erindringskulturelle uttrykk blir slike minnesmerker av noen hilst velkommen, men avvist av andre.¹⁵⁴

3.2.3 Kulturformidling gjennom ulike former for litteratur

Litteratur er vesentlig når kulturforskeren Aleida Assmann beskriver hvordan historie blir erindret, opplevd og presentert gjennom ulike medier. Hun retter blikket mot en generelt

---

¹⁴⁸ <https://de.wikipedia.org/wiki/Ostlandkreuz> Hentet 21.03.22.

¹⁴⁹ Scholz 2015: 77-79.

¹⁵⁰ Ibid. s. 81.

¹⁵¹ Ibid. s. 76.

¹⁵² Ibid. s. 75.

¹⁵³ Ibid. s. 76.

¹⁵⁴ Ibid. s. 75.

økende historiebevissthet i befolkningen og peker på familieromaner som et viktig, men undervurdert tilskudd. Ifølge Aleida Assmann kan slike romaner åpne og muliggjøre ny tilgang til historien.¹⁵⁵ Prosalitteratur er en tungtveiende bidragsyter når det gjelder erindringskultur. Kulturhistoriker Karina Berger skrev sin doktorgrad om flukt og fordrivelsens representasjon i tysk etterkrigslitteratur. Hun betegner denne litteraturen som fordrivelseslitteratur og som en egen sjanger. Det dreier seg om prosalitteratur som beskriver erfaringer og hendelser fra den umiddelbare tiden før den røde armé gjorde sitt inntog. De fordrevnes ankomst i vesten, deres integrasjon og illusjonen om å reise tilbake. Selv om Berger nevner Günter Grass sin novelle «Im Krebsgang» fra 2002 som en av de mest innflytelsesrike bidragsyterne, gir hun også et omfattende innblikk i denne formen for litteratur fra 1945 og frem til i dag.¹⁵⁶ Ifølge Berger har denne litteraturen hatt en viktig rolle i forhold til den tyske erindringsdiskursen fordi den representerer flukt og fordrivelsen både i offentligheten så vel som i privatsfæren.¹⁵⁷ Et videre interessant aspekt er at denne litteraturen gjenspeiler de holdninger som var representativ på ulike tidspunkt. På den måten er litteraturen ikke bare et uttrykk for erindring og formidling, men den gir også et unikt blikk på den gjeldende erindringsdiskursen som hersket på de ulike tidspunkt.

En videre litteraturform som kan plasseres mellom romaner og en typisk *Heimat*-bok, er erindringslitteratur. Ifølge historiker Beata Halicka spiller denne type litteratur en viktig rolle i forhold til hvordan den kollektive hukommelsen blir formet.¹⁵⁸ Det som kjennetegner denne litteraturen er at den beskriver selvopplevde hendelser. Den omfatter et bredt spekter av de fordrevnes erindringer. Den mest omtalte erindringslitteraturen er tidsvitneberetningene *Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa*. (Schieder prosjektet som ble beskrevet i kapittel 1). Andre former kan være beskrivelser og fortellinger om besøksreiser og ankomst til de ulike områdene som en gang var deres *Heimat*. Da beskrives gjerne inntrykket slike reiser etterlater, men også hvilke minner som oppstår i slike situasjoner. Denne type litteratur har en rekke ulike forfattere. Ifølge Halicka er en overvekt av disse publiseringene det hun kaller *Grafenerzählungen*.¹⁵⁹ Forklaringen hun gir er at deres fortellinger ofte ble publisert i renommerte forlag og derfor fikk langt større oppmerksomhet.

---

¹⁵⁵ Aleida Assmann 2007: 90.

¹⁵⁶ Berger 2015: 16.

¹⁵⁷ Ibid. s. 17.

¹⁵⁸ Halicka 2015: 89.

¹⁵⁹ *Grafenerzählungen* - livserindringer skrevet av adelige familiemedlemmer.

Disse fortellingene, som ofte dreier seg om tapte landområder og store slott, passer godt inn i det offer-narrativ hun mener har vært på fremmarsj i de siste tiårene.¹⁶⁰

Ser vi på *Heimat*-bøker vil en generell beskrivelse av en slik bok være at det er en form for lokalhistorie på mikronivå. Denne litteratursjangeren oppstod i Tyskland i begynnelsen av 1900-tallet, og var særlig populær på 1920-tallet. Muligens kan det henge sammen med at deler av Schlesien ble polsk etter første verdenskrig og at det allerede da var et behov for denne typen lektyre. Man kan si at *Heimat*-bøker som er skrevet av fordrevne har et unikt uttrykk da de handler om noe som ikke lenger eksisterer. Historiker Jutta Faehndrich beskriver de fordrevnes *Heimat*-litteratur som et medium for regionalbasert identifikasjon, og kan derfor gjelde som uttrykk for en tapsrelatert identifikasjon.¹⁶¹ Bøkene som ble skrevet etter 1945 bygget ikke bare på erindringer. Det eksisterte allerede tallrike slike bøker fra ulike øst-områder som de fordrevne kunne bygge sin litteratur på. Bøkene som ble skrevet etter krigen hadde fått en tilleggsagenda som gikk ut på å tydeliggjøre tapet av *Heimat*. Før 1945 var denne typen bøker et uttrykk for et vitalt lokalsamfunn. Etter 1945 forvandlet denne litteraturen seg til en form for minnebøker om et ikke lenger eksisterende lokalsamfunn.¹⁶²

Heimat-bøkene kan forstås som en form for hjemlengselslitteratur, men denne lektyren kan også være med på å gi en økt forståelse for de fordrevne og deres tap. Jeg har sett på boken «Schlesiens Vermächtnis, Ein Lesebuch aus 700 Jahren» utgitt av Wolfgang von Eichborn i 1960. Den inneholder flere hundre års historie om Schlesien. Von Eichborn, som selv ble født i Schlesien, beskriver området som det mest betydningsfulle og levende kulturlandskapet i Tyskland. I tillegg til den lange schlesiske historien inneholder boken beskrivelser av regionens berømteter. Den inneholder også mange dikt, sanger, eventyr og andre fortellinger forankret i den schlesiske kulturen. Boken inneholder også en rekke tekster som kan tolkes som en typologi av en schlesier og kan derfor forstås som en identitetsformidler. *Heimat*-bøker har en høy symbolverdi for fellesskapet de blir skrevet i og formidler gjerne en form for tilhørighet. Faehndrich sammenlikner betydningen disse bøkene har i den hjemlige sfæren med medbragte minneobjekter. Enkelte av disse bøkene har også plass til å skrive inn den egne familiefortellingen, og på den måten blir familieopplevelsene foreviget og del av erindringskulturen. Denne formen for arkivering av lokal kunnskap og erindringer har en

---

¹⁶⁰ Halicka 2015: 94.

¹⁶¹ Faehndrich 2011: 9.

¹⁶² Ibid. s. 77.

sentral funksjon i disse bøkene, samtidig med at tidsvitners minner blir nedskrevet i bøkene.¹⁶³ Fremdeles er slike bøker å finne i tallrike bokhyller hos fordrevne familier. De blir gjerne brukt som oppslagsverk og muligens er håpet til stede at etterfølgende generasjoner ønsker å overta denne litteraturen. Faehndrich påpeker også at bøkene i langt mindre grad enn det man skulle anta handler om fordrivelsen. *Heimat*-bøkene dreier seg hovedsakelig om hvordan livet var før fordrivelsen. Videre presiserer hun at «de fordrevne» som en gruppe slett ikke finnes. Man kan heller ikke snakke om de fordrevnes erindringskultur som om det dreier seg om en homogen gruppe. I forhold til hvordan *Heimat*-kulturen bevares og videreformidles, er denne litteraturen derfor en viktig bestanddel. Den gir et godt innblikk i den tyske kulturen og hvordan den har blitt ivaretatt og formidlet. Litteraturen beskriver livet i de ulike *Heimat*-områdene i alle sine fasetter og da særlig med blikk på det sosiale livet.¹⁶⁴

3.2.4 Film og TV

Allerede i de første årene etter krigen inntok filmer, dokumentarer og historiske TV-programmer rollen som en viktig formidler av erindringskultur. Hva som har blitt publisert i disse medier i forhold til flukt og fordrivelsen speiler også tendensene i samfunnet. Ifølge historiker Maren Röger kan disse strømmingene deles inn i ulike perioder. Den første går fra 1945 og frem til litt ut på 1960-tallet og inkluderer ulike sjangre. Filmer og dokumentarer som ble produsert i de første årene etter krigen, de såkalte ruinfilmene *Trümmerfilme*, skildret situasjonen i etterkrigs-Tyskland. Hovedsakelig har de sin handling i by-miljøene og viser de enorme ødeleggelsene som krigen brakte med seg. De viser utfordringene som befolkningen står ovenfor, men også deres pågangsmot. En stor andel av disse filmene tematiserer også flukten og fordrivelsen. Utover 1950-tallet ble *Heimat*-filmene¹⁶⁵ den dominerende sjangeren. Disse filmene skulle gi trøst og formidle et bilde av en fredelig og harmonisk verden. I en av de mest populære filmene i denne sjangeren, *Grün ist die Heide*,¹⁶⁶ er hovedpersonen en adelig godseier som er fordreven, og fordi han hadde tapt alt blir han til krypskytter. Fortellingen blir fremstilt i en romantisert form og tar ikke opp de reelle problemene og utfordringene denne gruppen stod ovenfor. Det ble i denne perioden gjort noen forsøk på en mer realistisk fremstilling, men de ble avist av publikum. Heller ikke i datidens TV-filmer og dokumentarer ble utfordringer og mottakelsen de fordrevne møtte sjelden tatt opp. På 1960-

---

¹⁶³ Faehndrich 2015: 182.

¹⁶⁴ Ibid. s. 238.

¹⁶⁵ En sjanger som viser et fredelig idyllisk landskap med en romantisk flair.

¹⁶⁶ Oversatt: Heiden er grønn, Lüneburger Heide er ment.

og 1970-tallet fokuserte man på dokumentasjon om de østlige områdene, noe som speiler oppmykningspolitikken som var gjeldende i disse årene. Mot slutten av 1970-tallet begynte man å lage nye produksjoner. Men det var særlig det politiske skiftet i 1989 og den nye tilnærmingen på 2000-tallet, som førte til det hun kaller en «erindringsboom.»¹⁶⁷ TV er et medium som når ut til et bredt publikum og fungerer som en historisk informasjonskilde. Dokumentarer og historiske spillefilmer fikk et kraftig oppsving etter årtusenskiftet. Röger kaller det en renessanse i den forstand at tema flukt og fordrivelsen igjen kom på dagsordenen. De statlige TV-stasjonene grep tak i dette temaet og laget store produksjoner som fikk et svært bredt publikum. *Die Flucht*¹⁶⁸ fra 2007 er et eksempel på en slik produksjon. Til tross for at disse nye filmatiseringene hadde hensyntatt nyere forskning på dette området, var tendensen fremdeles å presentere et gammelt narrativ om hvem som bar ansvaret for fordrivelsen.¹⁶⁹ Etter gjenforeningen hersket det et stort behov for å belyse denne delen av historien. Særlig for berørte i det tidligere Øst-Tyskland, som til da ikke hadde hatt slike muligheter, ble dette til en viktig form for identitetsarbeid.

3.3 Oppsummering

Som vi har sett i dette kapittelet finnes det motstridende tendenser mellom de fordrevnes medlemsorganisasjoner og de ulike formene for erindringskultur som har blitt presentert. Medlemsorganisasjonene sliter med rekrutteringen og har spesielt store utfordringer med å nå ut til de etterfølgende generasjonene til de fordrevne. Deres programmer og kulturbevarende arrangementer blir ofte sett på som gammeldags og utdatert. Derfor fenger de gjerne ikke så godt blant de unge. Beveger vi oss over til de ulike erindringskulturelle medier, ser det ut som om de har gått motsatt vei. Bortsett fra i tidsperioden 1960- og 1970-tallet, da flukt og fordrivelsen var svært marginalisert, har det vært en jevn økning i interessen på dette feltet. I litteraturen blir dette spesielt synlig og muligens er det her utviklingen har vært mest graverende. Ubehagelige tema som krigen brakte med seg har blitt tematisert i ulike litterære sammenhenger. I perioder der det har vært sterkere søkelys på dette temaet har også mengden av publiseringer økt. Innenfor film og TV har det siden 2000-tallet blitt laget flere produksjoner med flukt og fordrivelsen som hovedtema. Interessen for dette temaet har endret seg i de siste ti-årene. Disse formene for erindringskultur har ført til at fortellinger om flukt og

---

¹⁶⁷ Röger 2015: 126-130.

¹⁶⁸ *Flukten*, beskriver flukten fra øst-preussen vinteren 1944/45.

¹⁶⁹ Röger 2015: 134.

fordrivelsen har nådd ut til et bredere publikum, noe som går langt utover de berørte og deres etterkommere. For etterfølgende generasjoner har dette hatt store følger. For mange har det ført til en aktualisering av tema flukt og fordrivelsen. I de følgende to kapitler vil jeg gjennom kvalitative intervjuer utforske hvordan disse ulike utviklingene og vanskelige identitetsforholdene kommer til uttrykk i konkrete liv. Gjennom informantenes erindringer og fortellinger skal deres erfaringer kartlegges og analyseres.

4. ERINDRINGER FRA BARNDOMMEN

4.1 Fortellinger om foreldrenes flukt og fordrivelse under oppveksten

I dette analysekapittelet blir blikket rettet mot hvordan informantene husker fortellingene de har hørt fra foreldrene i oppveksten. Erindringer i forhold til foreldrenes opplevelser, men også erfaringer fra deres egen oppvekst blir belyst. Kapittelet setter søkelys på informantenes barndom, deres erindringer og minner fra denne tiden. Søkelyset rettes mot hvordan *Heimat*-erindringene ble kommunisert i familien, og på hvilken måte dette har påvirket informantene. Fortellingene som informantene har delt om sine foreldres flukt har vært kjent for dem siden barndommen. Det er historier som de har hørt gjentatte ganger i ulike sammenhenger og kanskje i ulike versjoner. For noen har disse beretningene vært en del av deres barndom, og som de har lyttet til i spenning og forundring. For andre har dette vært fortellinger fulle av smerte og tap som preget store deler av barndommen. For atter andre har det å måtte høre på disse beretningene igjen og igjen blitt til kjedelige fortellinger om et ukjent landskap og fremmede mennesker. Som nevnt i kapittel 1 har interessen og engasjementet for denne delen av Tysklands historie vært økende siden 1990-tallet. En kan ikke se bort ifra at det kan ha hatt betydning i forhold til hvordan informantene har videreformidlet foreldrenes fortellinger under intervjuene. De fleste av informantenes foreldre var ikke lenger i live, noe som også kan virke inn på hvordan fortellinger formidles. Det vil si at det som var en kommunikativ erindring går over i en ny fase der erindringene blir gjenfortalt og analysert, men også tolket og fortalt av andre enn opplevelsengenerasjonen.¹⁷⁰ I denne sammenheng blir erindringene tolket og gjenfortalt av den etterkommende generasjonen, som kanskje føler et viss ansvar for denne videreformidlingen når foreldrene er død.

4.2 Oversikt over informantene

I den følgende tabellen presenteres en biografisk oversikt over personene som ble intervjuet for denne masteroppgaven. Tabellen inneholder relevante opplysninger om informantene i forhold til hvordan intervjumaterialet har blitt analysert.

---

¹⁷⁰ Sem Fure 2012: 35.

Tabell: Oversikt over informanter

Navn (fiktiv)	Fødested	Yrke	Fordrevne foreldre	Kom fra	Hvilket år	Kom til	by bygd
Helga Meyer	1947 HE	Pensjonert lærer	Begge	Sudetenland	Ca 1945	HE	By
Ruth Frommer	1947 HE	Pensjonert kjøpmann	Begge	Øst-Preussen	Ca 1946	HE	By
Walter Pohl	1948 HE	Pensjonert fabrikk ans.	Mor	Sudetenland	1945	HE	Bygd
Helmut Klemms	1950 NI	Pensjonert professor	Begge	Øst-Preussen	1945	NI	By
Klaus Schulze	1951 NRW	Prosjektleder	Begge	Schlesien	1948	NRW	Bygd
Gabi Weber	1956 NRW	Kunstner	Begge	Schlesien	1948	NRW	Bygd
Sylvia Müller	1956 RP	Lege	Mor	Øst-Preussen	1951	RP	Bygd
Mathias Schmidt	1960 NI	Jurist	Far Mor	Øst-Preussen Pommern	1948 1945	SH SH	By
Ina Kaufmann	1962 SH	Spesialpedagog	Far	Pommern	1945	SH	By
Andreas Krause	1966 NI	Prest	Mor	Schlesien	1946	NI	Bygd

Forkortelser:

SH – Schleswig Holstein

NI – Niedersachsen

NRW – Nordrhein Westfalen

HE – Hessen

RP – Rheinland Pfalz

Som tabellen ovenfor viser stammet fire av informantenes familier fra Øst-Preussen. To av dem, Ruth Frommer og Helmut Klemms, kom fra familier som allerede var etablerte på flukttidspunktet. Begge hadde eldre søsken som var født i disse områdene. Sylvia Müller hadde en mor fra Øst-Preussen og Mathias Schmidt hadde en far fra dette området. Mathias sin mor stammet fra Pommern, det gjorde også Ina Kaufmann sin far, men han oppholdt seg i Øst-Preussen på flukttidspunktet. Tre av informantenes familier kom fra Schlesien. Det var Andreas Krause sin mor og begge foreldrene til søskenparet Klaus Schulze og Gabi Weber. Klaus og Gabi hadde også eldre søsken som hadde vært med på flukten. De øvrige to hadde familier med opprinnelse i Sudetenland. Begge foreldrene til Helga Meyer stammet herfra, mens for Walter Pohl var det hans mor som kom fra Sudetenland.

I dette kapittelet følges den følgende spesifiserte problemstillingen:

Hva ble fortalt om flukten og fordrivelsen og hvilke Heimat-fortellinger ble delt i familiesammenheng? Hvor present var disse fortellingene i hverdagen? Hvordan beskriver informantene påvirkningen av foreldrenes erfaringer i oppveksten? Hadde informantene som barn og ungdom utviklet en tydelig bevissthet og identitet om å være barn av fordrevne? Og deltok informantene som barn i fordrevnes organisasjonsliv?

4.3 Flukterfaring som en del av familiens erindringsfelleskap

Overleverte familiefortellinger kan på mange måter være utfordrende, særlig i forbindelse med dramatiske hendelser. Flukten fra øst i slutten av, og rett etter verdenskrigen, var for mange fordrevne en kronglete vei. Det var en reise som kunne strekke seg over flere måneder. Noen hadde lengre opphold på veien i ulike besetningssoner, noen i Østerrike. Fluktfortellingene kunne beskrive ubehagelige hendelser og skremmende møter med fordriverne. Det har vært hendelser som har preget de fordrevne på en slik måte at de også har satt sitt preg på fluktfortellingene som ble fortalt innad i familien. I sin forskning retter historiker Susanne Greiter blikket mot denne typen traderte fortellinger og hvordan slike beretninger bevares i familiens erindringsfelleskap.¹⁷¹ Hun peker på hvordan familieerindringer påvirkes av forhold innad i familien, og den indre og ytre kommunikasjonen. Dette fører til nye konfigurerte erindringer hos det enkelte familiemedlem. Ifølge Greiter spiller det enkelte familiemedlem da hovedrollen og familiens erindringer

---

¹⁷¹ Greiter 2013: 36.

fremstår da som en opptreden, der fortid, nåtid og fremtid sammenfaller med andre ulike erindringsfellesskap.¹⁷² Når informantenes fortellinger om foreldrenes flukt og deres vei vestover skal analyseres, kan det være av betydning å ta hensyn til dette. Informantenes erindringer i forhold til foreldrenes fluktfortellinger stammer nettopp fra det familiære erindringsfellesskapet. Greiter påpeker videre at familielojaliteten heller ikke bør undervurderes, og at det innad i familien finnes ulike ytringer og strategier i omgang med erindring, historie og diskurs. Derfor har tema tvangsmigrasjon ulike narrative konstruksjoner. Ulike erfaringer og standpunkt innad i familien gjør det mulig å ha ulike forestillinger om familiens historie. For ikke å sette familiefortellingen i fare kan et nytt narrativ oppstå der hendelser utelates eller blir taushetsbelagt.¹⁷³ I denne sammenheng kan fordrevne, eller deres etterkommere, fremstå som erindringsforvaltere og tolkere av fortiden på vegne av et større fellesskap.¹⁷⁴

For de fleste av informantenes familier hadde flukten vært både smertefull og til dels dramatisk. Allikevel var det bare to intervjupartnere som var tydelig emosjonell da de skildret foreldrenes fortellinger om flukten. De resterende var saklig og distansert i måten de fortalte foreldrenes flukthistorie på. Informantene vektla ulike ting i sine gjenfortellinger og det var ikke alle som fortalte like utfyllende. Flere av informantene rapporterte om traumatiserende hendelser i sine gjenfortellinger. For ni av de ti informantene ble foreldrenes flukt i hovedsak organisert og gjennomført av kvinner. Unntaket her var Ruth, hun var også minst affektiv i sine skildringer. Det kan forklares med familiens manglende fluktfortelling. Under krigen var hennes far stasjonert i Wien, hvor han hadde med seg kone og barn. Da krigen var over ble de nektet å returnere til Øst-Preussen og ble som samlet familie sendt til et mottak i Hessen. Helmut, Klaus og Gabi fortalte om mødrenes vanskelige flukt. Gabi skildret det slik:

Å bryte opp og måtte forlate alt.... Min mor fikk beskjeden: om to timer må dere ut...Man hadde jo ikke regnet med at man aldri skulle få komme tilbake, og hva pakker man i farten? Hva tar man med seg? Man visste jo ikke hvor lenge noe slikt ville vare. Det ble en liten koffert. Min bror fikk fars skulderveske som han puttet noen leker oppi, og min søster hadde en liten veske, de var jo små, tre og fire år gammel. Ja, som sagt den uvissheten, ikke ble de gjerne sett heller, på noen av stedene

---

¹⁷² Greiter 2013: 195.

¹⁷³ Ibid. s. 195.

¹⁷⁴ Sem Fure 2012: 34.

de kom til. Egentlig det samme man ser i dag med flyktninger, bare at den gang dreide det seg om egne landsmenn som man ikke ville ta imot. Det er bare, bare trist, i det hele tatt disse reaksjonene.¹⁷⁵

Med små barn å ta vare på la mødrene ut på flukten sammen med svigermor og andre kvinnelige medlemmer av familien. Uten å vite hvor de kom til å ende opp og uten menn som de kunne støtte seg til. Slike fortellinger finner man også igjen i deler av litteraturen om temaet. Kossert betoner at flukt og fordrivelsen først og fremst traff kvinner og barn.¹⁷⁶ Inas far, som var barn under flukten, ankom vesten med mor og søsken. Ina var svært emosjonell da hun fortalte om farens flukt fra Øst-Preussen. Hennes far, som på flukttidspunktet bare var 11 år, hadde opplevd flukten som høyst traumatisk. Inas far hadde sett forferdelige ting under flukten. Under oppveksten hadde han ofte fortalt henne om sine opplevelser. Ina fortalte om et slags ritual som hennes far hadde laget seg. Han mintes årsdagen for sin ankomst til Vest-Tyskland ved å besøke stedet der han ankom. Ina husker hvor belastende reisene dit hadde vært for henne som barn. Hun erindrer den påfølgende depresjonen hennes far falt inn i etter disse turene. Ina fortalte videre at farens fluktfortelling hadde preget hele hennes barndom, og hun sa dette om ankomststedet til hennes far:

Denne plassen som for mange er et ferieparadis er for meg et forbrent sted.¹⁷⁷

Inas følelsesladete gjenfortelling om farens flukt og hennes utsagn, viser at selv en så stor tidsavstand ikke nødvendigvis førte til at fortellingene ble mindre emosjonell. Det viser også hvordan ubehandlede traumata kan gå videre i familien. Hennes far, som var dypt traumatisert, fikk som ungdom ingen hjelp til å bearbeide sine traumer. Ina fortalte at hun først som voksen har forstått at det emosjonelle ansvaret hun som barn hadde påtatt seg innad i familien, hang sammen med farens opplevelser. Den glemte generasjonen kaller Sabine

---

¹⁷⁵ Originaltekst: «Der Aufbruch und alles zurücklassen, meine Mutter kriegte zwei Stunden vorher Bescheid: Ihr müsst jetzt raus. Man hat nicht damit gerechnet, und selbst wenn man raus muss, hat man nichtmal damit gerechnet dass man nie mehr dahin kann. Und was packt man schnell ein? Was nimmt man mit? Man wusste ja auch gar nicht wie lange sowas dauern würde also. Das war ein kleines Köfferchen, und mein Bruder hat die Schulertasche von meim Vater gekriegt, da kam das Spielzeug rein, und meine Schwester hatte irgend ein Täschchen, ein kleines, die waren ja auch winzig, drei und vier Jahre. Ja, wie gesagt dieser Ungewissheit auch, und nirgendswowurde man ja gergesehen wo man auftauchte. Es ist eigentlich das gleiche wie heute auch mit den Flüchtlingen. Nur damals war es noch das eigene Volk was man auch nicht da haben wollte, das ist schon, schon traurig eigentlich überhaupt diese Reaktionen.»

¹⁷⁶ Kossert 2008: 44.

¹⁷⁷ Originaltekst: "Dieser Ort wo viele Urlaub machen ist für mich ein verbrannter Ort."

Bode disse krigsbarna i sin bok ved samme navn, blant annet fordi disse barna aldri fikk hjelp til å bearbeide sine traumer. Hun viser til forskning som fastslår at av de eldre i Tyskland i dag, som opplevde krigen og fordrivelsen som barn, er 8-10 prosent psykisk syke. De har ulike post-traumatiske stresslidelser. Til sammenlikning viser tall fra tilsvarende undersøkelser gjort i Sveits, en andel på 0,7 prosent i samme aldersgruppe.¹⁷⁸

Mathias og Andreas sine mødre hadde også vært unge på flukttidspunktet. Til tross for at mødrenes flukt hadde vært traumatisk, var de begge saklig og distansert i sine gjenfortellinger. Andreas fortalte at morens flukt strakk seg til omtrentlig ni måneder. I flere omganger hadde de blitt holdt igjen på veien og måtte utføre ulike typer arbeid i bygdene de reiste igjennom. Hans mor var bare 9 år da flukten startet. Hun mistet også sin mor under flukten, men har ikke kunnet forklare hva som virkelig skjedde. Ifølge Andreas forstod hun ikke så mye av det som foregikk under flukten, og har heller ikke som voksen klart å sette ord på disse hendelsene. Mathias fortalte også om en vanskelig flukt på morssiden. Da krigen gikk mot slutten oppholdt hun seg i *Kinderlandverschickung*.¹⁷⁹ Alene måtte hun finne veien tilbake til hjembyen, for så å flykte vestover sammen med familien. I motsetning til Inas far hadde deres mødre ikke vært særlig opptatt av flukten i den forstand at de stadig gjenfortalte sine opplevelser. For dem var dette noe som tilhørte fortiden. Verken Helga eller Walter kunne si så mye om familiens flukt annet enn at det hadde vært forferdelig. Sylvia sin familie fikk først utreise i 1951, og deres reise kan derfor ikke sammenliknes med fluktfortellingene til de øvrige informantene. Traumaet som fulgte hennes familie, var opplevelsene de hadde hatt i de 6 årene de var i russisk fangenskap.

At flere av informantene kunne fortelle om foreldrenes flukt uten sterkere emosjoner, kan forklares på flere måter. Tidsperspektivet spiller selvsagt en rolle. Når man gjenforteller hendelser som ligger langt tilbake i tid har man gjerne utviklet en emosjonell distanse til disse fortellingene, men det kan også være en form for forsvarsmekanisme. Det kan henge sammen med at de fordrevne som gruppe aldri fikk gå igjennom den sorgprosessen. Journalisten Helga Hirsch betegner dette som den prisen som måtte betales av hensyn til de utallige ofrene for NS-regimet.¹⁸⁰ Det er derfor nærliggende å tenke at informantene kan ha utviklet en form for

---

¹⁷⁸ Bode 2004/2013: 12.

¹⁷⁹ For å beskytte barn mot luftangrep ble de sendt til mindre utsatte KLV lager under krigen. Disse lå gjerne i landlige omgivelser.

¹⁸⁰ Hirsch 2021: 146.

psykologisk avskjerming til disse fortellingene. I sitt doktorarbeid har David Dickinson undersøkt hvilke psykologiske innvirkninger fordrivelsen og de traumatiske hendelsene i forbindelse med flukten har hatt på etterfølgende generasjoner. Han konkluderte blant annet med at opplevelsesgenerasjonen traumer også kan påvirke etterfølgende generasjoner.¹⁸¹ Slik negativ påvirkning var noe både Ina og Andreas hadde erfaringer med. Deres foreldre hadde vært barn under flukten og hadde andre forutsetninger for å bearbeide sine traumer. Ofte forstod de ikke hva som foregikk og manglet gjerne evnen til å uttrykke sine følelser. Ifølge Bode er det ikke uvanlig at barn som opplever dramatiske hendelser gjerne også blir belastet med ulike former for senfølger.¹⁸² Gabi trakk frem mottakelsen som flyktingene den gang fikk, og sammenlikner den med hva flyktinger opplever i dag. Imidlertid påpekte hun også at det den gangen dreide seg om egne landsmenn. Dette er fremdeles en smertefull tanke for henne.

4.4 *Heimat*-fortellinger som identitetsbygger

Heimat har en særskilt betydning for fordrevne i den forstand at det handler om noe fortidig, noe som er tapt. *Heimat* beskriver ikke bare et sted, et landskap eller en kultur, men er også et emosjonelt uttrykk for noe som ikke lenger er tilgjengelig. At man fysisk ikke kan returnere, og over tid føler seg hjemstedsløs, er ifølge sosiologen Vanessa Hughes en av årsakene til at mange fordrevne har en romantisert forestilling av sitt tidligere Hjemsted.¹⁸³ Denne kjensgjerningen blir synlig i de mange *Heimat* bøkene som er skrevet. Denne spesielle formen for litteratur, skrevet av personer som befinner seg i diaspora, beskriver Faehndrich som en hjemlengselslitteratur. Selv om litteraturen kan forstås som et uttrykk for hjemlengsel, der gjerne dagliglivet i de ulike områdene blir beskrevet, inneholder flere av bøkene også detaljerte historiske begivenheter. I min undersøkelse av *Heimat*-litteratur fra Schlesien som oppstod i Vest-Tyskland i etterkrigstiden, kan det ikke overses at den er ment for å underbygge en flere hundreårs tysk tilhørighet til dette området. Litteraturen inneholder mengder av dikt, regionens berømte personligheter og en hel del tekster som lett kan oppfattes som propaganda og til dels problematisk i utsagn som: «Schlesien et urgammelt Germansk bosetningsområde, som ble neglisjert under det korte polske herredømme, for så igjen å bli

---

¹⁸¹ Dickinson 2015: 47-51.

¹⁸² Bode 2004: 13.

¹⁸³ Hughes 2016: 34.

befolket av tyske bosettere.»¹⁸⁴ Litteraturen formidler også et inntrykk av tap og smerte. Rudolf Jokiell som var utgiver av boken «Schlesien unverlierbare Heimat» skriver dette i sitt forord til sin hyllest over Schlesien: «Vår *Heimat*, der vi ble født, som tilhørte våre fedre, og som en gang skulle tilhøre våre barn.»¹⁸⁵ Man kan få inntrykk av at denne litteraturen er skrevet for å legitimere de fordrevnes krav om retur, men kanskje også et forsøk på å nå ut til den gruppen av fordrevne som var i ferd med å finne seg til rette på sitt nye hjemsted.

Forestillingen over å ha «to hjem» vekker gjerne motstridende følelser. Slike spenninger er ikke ukjent for personer som lever i eksil. De to hjemmene har ofte to ulike uttrykk, «hjemme» er der de bor, mens *Heimat* er der de har sine røtter. Men hensyn til de tyske fordrevne har Sem Fure uttrykt denne spenningen gjennom tittelen «Gutes Zuhause aber keine Heimat». På samme måte som transnasjonale migranter, var de fordrevne integrert i begge. Forskjellen var allikevel at det ene hjemmet var en forestilling fra fortiden som blir holdt fast i minnet, samtidig som de var integrert i det aktuelle hjemmet. På denne måten skapes et flytende forhold mellom de to.¹⁸⁶ I andre migrasjonssituasjoner har migranter gjerne en mulighet for å besøke sine tidligere hjemsteder, og på denne måte oppleve de naturlige endringene som finner sted. For denne gruppen tvangsmigranter var dette ikke mulig. Deres *Heimat* forblir derfor et minne, en idé som ikke lenger eksisterer, også fordi dets innbyggere ikke lenger er der.¹⁸⁷

Hva informantenes foreldre fortalte om sitt tidligere hjemsted varierer, men informantene betonte alle at det var fine fortellinger som ble formidlet. Samtlige av informantene nevnte det vakre landskapet som en viktig bestanddel av disse beretningene. Det tapte landskapet utgjorde for mange en stor del av den lengselen foreldrene skildret når de fortalte om sin *Heimat*. Andreas fortalte at hans mor lenge hadde tegnet og malt, og motivet i disse bildene hadde vært det schlesiske landskapet. Selv om Andreas sin mor ikke følte særlig tilknytning til sitt tidligere hjemsted, hadde landskapet der allikevel vært viktig for henne. Hun var bare et barn da de måtte flykte og ifølge Andreas snakket hun aldri om Schlesien som et sted hun savnet, savnet var mer barndommens trygghet. Han uttalte:

---

¹⁸⁴ Jokiell 1957: 2.

¹⁸⁵ Jokiells eget sitat i forord.

¹⁸⁶ Hughes 2016: 34.

¹⁸⁷ Ibid. s. 35.

Altså, jeg har aldri opplevd at hun har sagt «min *Heimat*.»¹⁸⁸

Andreas sin mor og Inas far var begge barn under flukten, henholdsvis 9 og 11 år, men følte en svært ulik tilknytning til sitt tidligere hjemsted. For Inas far var hans *Heimat* en del av hans identitet, mens for Andreas sin mor var dette ikke tilfelle.

Til tross for at informantene ikke spesifikt ble spurt om hvilken sosial status familien hadde hatt tidligere, var det allikevel flere av informantene som nevnte dette. For fem av informantene kom dette til uttrykk gjennom det de fortalte og visste om foreldrenes *Heimat*. Tre av informantene nevnte ikke noe spesifikt i forhold til hvilken sosial status foreldrene hadde hatt, mens en fortalte at hans mor ofte hadde uttrykt at hun ville hatt flere muligheter i livet, dersom de ikke hadde måttet flykte. Helmut var en av informantene som hadde reflektert mye over hvorfor hans foreldre aldri hadde blitt ferdig med sin *Heimat*. Til tross for at familien etter hvert hadde fått et meget godt liv i Vest-Tyskland, hadde hans far aldri blitt helt fornøyd. Etter at de første vanskelige årene var overstått hadde de opplevd en høy grad av sosial mobilitet. Etter hvert eide de sitt eget hus, og generelt hadde det gått svært bra med alle i familien. Helmut konkluderte med at det måtte være fordi denne migrasjonen var forbundet med tvang at hans far aldri kom over dette tapet.

Jeg tror at det var det å bli fordrevet, som fikk han til å opphøye sin *Heimat* på den måten han gjorde.¹⁸⁹

I motsetning til frivillig migrasjon blir fordrevne satt i en passiv erfaringskontekst som de har liten eller ingen innflytelse på.¹⁹⁰ Deres romantisering av sitt tidligere hjemsted kan bli ytterligere forsterket når migrasjonen er forbundet med tvang og uten mulighet for retur. Tapet av *Heimat* som de fordrevne opplevde førte også til tap av det sosiale miljøet. De mistet sin omgangskrets og hele sitt sikkerhetsnett. Dette mente Helmut at hadde vært svært belastende for sin far.

---

¹⁸⁸ Originaltekst: «Also, ich habe sie nie so erlebt, dass sie gesagt hat 'meine Heimat'.»

¹⁸⁹ Originaltekst: «Ich glaube auch dass es dieses Vertriebenesein, war dass noch mal die Heimat so irgendwie aufwertet.»

¹⁹⁰ Faehndrich 2011: 35.

Ikke alle informantene hadde forståelse for foreldrenes tidligere hjemsted, Mathias kom med denne uttalelsen:

Min mors lidenskap for sin *Heimat* var for meg lenge en gåte.¹⁹¹

Mathias var også den av informantene som mente at foreldrenes erfaringer ikke hadde påvirket ham på noen måte. For søskenparet Klaus og Gabi derimot, hadde foreldrenes fortellinger en helt annen betydning. I motsetning til Helmut, som husket foreldrenes beretninger heller som belastende, hadde søskenparet gode minner om disse fortellingene. De uttrykte begge hvor gjerne de lyttet til foreldrenes beretninger. Det var fortellinger om livet de hadde hatt tidligere, et godt liv og helt annerledes enn det de fikk etter flukten. Familien bodde på flere ulike steder før de slo seg ned i en liten bygd helt vest i Tyskland. For dem hadde disse fortellingene vært en viktig del av oppveksten, da fikk de innblikk i det livet foreldrene hadde hatt før de ble fordrevet. Klaus uttrykket det slik:

Selvfølgelig svermet de for hjemmet de hadde hatt, der hadde de jo hatt et hjem.¹⁹²

Klaus fortalte om familiebedriften og eiendommen som hadde gått i arv. Velstanden familien levde i før flukten, farens mange ansatte, og den hjelpen hans mor hadde i huset. Livet deres der, og livet de fikk, kunne ikke ha vært mer ulikt. Klaus og Gabis foreldre håpet i det lengste på å kunne få reise tilbake og gjenoppta livet slik det engang var. Gabi var den eneste av informantene som nevnte dialekten som en del av kulturarven. De hadde snakket schlesisk dialekt og denne dialekten ønsket foreldrene å bevare og videreformidle. Selv om alle i familien klarte seg bra kom de seg egentlig aldri opp på tilsvarende sosialt nivå som de hadde hatt før flukten. Ina nevnte også den sosiale statusen som familien hadde hatt tidligere og at den inngikk i familiefortellingene om farens tidligere hjemsted. For Helga og Walter hadde foreldrenes *Heimat*-fortellinger hatt liten plass i oppveksten. Deres foreldre var unge da de ankom i vest og hadde blikket rettet fremover. Deres fokus hadde vært å skape seg et livsgrunnlag på sitt nye hjemsted.

---

¹⁹¹ Originaltekst: «Die Leidenschaft meiner Mutter für ihre Heimat war mir lange Zeit ein Rätsel.»

¹⁹² Originaltekst: «Natürlich, die haben geschwärmt von ihrem, von ihrem Zuhause. Sie hatten ja ein Zuhause (dort).»

Det er ikke bare fortellingene om sitt hjemsted foreldrene formidlet. *Heimat* betyr jo også kultur og tradisjoner. Noen av informantene nevnte matretter fra foreldrenes opprinnelsesområder, andre nevnte bakeoppskrifter. Også ulike tradisjoner ble nevnt og da spesielt juletradisjoner som de feiret på samme måte som før, men også kulturelle opplevelser som å gå på teater og å synge sammen. Det var utelukkende de kvinnelige informantene som nevnte matretter og kulturelle tradisjoner. Noe som kan henge sammen med kvinnens rolle på 1950- og 1960-tallet.

Samtlige av informantene påpekte at fortellingene foreldrene delte om sitt tidligere hjemsted var gjennomgående positive. Dette er et kjent fenomen innenfor migrasjonsforskningen. Å romantisere noe som er tapt er ikke uvanlig. Da er *Heimat* ikke bare et geografisk område, men uttrykker også det emosjonelle forholdet migranter har til sitt hjem. *Heimat* kan være et objekt for den lengselen den enkelte føler for sitt tap.¹⁹³ For noen av informantene var foreldrenes fortellinger et uttrykk for kulturelle minner, mens for andre var *Heimat* også ensbetydende med velstand, sikkerhet og fellesskap. Dette var spesielt viktig for søskenparet Klaus og Gabi siden dette var det de manglet på sitt nye hjemsted. En stor del av de fordrevne opplevde sosial isolasjon og nedgang.¹⁹⁴ Helmut sine foreldre sammen med Klaus og Gabi sine foreldre, var av dem som var eldst da de ankom i vest. Denne aldersgruppen hadde det mye vanskeligere for å tilpasse seg i sine nye omgivelser enn de yngre. Naturlig nok var deres *Heimat* også mer present for dem, og de hadde også et sterkt ønske om å vende tilbake.

Ifølge migrasjonsforskeren Wei-Jue Huang vil personer som migrerer under tvang ofte ha et sterkt forhold til sitt tidligere hjemsted. Det vil være deres virkelige *Heimat*, som de ønsker seg tilbake til.¹⁹⁵ For de yngre lå deres søkelys på å finne arbeid og å etablere seg på sitt nye hjemsted, da blekner gjerne minnene raskere. Dette var tilfelle for Helga og Walter sine foreldre. Ingen av dem hadde vært spesielt opptatt av å formidle fortellinger om sitt tidligere hjemsted. Her spiller alderen de hadde på flukttidspunktet en vesentlig rolle. Helgas far var da i begynnelsen av 20-årene, mens Helmut's far var i slutten av 30-årene. Slikt sett kan man si at alderen er med på å bestemme hva den enkelte vektlegger.

---

¹⁹³ Medved 2000: 76.

¹⁹⁴ Kossert 2008: 12.

¹⁹⁵ Huang 2011: 3.

4.5 Tapsfølelse og erindringsbehov

Hvor stor plass det tidligere hjemstedet hadde innad i familien ble påvirket av hvilken alder de fordrevne hadde på flukttidspunktet. Her kan man peke på ulike årsaker. Tidlig undersøkelser har funnet at flyktningbarn i liten grad fortalte om fortidige hendelser. Barna vegret seg til dels mot å snakke om sine opplevelser. De sluttet å nevne sitt tidligere hjemsted for ikke å bli utestengt. I stedet konsentrerte de seg om læring, og om sin egen assimileringssprosess. For mange flyktningfamilier fungerte barna gjerne som et bindeledd mellom familien og lokalsamfunnet. I følge Hirsch ble de veltilpassede barna et bevis for foreldrene om at «vi fra Østen er like god som lokalbefolkningen.»¹⁹⁶ For mange flyktningbarn var denne balansegangen mellom hjemmet og omgivelsene utfordrende, og noen opplevde sin egen tilpasning som et forræderi mot sine foreldre og deres kulturelle arv.¹⁹⁷ Unge voksne var i en litt annen situasjon da de kunne ta del i Tysklands økonomiske oppsving. De hadde en stor grad av geografisk mobilitet og kunne reise der deres arbeidskraft var etterspurt. For de allerede etablerte familiene og de eldre, hadde deres *Heimat* en stor plass i livet og i kommunikasjonen som fant sted innad i familien.

Fire av de ti informantene oppgav at foreldrenes fortellinger hadde vært svært present gjennom hele oppveksten, mens de resterende seks oppgav at foreldrenes fortellinger i liten grad hadde vært present i hverdagen. En av informantene var i en særstilling fordi hun vokste opp sammen med mor og bestemor. Hennes mor hadde vegret seg for å fortelle noe som helst, men hennes bestemor hadde fortalte mye fra sitt tidligere hjemsted. Man kunne kanskje gått ut ifra at det var i familien til de eldste informantene, på grunn av deres nærhet til hendelsene, at foreldrenes fortellinger hadde vært mest present, men det var ikke tilfelle. For de tre eldste informantene, Helga og Ruth som begge var 74 år og Walter som var 73 år (i 2021) hadde foreldrenes fortellinger ikke hatt stor presens. De unge foreldrene til Helga og Walter hadde vært mest opptatt av å tenke fremover, og å skape seg et godt liv på sitt nye hjemsted. Ruth forklarte foreldrenes manglende interesse for å fortelle om sitt tidligere hjemsted med at familien hadde bodd i Wien i krigsårene. Det var flere år siden de hadde besøkt sitt opprinnelsesområde og de hadde heller aldri fått komme tilbake dit. For Helmut, Klaus, Gabi og Ina derimot hadde foreldrenes fortellinger vært en vesentlig del av hverdagen, men på ulike måter. For Helmut og søskenparet Klaus og Gabi hadde foreldrene vært forholdsviss

---

¹⁹⁶ Hirsch 2003: 5.

¹⁹⁷ Ibid. s. 5.

voksne da de måtte flykte, de hadde allerede fått to barn hver og var godt etablert som familie før flukten. Deres foreldre hadde vært svært knyttet til sin *Heimat*. Helmut følte seg ofte pinlig berørt når hans far gang etter gang kom med de samme fortellingene, spesielt ved anledninger der det var mange andre til stede. Fortellingene ble fortalt ved enhver anledning og handlet ofte om det gode livet de hadde hatt. I motsetning til Helmut var Klaus og Gabis erfaring med foreldrenes beretninger svært positive. For dem hadde disse fortellingene vært en del av hverdagen. Deres beretninger ble for det meste delt i familiære sammenheng. Siden de hadde vært svært isolerte som familie på den nye plassen, hadde disse *Heimat*-fortellingene vært kjærkomne. Gabi fortalte at de på denne måten holdt familiens medbrakte kultur og tradisjoner i live. For Inas tilfelle var det ikke kultur og tradisjoner som ble formidlet, til det hadde hennes far vært for ung på flukttidspunktet. Hennes far fortalte riktignok om en ubekymret barndom, men det var de traumatiske erfaringene han hadde i forhold til flukten som hadde vært mest present for henne i oppveksten.

Det kan ha vært ulike grunner til at det bare var fire informanter som uttrykte at foreldrenes minner hadde vært svært present i barndommen. En av grunnene kan ha vært at de som hadde vært eldst på flukttidspunktet hadde mye mer å fortelle om. I tillegg kan deres savn og lengsel ha ført til et større behov for å fortelle fra tiden de hadde hatt der. De yngre hadde hatt et helt annet fokus. Deres forbindelse til sitt tidligere hjemsted var gjerne ikke så forankret og kan være en grunn for at de var mindre opptatt av å formidle fortellinger herfra. Det kan også ha vært et bevisst valg og et ønske om å undertrykke og fortrenge krigen og opplevelsene forbundet med den. I tillegg var de yngre også mer opptatt av å integrere seg på sitt nye hjemsted og å skape seg en fremtid. Ved å opprette en viss distanse til sitt tidligere hjemsted og opplevelsene forbundet med disse, kan dette ha gjort situasjonen deres lettere å håndtere.

4.6 Intergenerasjonell påvirkning

Selv om det ble rettet et tydelig søkelys på de fordrevne og deres skjebner i de første etterkrigsårene, sank oppmerksomheten de hadde fått relativt raskt. Da 1960-tallet kom var den offentlige interessen for denne gruppen så godt som forsvunnet.¹⁹⁸ Dette påvirket selvsagt opplevelsengenerasjonen, men også deres barn. Dette skiftet ble godt synlig da informantene skulle beskrive hvordan foreldrenes opplevelser hadde påvirket dem i oppveksten i den forstand at negative opplevelser gjerne ble bagatellisert. Hendelsene som informantene

---

¹⁹⁸ Kossert 2008:13.

beskriver ligger langt tilbake i tid, og de fleste var saklig og distansert i sine skildringer til tross for sterke fortellinger. Noen av informantene var allikevel svært emosjonelle i enkelte deler av intervjuet. Dette speiler også deres egen oppfatning over hvor påvirket de selv mente at de hadde vært som følge av foreldrenes erfaringer. Hvordan disse fortellingene hadde virket inn på dem i oppveksten hadde de ulike oppfatninger om. For noen blander foreldrenes erfaringer seg med deres egne, spesielt i de tilfellene der foreldrenes negative møter med lokalbefolkningen strekker seg over lang tid slik at dette også blir deres egne erfaringer. To av informantene mente at foreldrenes erfaringer på ingen måte hadde påvirket dem, mens de resterende åtte beskriver ulike grader av påvirkning. Ruth som var en av de fire informantene som hadde eldre søsken, mente at hennes egen barndom hadde vært forholdsvis sorgløs. Hun uttrykte at det hadde vært mye verre for hennes to eldre søsken. De ble begge født i Øst-Preussen og opplevde de første vanskelige årene. Også Helmut bemerket dette, han hadde også to eldre søsken som ble født i foreldrenes *Heimat*. I motsetning til Ruth, som beskrev sin egen integrering som forholdsvis uproblematisk, mente Helmut at foreldrenes erfaringer i stor grad hadde påvirket ham i oppveksten. Helmut fortalte at de kom til en by i Vest-Tyskland hvor andelen av flyktninger hadde vært svært høy. Her ble flyktningene plassert i egne områder, noe som førte til at de hadde liten kontakt med lokalbefolkningen. Ifølge Helmut fant andre flyktningfamilier seg raskere til rette enn det de selv hadde gjort. Han forklarte dette med foreldrenes sterke tilknytning til sitt tidligere hjemsted, og at hans far hadde hatt en viss motstand mot å integrere seg. De utfordringene foreldrene hadde i sin tilpasning hemmet også Helmuts egen integrering, og gjorde seg gjeldende i form av utenforskap. Denne følelsen har fulgt ham i store deler av livet. Da Helmut reflekterte over sin barndom, var følelsen av utenforskap en vesentlig del av denne. Til tross for at familien ble boende i den samme byen helt til foreldrenes død, har Helmut hatt vanskelig for å kalle denne byen sin *Heimat*. Han mente at foreldrenes påvirkning var en direkte årsak til dette. Sjøkket var derfor stort da faren ved en anledning sent i livet fortalte at han i årene før de ble fordrevet hadde vurdert om familien burde flytte lenger vest i Tyskland. Denne ambivalente holdningen var noe Helmut ikke kunne forstå. På den ene siden hadde hans far aldri kommet over tapet av sin *Heimat*. På den andre siden hadde faren lekt med tanken på å flytte vestover lenge før dette ble en tvungen realitet.

Verken Mathias eller Walter mente at deres barndom hadde vært påvirket av foreldrenes erfaringer. Walter påpekte allikevel hvor fattige de hadde vært. Han mintes godt hvordan de hadde sanket både sopp og bær i skogen. De hadde samlet bøkenøtter for å lage olje. Han

fortalte videre at han om vinteren ikke kunne gå ut fordi han ikke hadde sko. Om sin barndom sa Walter dette:

Jeg må si at jeg hadde en fin barndom.¹⁹⁹

At Walter til tross for stor fattigdom i barndommen mintes denne tiden som fin, kan ha ulike grunner. De første etterkrigsårene var preget av stor nød og fattigdom som ikke nødvendigvis hang sammen med om man var fordrevet eller ikke. Selv om nøden var betydelig større blant de fordrevne enn for lokalbefolkningen. Det var svært viktig for Walter å presisere at han verken som barn eller voksen hadde følt at han skilte seg ut fra lokalbefolkningen på noen som helst måte. Under intervjuet delte han også sin oppfatning over hvor bra det hadde vært for den vest-tyske befolkningen at den fikk tilskudd av «nytt blod».

Både Ina og Andreas mente at foreldrenes erfaringer hadde påvirket dem psykisk i deres oppvekst. Begge uttrykte hvor belastende disse erfaringer hadde vært for dem selv. Ina beskrev farens tungsinn og tilbøyelighet for depresjon, og hvordan farens traumatiske erfaringer også hadde påvirket hennes egen væremåte. Hun fortalte hvordan hun utviklet egne strategier for å kompensere farens manglende evne til å uttrykke følelser. Allerede som barn påtok hun seg mye ansvar og lærte tidlig at hun måtte takle det meste alene. Også Andreas uttrykte hvor vesentlig morens erfaringer hadde påvirket ham gjennom hele oppveksten. Andreas fortalte at hans mor hadde utviklet bestemte mekanismer som følge av sine erfaringer. Hennes frykt for alt det forferdelige som til enhver tid kunne skje, hadde hun overført til ham. Hvor pregende disse erfaringene hadde vært ble han først bevisst på i voksen alder. En mor som til enhver tid kontrollerte hans bevegelser førte til at han selv ble anspent og unngikk alle situasjoner hvor noe uforutsett kunne skje.

Da Sylvia reflekterte over hvilke påvirkninger morens erfaringer hadde hatt på henne i oppveksten, nevnte hun flere ting. I likhet med Inas far, hadde hennes mor lidd under depresjon i lange perioder:

Jeg husker at min mor i store deler av livet var depressiv og nedfor, det har nok preget min barndom.²⁰⁰

---

¹⁹⁹ Originaltekst: «Ich muss sagen ich hatte eine schöne Kindheit.»

Hennes familie skiller seg fra de øvrige informantene i den forstand at de først ankom Vest-Tyskland i 1951. Tiden fra 1945 og frem til 1951 tilbragte de i russisk fangenskap før de omsider fikk utreisestillatelse. Disse årene var preget av hardt tvangsarbeid, og ikke minst av sult. To av søsknene til Sylvias mor døde av sult i løpet av disse årene. At disse barna hadde sultet i hjel påvirket Sylvia på flere måter.

Et veldig pregende tema for meg var at de sultet i hjel, min tante og onkel. Min bestemor snakke mye om det, for henne var det viktig at vi alltid hadde masse mat på bordet. Selv om det var knapt med penger i begynnelsen var det alltid nok å spise. Hadde jeg som barn ikke vegret meg mot å spise all den maten, ville jeg vært antagelig blitt en liten tønne.²⁰¹

For Sylvia var også de negative møtene med lokalbefolkningen erfaringer som hadde påvirket henne i oppveksten. Til tross for at hun selv ble født i 1957, var disse erfaringene ikke bare noe hennes mor hadde slitt med, men også noe hun selv hadde erfart. Slike erfaringer hadde søskenparet Klaus og Gabi også gjort seg. Klaus husket hvordan de ble sett ned på av lokalbefolkningen:

Forholdet til lokalbefolkningen, ja altså det var egentlig ikke så bra. De sa ting som: Dere er jo ryggsekk-tyskere, [et uttrykk de fordrevne ofte fikk høre da mange av dem kun kom med en ryggsekk] de kalte oss for ryggsekk-tyskere. Ja, og bøndene sa at vi tok marken fra dem, og at de ikke kunne vite hvor vi i det hele tatt kom fra.²⁰²

I tillegg til et vanskelig møte med lokalbefolkningen hadde Klaus og Gabis familie ytterligere utfordringer. De var en protestantisk familie som bosatte seg i et rent katolsk område. Stedet de slo seg ned på var en liten bygd, noe som forsterket disse utfordringene. Gabi fortalte at de

---

²⁰⁰ Originaltekst: «Meine Mutter erinnere ich in langen Phasen ihres Lebens einfach als depressiv und niedergeschlagen, das hat schon meine Kindheit glaube ich, sehr geprägt.»

²⁰¹ Originaltekst: «Und dann ist das ganz prägende Thema für mich gewesen, die Verhungerten, die verhungerte Tante und Onkel. Also davon hat meine Großmutter ganz viel von gesprochen, und das war immer ganz wichtig für sie, dass der Tisch voll war bei uns und das auch wenn das Geld am Anfang noch ganz knapp war. Ich habe mich auch als Kind dagegen [das viele Essen] wehren müssen, also ich wäre sonst wahrscheinlich eine kleine Tonne geworden.»

²⁰² Originaltekst: «Das Verhältnis zu den Einheimischen, das war nicht so schön, ihr seid die Rucksackdeutschen. Die haben uns als Rucksackdeutsche bezeichnet. Oder so mit dem Bauern, ja die haben gesagt ihr nehmt unser Land weg. Wir wissen ja überhaupt nicht wo ihr herkommt.»

ikke fikk gå på skole i den lille bygden hvor de bodde, der var det bare en protestantisk familie utenom dem selv. De ble derfor sendt til nabobygden der de hadde fått tildelt to rom på den katolske skolen. Skolen i nabobygden fungerte som et slags oppsamlingssted for de protestantiske elevene i området. At de ikke gikk på skolen i bygden de bodde i, førte til at de egentlig ikke fikk særlig kontakt med lokalbefolkningen. Det var barna fra denne andre familien, som for øvrig også var fordrevne, de hadde hatt kontakt med. Gabi fortalte at denne segregeringen vedvarte helt til 1968 da hun kom over i den videreførende skolen. Starten der var heller ikke lett.

Men, nåja man var jo litt... ja man ble jo unngått i starten, det er jo sant.²⁰³

Hvordan andre generasjons migranter påvirkes av foreldrenes erfaringer, kan i mange tilfeller henge sammen med hvordan disse gruppene oppfatter sin egen situasjon i samfunnet, men også på hvordan de blir sett på av omgivelsene. Til tross for de mange utfordringene som møtte dem, eller kanskje nettopp derfor, beskrev både Klaus og Gabi det gode samholdet de hadde hatt i familien. Verken Klaus eller Gabi husket denne isolasjonen som negativ. Det er tydelige likheter å se dersom man sammenlikner funn fra denne undersøkelsen med funn gjort innenfor migrasjonsforskning. Undersøkelser viser at migranter og deres etterkommere tenderer til å bagatellisere sine negative erfaringer. Både Klaus og Gabi opplevde diskriminering i form av eksklusjon, men til tross for dette var begge svært forsiktige i sine uttalelser rundt denne problemstillingen.²⁰⁴ Ruth og Helmut nevner begge sine eldre søsken som hadde det langt verre enn dem selv. Ved å ta fokuset bort fra seg selv er dette også en måte å nedtone egne negative erfaringer på, selv om Helmut også var helt klar på sin egen opplevelse av utenforskap. Denne følelsen av utenforskap satte Helmut i direkte forbindelse med farens manglende evne til å tilpasse seg sine nye omgivelser på. Ina og Andreas, som er av de yngre informantene, uttrykte begge at det var først i voksen alder forståelsen for hvilken belastning foreldrenes opplevelser hadde hatt på dem i oppveksten. For Sylvia var det ikke bare familiens opplevelser som hadde påvirket henne i oppveksten. Hun var tydelig på at hun selv hadde blitt møtt med negative holdninger fra lokalbefolkningen på grunn av sin herkomst.

---

²⁰³ Originaltekst: «Aber, naja es war schon schon ein bischen war man so, wurde man gemieden am Anfang, das ist schon wahr.»

²⁰⁴ Wodak 2008: 54.

4.7 Hvordan var kommunikasjonen rundt det å være barn av fordrevne?

Hvor tydelig informantenes bevissthet om det å være barn av fordrevne hadde vært for dem i barndommen varierer. Det var også noe flere av informantene måtte reflektere over. For de av informantene som opplevde stor ulikhet mellom deres egen familie og omgivelsene de kom til, var denne bevisstheten tydeligere. Syv av de ti informantene oppgav ulik dialekt som noe som skilte deres familie fra lokalbefolkningen. Av disse syv oppgav tre at de i tillegg hadde en annen konfesjon enn befolkningen i området de kom til. Fire av dem oppgav også at de hadde vært svært fattige. De tre yngste informantene mente at det ikke hadde vært noe som skilte dem fra omgivelsene. Ina fortalte allikevel at farens vanskeligheter med å forstå dialekten i lokalsamfunnet hadde belastet henne i barndommen.

Til tross for at de eldste informantene hadde vært tydelig bevisst på sin opprinnelse i oppveksten, mente de at det allikevel ikke hadde vært et tema for dem. Det var heller ingen av de ti informantene som kunne erindre at de i sin barndom hadde snakket med andre barn om at deres foreldre var fordrevne. For Helmut som vokste opp i et nyetablert boligområde der det i hovedsak bodde andre fordrevne, var ikke dette noe barna var opptatt av. For Klaus og Gabi var de slik at deres familie var en av to flyktningfamilier i landsbyen. Da de for det meste holdt seg for seg selv, var ikke dette noe de tenkte over, det var bare slik det var. Mathias og Ina hadde som barn hatt en viss grad av bevissthet over sitt opphav gjennom sine foreldre. Men utenfor den nærmeste familieketten hadde dette ingen betydning. Andreas som ble født i 1966 sa det slik:

Altså, jeg tror at da jeg var liten var det ikke lenger et tema.²⁰⁵

Hans utsagn speiler den posisjonen som de fordrevne fikk utover 1970-tallet. De fordrevne og deres skjebne var ikke lenger en del av den offentlige diskursen. Også ulikheten mellom dem og lokalbefolkningen var i ferd med å viskes ut.

Dialekten hadde for mange familier vært utfordrende enten ved at de ikke helt forstod dialekten fra området de kom til, eller at lokalbefolkningen ikke forstod deres dialekt. Dette gjaldt allikevel bare foreldregenerasjonen. Barna tok hovedsakelig den dialekten som ble

---

²⁰⁵ Originaltekst: «Also ich glaube als ich klein war, war das nicht mehr so ein Thema.»

brukt i området. Sylvia var unntaket, hennes bestemor var meget opptatt av at de skulle holde på sin rene høytyske uttale.

Min bestemor la stor vekt på at vi ikke snakket den rheinlandfalsiske dialekten.²⁰⁶

Ingen av informantene hadde i barndommen vært opptatt av at deres foreldre var fordrevne utover det som ble formidlet i familiekretsen. Selv om flere av dem bemerket enkelte ting som skilte deres familier fra omgivelsene var ikke dette noe de viste utad, bortsett fra Sylvia som ikke fikk lov til å snakke dialekt. Å bli fordrevet var noe foreldrene hadde opplevd. Som barn hadde informantene ikke satt foreldrenes opplevelser i forbindelse med dem selv, det kom først mye senere.

4.8 Del av et større fellesskap?

Når det gjelder fordrevnes engasjement i organisasjonsvirksomhet, var det ikke bare medlemmer som deltok på slike treff. Også en god del av dem som ikke var organiserte kom til slike møter. De kom primært for å pleie kontakten med andre fordrevne og da særlig med personer fra samme opprinnelsesområde. De ulike regionale foreningene var en viktig møteplass der man kunne utveksle erfaringer, kanskje treffe tidligere naboer og pleie medbragt kultur. For mange ble disse møtene en måte å gjenskape den tapte *Heimat* på. Men slike møter bidro også i stor grad til å lindre deres hjemlengsel og formidle en slags familiær tilhørighet.²⁰⁷ Dette speiler også informantenes fortellinger om familiens organisasjonsdeltakelse og var med på å forsterke deres bevissthet over sin egen herkomst. Av studiens ti informanter fortalte seks av dem at foreldrene hadde vært aktive i en organisasjon for fordrevne. Fem av disse hadde vært med foreldrene på møter og ulike tilstelninger i barndommen. En av informantene oppgav at foreldrene hadde vært på organiserte møter, men at hun selv ikke hadde vært med. For de resterende fire informantene hadde foreldrene ikke deltatt i organisert virksomhet, og de hadde heller ikke deltatt på slike samlinger selv. Det som var påfallende i denne sammenheng, var at ingen av mine informanter selv er, eller har vært, medlem i en slik organisasjon.

---

²⁰⁶ Originaltekst: «Meine Großmutter hat großen Wert darauf gelegt das wir nicht den rheinlandpfälzischen Dialekt gesprochen haben.»

²⁰⁷ Kossert 2008: 148.

Hvor stor denne deltakelsen var for de seks informantene det gjelder var noe ulik. Helmut og Mathias oppgav begge at de var med foreldrene på slike treff i barndommen, men det var ikke noe de la spesielt vekt på. Helmut sine foreldre hadde deltatt på slike treff i begynnelsen av 1950-tallet, men utover 1950-tallet sluttet de etter hvert å gå dit. Mathias sine foreldre kom fra ulike områder og var derfor tilknyttet ulike forbund. Selv om begge foreldrene var organisasjonsmedlemmer var det hans mor som var mest engasjert. Mathias fortalte at hans mor fremdeles er tilknyttet den pommerske landsforeningen og at hun også skriver artikler for den pommerske avisen. Helga fortalte at de hadde deltatt på organiserte møter i to ulike perioder. Den første var i tidlig barndom. Hun var svært ung og forstod ikke noe særlig av hva som foregikk på disse møtene og de sluttet etter hvert å gå dit. Den andre perioden var noe senere, da hadde hun akkurat fylt 11 år og mistet sin mor. Hennes far som da var alene med to små barn ønsket å gifte seg igjen. For ham hadde det vært viktig at hans nye kone hadde samme bakgrunn som han selv. Kvinnen han da giftet seg med som kom fra samme sted som han selv.

Søskenparet Klaus og Gabi fortalte begge varmt om disse organiserte treffene de hadde deltatt på i barndommen. For dem var disse møtene gode barndomsminner, særlig ved høytider og andre spesielle anledninger. På denne måten tok de vare på medbragte tradisjoner sammen med andre. Gabi husket godt hvordan de sang *Heimat*-sanger og leste dikt, og den følelsen av samhold som dette gav dem. De fleste bodde langt fra hverandre og disse møtene var ofte den eneste anledningen de hadde for å ivareta en slags *Heimat*-følelse. Gabi fortalte at hun deltok på disse møtene til hun var i ungdomsårene. Da hadde hennes søsken for lengst sluttet å gå dit. Gabi var også den eneste som sammenliknet disse organisasjonene med andre landsbefolkningsgrupper som lever i diaspora. Disse treffene var deres anledning til å ta vare på egen kultur og tradisjon.

I hovedsak hadde organisasjonsvirksomhet vært viktigst for familiene de første årene. For Helgas far hadde den vært viktig fordi han hadde et spesielt anliggende. Av mine informanter var det kun Gabi som hadde deltatt på slike møter langt inn i tenårene. For de andre hadde dette vært foreldrenes affære. Da de selv var blitt store nok til å treffe egne valg sluttet de å gå dit. At informantene ikke følte særlig forbindelse til foreldrenes *Heimat* var et gjennomgående tema da de fortalte om sin barndom. Det var allikevel interessant at Gabi var den eneste som sammenliknet familiens deltakelse i organisert virksomhet med andre som lever i diaspora, i den forstand at deres kultur og tradisjoner var annerledes enn den kulturen de møtte.

4.9 Sammendrag

I dette kapitlet har søkelyset vært rettet mot informantenes barndom og den påvirkningen de selv mente at foreldrenes opplevelser og erfaringer hadde hatt på dem i oppveksten. I forhold til foreldrenes fluktfortellinger har vi sett at informantene hadde ulik oppfatning om hvor påvirket de selv mente å ha vært av disse fortellingene i oppveksten. Distansen de selv hadde til disse beretningene kom til uttrykk hos flere av informantene når de gjenfortalte disse historiene. Flere av informantene har sett i ettertid at disse fortellingene allikevel har påvirket dem. I forhold til foreldrenes beretninger om sitt tidligere hjemsted, hadde informantene også her ulik oppfatning om hvilken påvirkning dette hadde på dem. For noen var disse fortellingene både present og viktig i oppveksten, og noe de kunne relatere til. For andre var det noe fremmed som de selv ikke hadde relasjon til. Også i forhold til deres egen bevissthet om det å være barn av fordrevne, var informantenes opplevelser noe sprikende. For de yngste informantene var ikke dette noe de selv identifiserte seg med. Ingen av de yngste informantene mente at de hadde følt seg annerledes enn andre barn der foreldrene ikke hadde vært fordrevne. Noen av de eldre informantene hadde derimot vært meget bevisst på sin herkomst. Dette ga utslag i en form for utenforskap og eksklusjon. I forhold til familienes deltakelse i organisert virksomhet hadde dette i hovedsak vært foreldrenes domene. Et par av informantene utrykte at de hadde gode erindringer når de tenkte tilbake på disse møtene, fordi det hadde gitt dem en form for forbindelse til foreldrenes *Heimat*. De fleste av informantene hadde ikke en utpreget bevissthet over sin herkomst i barndommen. I neste kapittel presenteres erfaringer informantene har gjort seg i voksenlivet. Studien går også nærmere inn på ulike samfunnsendringer og hvordan disse endringene har påvirket informantene. I tillegg presenteres deres egne refleksjoner om hvordan tema flukt og fordrivelsen har blitt erindret.

5. VOKSENLIV OG REFLEKSJONER

5.1 Informantenes erfaringer og holdninger i voksenlivet

I forrige kapittel ble erfaringer og opplevelser fra informantenes barndom og oppvekst presentert. I tillegg ble familienes erindringsfellesskap belyst. I dette kapitlet rettes det søkelys på informantene skolegang, deres erfaringer fra tidlig voksenliv og minnene deres fra denne tiden. I perioden fra midten av 1960-tallet og utover 1970-tallet var Forbundsrepublikken preget av store politiske omveltninger. Oppmykningspolitikken mot østblokken berørte mange fordrevne, særlig dem som fremdeles håpet på en retur. Disse endringene påvirket også samfunnets innstilling til denne gruppen. Den generelle oppfatningen var at man skulle legge flukten og fordrivelsen bak seg. For flere av informantene var dette en pregende tid som også var med på å forme deres egen innstilling til dette temaet. Videre går studien inn på informantenes voksenliv og alderdom, og deres reiser til foreldrenes tidligere hjemsted. Deretter rettes søkelys på informantenes endrede interesse for egen herkomst, samt deres økende bevissthet i forhold til foreldrenes opplevelser. Til slutt stilles noen spørsmål om informantenes synspunkt i forhold til Tysklands omgang med fordrivelsen. Hvordan blir temaet behandlet i dag og hva er deres tanker i forhold til hvordan dette temaet bør behandles i fremtiden?

Også i dette kapitlet er den generelle problemstillingen spesifisert og lyder som følgende:

Hvordan beskriver informantene at den tyske fordrivelsen som tema ble behandlet i skolen? Hvordan ble de politiske endringene som fant sted på 1960- og 1970-tallet diskutert i hjemmet? Hvilket forhold har informantene til foreldrenes tidligere hjemsted? Og hvordan stiller de seg til tema flukt og fordrivelsen i dag?

5.2 Fordrivelsen som tema i skolen

Endringene som fant sted i samfunnet mot slutten av 1950-tallet og utover på 1960-tallet gjorde seg også gjeldene i skolen. Ifølge Susanne Greiter, hadde tema krigsfangenskap, flukt og fordrivelsen en plass i undervisningen i de første to tiårene etter andre verdenskrig.

Samtidig var Holocaust i stor grad utelatt fra undervisningsopplegg. Fra 1970-tallet skjedde det en grunnleggende endring i historiebøkene, der man til en viss grad prøvde å

kontekstualisere tvangsmigrasjonen. Det narrative som beskrev fordrivelsen som en isolert hendelse og en forbrytelse, ble satt i riktig kontekst. Fordrivelsen ble presentert som en reaksjon på Tysklands forbrytelser og den etniske rensingen nazistene hadde gjennomført i Øst-Europa. Dette skiftet førte til en fundamental endring i forhold til betydningen, og presentasjonen, av selve temaet flukt og fordrivelsen.²⁰⁸ Greiter skriver videre at disse endringene førte til et markant brudd i den emosjonelle forbindelsen til flukt og fordrivelsen. I tillegg ble temaet marginalisert. Dette skjedde samtidig som avspenningspolitikken og de liberale tendensene i politikk og samfunn ble sterkere, noe som førte til et stort gap mellom det offisielle tankegodset, og den erindringskulturen de fordrevne som gruppe kommuniserte.²⁰⁹ Hvordan temaet ble presentert i skolebøker var forskjellig i de enkelte delstatene, men ikke minst hang det sammen med hvem som underviste.²¹⁰ Det var ikke en enhetlig retningslinje innenfor skoleverket som foreskrev hvordan undervisningen på dette feltet skulle foregå. På 1950- og 1960-tallet var undervisningen om øst-områdene *Ostkundeunterricht* ikke et eget fag, men fungerte som et undervisningsprinsipp. Det var derfor opp til den enkelte lærer å legge opp undervisningen. I delstater med en høy andel fordrevne var et tilsvarende antall lærere selv fordrevne. For eksempel i Niedersachsen som, i tillegg til vanlig undervisning, arrangerte egne såkalte øst- og mellomtyske uker.²¹¹ Manglende enhetlige undervisningsretningslinjer kan være med på å forklare hvorfor informantene uttalte seg på ulike måter når de skulle huske tilbake til sin egen skolegang.

Da informantene fikk spørsmål om fordrivelsen hadde blitt behandlet i skolen, var deres spontane svar nei. Til tross for at aldersforskjellen mellom informantene var 19 år, svarte samtlige at de ikke kunne erindre at fordrivelsen hadde vært et tema i skolen. Ruth og Helmut var et unntak i denne sammenheng da de begge uttalte seg om dette. Ruth fortalte at temaet ble nevnt, men bare flyktig. Hun nevnte geografiundervisningen, og at den begrenset seg til at man skulle vite hvor Øst-Preussen lå på kartet. For Helmut sin del var det slik at han vokste opp i et område med svært høy andel av fordrevne, og han hadde flere lærere som selv hadde blitt fordrevet. Han mintes at de hadde hatt temauker på skolen, ikke spesifikt om fordrivelsen, men mer som lokalhistorie om provinser som tidligere hadde vært tyske. I Helmut sine første skoleår stoppet pensum i historiefaget stort sett ved første verdenskrig,

---

²⁰⁸ Greiter 2013: 217.

²⁰⁹ Ibid. s. 217.

²¹⁰ Ibid. s. 218.

²¹¹ Weichers 2015: 318.

kanskje strakk det seg til Weimarrepublikken. Han forklarte dette med at de fleste lærerne på 1950-tallet selv hadde opplevd krigen og at undervisning om andre verdenskrig og nasjonalsosialismen først kom senere i skolegangen. Ruth og Helmut hører til de eldste av informantene. De hadde deler av sin skolegang i tiden før et generasjonsskifte blant lærerne fant sted. På 1970- og 1980-tallet begynte den yngre generasjonen av lærere å undervise om krigens grusomheter og jødeforfølgelsen. Helga, som er på samme alder som Ruth og Helmut, gikk på en katolsk nonneskole. Hun kunne ikke huske at de hadde behandlet dette temaet, det eneste viktige som hun erindrer fra denne tiden, var at de måtte pugge. Men det aller viktigste hadde vært å vite hvem som var pave. Helga hadde selv jobbet som lærer, men kunne heller ikke erindre at hun i sin egen undervisning hadde behandlet fordrivelsen av tyskerne. Gabi startet sin skolegang i første halvdel av 1960-tallet. Hun nevnte et atlas fra grunnskolen der østområdene fremdeles hadde de tyske navnene, men husket også at det forsvant ganske fort.

Man hadde jo følelsen av at barna som kom etter meg ikke engang visste at disse områdene hadde vært en del av Tyskland, det ikke er så kjekt. Selv i dag blir det ikke snakket om. Det har ingenting å gjøre med at man venter på at disse områdene skal bli tyske igjen, men det er del av en flere hundre år gammel tysk historie.²¹²

Dette gjenspeiler hvordan Greiter beskriver endringen i undervisningsmaterialet. Det som kunne underbygge en tysk offerdiskurs ble fjernet fra undervisningen, noe som også innbefattet kunnskap om de historiske tyske øst-områdene. De yngre informantene hadde sin skolegang mot slutten av 1960-tallet og utover på 1970-tallet. Da hadde endringene i undervisningsmaterialet inntruffet og offerkulturen som hadde fulgt flukt og fordrivelsen var byttet ut med undervisning om Holocaust, nasjonalsosialismen og Tysklands skyld.

At fordrivelsen ikke var et emne som ble behandlet i skolen, speiler den synkende interessen for dette temaet. Utover 1960-tallet ble de fordrevne i det venstreorienterte politiske miljøet ikke lenger sett på som ofre eller som positive bidragsyttere, men mer som tilbakevendte revansjister som kunne forstyrre avspenningspolitikken. Også erindringen om de tidligere østområdene bleknet. Disse regionene var nå en del av Sovjetunionen og Polen. At områdene

---

²¹² Originaltekst: «Aber eben da hatte man so das Gefühl, ja dass die Kinder die nach mir eben kamen, die wussten ja gar nicht dass das mal Gebiete waren die deutsch waren. Dass finde ich irgendwie nicht so schön, dass das heute irgendwie gar nicht so zur Sprache kommt. Ich meine man will deshalb nicht sagen: man wartet noch drauf ob das deutsch wird oder so, das hat damit nichts zu tun. Aber es ist ja auch Teil der Geschichte dass das mal deutsch war, und ja über Jahrhunderte auch.»

hadde vært bebodd av tyskere ble det ikke lenger snakket om.²¹³ Til tross for at flukt og fordrivelsen hadde hatt en viss plass i historiebøkene til litt ut på 1960-tallet hadde heller ikke de eldste informantene særlige erindringer om dette. Tidsperspektivet kan være en årsak, og at informantene var barn kan også spille en rolle. Allikevel kan det ikke utelukkes at temaet i seg selv etter hvert ble nokså tabubelagt i den offentlige diskursen.

5.3 1970-tallets politiske endringer

Fra midten av 1960-tallet og fremover skjedde det store politiske endringer i Vest-Tyskland. Den økonomiske situasjonen var god, og befolkningen hadde blikket rettet mot fremtiden. Tyskland gikk fra et konservativt styre over til en mer liberal og sosialdemokratisk retning. Dette samsvarte med datidens strømninger som man også så i andre vestlige land. Ikke minst førte ungdomsopprør og ungdomskulturen fra England og USA til store endringer. Ungdommen protesterte mot Vietnamkrigen og solidariserte seg med dem som ble sett på som ofre av Vestens og USAs imperialisme. Da en ny avspenningspolitikk ble lansert, ble den ønsket velkommen av flertallet av den vesttyske befolkningen. Også en stor del av de fordrevne støttet den nye øst-politikken. De fleste hadde erkjent at håpet om å kunne returnere til sitt tidligere hjemsted hadde vært en illusjon. Den splittelsen som hadde vært mellom de fordrevne og lokalbefolkningen var i ferd med å viskes ut. De fordrevnes opplevelser og fortellinger ble isolert til noe som stort sett bare interesserte dem selv. Blant annet ble den planlagte offentliggjøringen av Theodor Schieders dokumentasjon om fordrivelsen lagt på is. Willy Brandt, som da var utenriksminister, fryktet at en tysk offerdokumentasjon ville bli misforstått i utlandet.²¹⁴ Etter at ulike bilaterale avtaler med forskjellige land, inkludert DDR, ble undertegnet, regnet man også erindringer om de historiske tyske øst-områdene som revansjistisk.²¹⁵ Disse endringene bidro i enda større grad til at de fordrevne ble marginalisert og at deres opplevelser ble blendet ut av den kollektive hukommelsen.²¹⁶

I 1970, med forbehold, ble Oder-Neisse-linjen i 1970 akseptert som Tysklands grense mot Polen. Dette førte til ulike reaksjoner i informantenes familier. Den endelige annerkjennelsen av Oder-Neisse-grensen kom først i 1990 da de to tyske statene ble gjenforent. Dette til tross, var det ingen av mine informanter som gav uttrykk for at det på 1970-tallet fremdeles

---

²¹³ Kossert 2008: 13.

²¹⁴ Ibid. s. 189.

²¹⁵ Ibid. s. 190.

²¹⁶ Ibid. s. 190.

eksisterte et håp om at denne avgjørelsen kom til å reverseres. Endringene i politikken preget informantenes familie på ulike måter. Seks av de ti informantene fortalte at familien var negativ til disse endringene. Dette gjelder for de seks eldste informantene. Bortsett fra for Helga som mente at hennes far nok hadde fulgt med på hva som skjedde, men at det ikke hadde vært et tema. For de tre yngste derimot var det noe annerledes. Andreas, som selv ble født i 1966, var for ung til å huske diskusjoner fra den tiden. I og med at hans mor aldri hadde interessert seg for disse områdene og selv hadde vært barn under flukten, mente han den nye politikken hadde liten betydning. Ina, født i 1962, husket at hennes far hadde ment at det var helt i orden. Hennes familie var også den som først benyttet seg av reisemuligheten som fulgte den nye østpolitikken. For Mathias, født i 1960, hadde det seg slik at hans foreldre var av ulik oppfatning hva denne nye politikken angikk. Hans far, som støttet sosialdemokratene kom med uttalelser som:

Det er borte, det har vi selv rotet til fordi vi valgte nazistene og startet krigen.²¹⁷

I offentligheten hadde narrative om tyskerne som overgripere omsider slått igjennom.²¹⁸ Tapet av de østlige landområdene ble i stor grad akseptert som en følge av andre verdenskrig. At fordrivelsen var en forbrytelse som millioner av fordrevne var offer for, var det nå bare de fordrevnes organisasjoner som fremmet. På morssiden til Mathias derimot hadde familien en annen oppfatning. Han husket godt hvor heftig den nye øst-politikken ble diskutert i morens familie. Samtidig mente han at hans mor ikke hadde uttalt seg direkte. Allikevel ville hun nok ha likt om landområdene vest for Oder ble tilbakeført. Da ville hennes hjemby Stettin igjen ha blitt en del av Tyskland. Ifølge Mathias var dette mer på et emosjonelt nivå og ikke et politisk utarbeidet konsept.

Helmut, som da var i 19-20 års alderen husket godt at han selv hadde vært for den nye politikken, men han mintes også hvor krenket hans far hadde blitt over at Oder-Neisse grensen ble anerkjent.

---

²¹⁷ Originaltekst: «Das ist eben weg, das haben wir selbst verbockt weil wir eben die Nazis gewählt haben und den Krieg vom Zaun gebrochen haben.»

²¹⁸ Hirsch 2021: 145.

Vi snakket mye om politikk, men vi delte ikke samme mening. Han (faren) var helt klart imot denne øst-politikken.²¹⁹

Krangelen gikk mellom Helmut og brødrene på den ene siden, der de argumenterte for den nye politikken, og deres far som var motstander av den. Her blir en tydelig generasjonskonflikt synlig. Brandts nye øst-politikk, som gikk ut på endring gjennom tilnærming, ble særlig støttet av de unge. Deres håp var at dette var starten på en ny æra som ville få slutt på den kalde krigen.²²⁰ Helmut's far hadde vært svært interessert i politikk, og dette hadde vært et tema som de ofte hadde diskutert. Hans far var godt informert, og fullt klar over at det var ingenting han kunne gjøre for å endre på situasjonen.

Sylvia, som da var tidlig i tenårene, befant seg i en liknende situasjon. Hun vokste blant annet opp sammen med sin bestemor og hennes yngste sønn. Han var bare noen få år eldre enn henne selv. Som aktiv medlem av sosialdemokratene tok denne unge halvonkelen²²¹ Sylvia med seg på arrangementet "Borgere for Brandt" der hun gikk rundt med plakater.

Altså min onkel synes at denne tilnærmingen var svært positiv og flott.²²²

Sylvias onkel hadde stor respekt for Willy Brandt og var svært begeistret for hva han hadde oppnådd. Også her er generasjonskonflikten hva dette temaet angår tydelig. Hennes bestemor, som hadde en ledende rolle i BdV, hadde vært sterkt imot den nye politikken. Allikevel fikk de yngre i husholdningen etter hvert gehør for sitt engasjement. Gradvis ble hennes bestemor overbevist om at den nye politikken var den beste løsningen. Med en søster som bodde i Øst-Tyskland fikk hun direkte erfare hvordan avspenningspolitikken virket i praksis. For første gang fikk hennes søster mulighet til å besøke dem i Vest-Tyskland. Slik sett fikk den negative innstillingen en positiv utgang.

Til tross for aldersforskjellen mellom søskenparet Klaus og Gabi, husket de begge godt foreldrenes reaksjon da anerkjennelsen av Oder-Neisse-grensen var et faktum.

---

²¹⁹ Originaltekst: «Wir haben sehr viel über Politik gesprochen, wir waren also nicht einer Meinung. Es war klar dass er diesen Ostpolitik abgelehnt hat.»

²²⁰ Kossert 2008: 179.

²²¹ Halvonkel fordi han ble født da bestemoren fremdeles var i russisk fangenskap. Farskapet ble aldri registrert og omstendighetene rundt farskapet ble det heller ikke snakket om.

²²² Originaltekst: «Also dieser Annäherung hat mein Onkel als [etwas] sehr Positives und Tolles erlebt.»

Ja, hvordan skal jeg si det, så endelig, det var nok vanskelig for dem.²²³

I alle år hadde foreldrene deres drømt om å kunne returnere til sin *Heimat* en gang i fremtiden. Gabi fortalte at de hadde håpet i det lengste på at det skulle komme en politisk løsning som ville gjøre en retur mulig. Nå var dette håpet knust. I motsetning til Sylvias bestemor, som gradvis hadde endret oppfatning om Oder-Neisse grensen, ble dette aldri noe Klaus og Gabis foreldre kunne stille seg bak. Begge uttalte at foreldrene nok hadde akseptert realiteten, men Klaus fortalte at begge, og da spesielt hans far, aldri hadde gitt opp Schlesien. Han var 93 år gammel da han døde i 2006. Det vil si at han hadde levd cirka 32 år i Schlesien og 61 år i diaspora. Selv etter så lang tid var bildet av Schlesien levende for ham. Klaus var svært overrasket over sin egen emosjonelle reaksjon da han repeterte det faren sa på dødsleiet, hans siste ord var:

Nå reiser jeg tilbake til Schlesien.²²⁴

At hans siste tanke gikk til Schlesien, og at denne sorgen over tapet hadde fulgt ham gjennom livet, var en smertefull opplevelse for Klaus. Dette viser hvor sterkt den emosjonelle *Heimat*-forbindelsen kan være. Her blir konseptet *Heimat* selve objektet for den individuelle lengselen. Ifølge sosiologen Felicita Medved, kan *Heimat* beskrives som en menneskelig tilstand og er derfor mulig å favne emosjonelt heller enn intellektuelt.²²⁵

Også Walter mintes at hans mor ikke kunne forstå hvordan Tyskland bare kunne avstå øst-områdene. Hans mor hadde vært veldig imot denne politikken. Slik var det også i Ruth sin familie. De hadde også vært svært imot at Oder-Neisse-grensen skulle aksepteres. Med tiden har de måttet avfinne seg med situasjonen.

Ja, og i dag lever vi med det, men nå tror jeg knapt at noen bryr seg.²²⁶

---

²²³ Originaltekst: «Ja, wie soll ich sagen, dieser Endgültigkeit praktisch, das war schon für die schwierig.»

²²⁴ Originaltekst: «Ich gehe jetzt zurück nach Schlesien.»

²²⁵ Medved 2000: 75.

²²⁶ Originaltekst: «Ja und heute leben wir damit, also jetzt interessiert es, glaub ich, kaum noch jemanden.»

Ruth sitt utsag viser en slags resignasjon over det som en gang var, men også en smerte over det som er. Under intervjuet var Ruth tydelig i sin oppfatning om dagens generasjon. Hun mente at de unge i dag ikke kan noe om de tidligere tyske østområdene. Hennes familie kom fra Øst-Prøysen og som hun sa; for de fleste er dette bare Russland.

Ikke alle informantene hadde en tydelig erindring om hvordan den politiske endringen ble diskutert i hjemmet. Allikevel hadde en overvekt av dem en formening om foreldrenes syn på saken. I foreldrenes reaksjoner på den nye øst-politikken ser vi et tydelig skille i forhold til alder. De som var eldst, var også mest imot den nye politikken. Det kan henge sammen med integrasjonsutfordringer, og at de allerede hadde vært veletablert før flukttidspunktet. Det var også de som hadde størst ønske om å kunne returnere. Motstand var det også blant noen av dem som ikke hadde et uttalt ønske om å returnere. For dem gikk det mer på at Tyskland ikke burde gi fra seg disse områdene sånn uten videre. De yngste derimot, mente at denne politikken var et skritt i riktig retning, og at det på sikt kunne føre til forsoning. Allikevel følte de en viss ambivalens. På den ene siden måtte de se sine tidligere hjemsteder som tapte, men på den andre siden åpnet det seg nå en mulighet for å reise til disse områdene som turist. Da denne forsoningspolitikken ble fremmet, samsvarte den med de unges fremtidsforestillinger. For de informantene som da hadde vært unge voksne, var forsoningspolitikken velkommen. De så på disse endringene som nødvendig, og som en del av de kulturelle endringene som også fant sted i flere deler av verden. For de yngste informantene hadde den nye ungdomskulturen allerede inntruffet da de gikk inn i voksenlivet. Derfor hadde det ikke vært et tema for dem.

5.4 *Heimat* fra drøm til virkelighet

Før den nye øst-politikken trådte i kraft hadde det vært svært vanskelig for de fordrevne å få visum til østeuropeiske land. Av rent politiske årsaker, ble deres visum søknad ofte avslått når de søkte om å få besøke sine tidligere hjemsteder. Fra 1970-tallet endret dette seg. Det oppstod noe som av mange ble kalt erindringsturer eller hjemlengselsturisme. Særlig organiserte gruppereiser ble populære. Selv om mange fordrevne hadde foretatt reiser til sine tidligere hjemsteder allerede fra 1970-tallet, opplevde *Heimat*-turismen en stor boom etter murens fall. Sem Fure beskriver slike reiser som et forsøk på å aktivere sine minner, men også

som en måte for å bevare dem på.²²⁷ Deres erindringer var gjerne statiske, de hadde gode minner om slik det hadde vært. I motsetning til andre migranter, som ofte hadde kontakt med befolkningen som ble igjen, hadde de fordrevne ikke slike muligheter. Derfor fikk de heller ikke med seg de endringene som fant sted i disse områdene. For mange ble derfor møtet med deres tidligere hjemsted nokså utfordrende. For personer som lever i diaspora er reisen hjem ofte noe de bare gjør én gang. Da er en slik reise gjerne forbundet med store emosjonelle opplevelser.²²⁸ For andregenerasjons migranter kan reisen til foreldrenes hjemsted skape en mer kompleks opplevelse. Følelsen av å være fremmed blander seg med en følelse av tilhørighet. Denne sterke forbindelsen til en plass man ikke har besøkt før, er ganske unik og mest utbredt hos andregenerasjonsmigranter.²²⁹

Åtte av mine ti informanter hadde besøkt foreldrenes tidligere hjemsted, og to av dem hadde besøkt disse områdene flere ganger. Fem av informantene foretok reisen sammen med foreldrene, mens tre av informantene reiste på egenhånd. De fleste turene fant sted etter kommunismens fall. Bare Ina og Helga foretok reisen sammen med sine foreldre før 1990. Walter, Helmut og Sylvia reiste også sammen med sine foreldre, men det var etter murens fall. Ruth, Klaus og Mathias reiste på egenhånd, også etter murens fall. Det var kun Gabi og Andreas som av ulike grunner til nå ikke har kunnet besøke disse stedene. For Gabi var manglende anledning årsaken til at hun ikke har besøkt Schlesien. Hun fortalte at hennes sønn hadde vært der, samtidig med hennes eldste søster. Heller ikke Gabis foreldre besøkte Schlesien da dette ble mulig. De hadde vært svært knyttet til sin *Heimat*, og opptatt av at tradisjoner og kultur ble ivaretatt, allikevel reiste de selv aldri tilbake dit. Andreas fortalte at verken han, eller hans mor, hadde besøkt hennes opprinnelsesområde. Hans mor var fremdeles barn da hun måtte flykte og følte ingen kulturell forbindelse til dette området. Andreas var usikker på om han selv kom til å besøke dette område.

Walter besøkte morens tidligere hjemsted sammen med sin mor og sin kone.

Vi var der i 1990 og det så da fortsatt forferdelig ut.²³⁰

---

²²⁷ Sem Fure 2001: 214.

²²⁸ Huang 2011: 4.

²²⁹ Ibid. s. 2.

²³⁰ Originaltekst: «Wir waren dort in 1990, da sah es noch fächerlich aus.»

For mange fordrevne ble slike *Heimat*-reiser en slags oppvåkning. Ofte måtte de erkjenne at minnet de hadde om sitt tidligere hjemsted ikke lenger korresponderte med virkeligheten.²³¹ Før dette besøket hadde Walters mor fremdeles følt en sterk forbindelse til området. Hun hadde i en årrekke abonnert på avisen fra denne regionen. Det var fremdeles hennes *Heimat*. De hadde ingen problemer med å finne morens barndomshjem, men barndomshjemmet var ikke stort mer enn en ruin. For hans mor ble det en smertefull opplevelse. På tross av at reisen dit ble en stor skuffelse, spesielt for hans mor, kom det også noe godt ut av den. Denne reisen markerte slutten på hennes sorg over en tapt *Heimat*. Det var en sorg hun hadde båret med seg i over 40 år. Da de kom tilbake til Vest-Tyskland sa hun opp avisabonnementet. Hun uttrykte også glede over at de hadde vært så heldig å komme seg ut fra området før det kom under kommunistisk styre.

Både Ruth og Sylvia sine familier stammet fra Øst-Preussen, og begge har besøkt området. De hadde begge vanskeligheter med å finne plassen der foreldrene hadde bodd. Ruth fortalte at hennes to brødre ble født i Øst-Preussen, men at hun var den eneste som hadde interesse for familiens historie fra tiden i Øst-Preussen. Ruth har besøkt området to ganger, og med hjelp fra en tysktalende guide fant hun omsider området hvor familiens gård hadde stått. Dette var da et militærområde og selv om alle bygningene var borte, fikk hun et godt inntrykk over hvordan det en gang må ha vært. Ruth besøkte også Königsberg, eller Kaliningrad som det heter i dag. Bortsett fra den gamle delen av byen var dette blitt en by med en typisk sosialistisk arkitektur. Dette inntrykket hadde også Sylvia da hun besøkte byen. Hennes mor fikk reisen til sin 75-års dag. Da reiste Sylvia med sin mann, hennes mor og morens halvbror til Øst-Preussen. Sylvias mor hadde bodd et stykke utenfor Königsberg, men hadde vært såpass ung da de ble sent bort, at det var vanskelig for henne å huske hvor gården hun vokste opp på hadde lagt.

Kirken var det eneste min mor kjente igjen, ellers var alt totalt forandret til en stor sosialistisk by.²³²

Sylvias mor hadde svært traumatiske erindringer fra barndommen. Hun tilbragte også hele ungdomstiden i russisk fangenskap. Allikevel hadde hun gledet seg over reisen til Øst-

---

²³¹ Hughes 2016: 35.

²³² Originaltekst: «Meine Mutter hat eigentlich nur die Kirche wiedererkant, ansonsten hat sich das ja dramatisch verändert, das ist halt eine grosse sozialistische Stadt.»

Preussen. Hun var spesielt fornøyd med turen til Kurisches Haff og tiden de tilbragte ved havet. I forkant hadde hun vært skeptisk til reisen, men i etterkant var hun glad for at hun hadde reist.

Klaus sin historie om besøket til foreldrenes tidligere hjemsted var noe annerledes. Han var på jobbreise i Polen sammen med sin polske kollega da anledningen for et besøk til foreldrenes *Heimat* bød seg. Klaus hadde ingen problemer med å finne huset som da var bebodd av en polsk familie. Familien kom fra den delen av Polen som ble underlagt Sovjetunionen etter andre verdenskrig. De hadde blitt tvangsflyttet på tvers av Polen, slik sett hadde de en liknende skjebne som hans egen familie. Klaus beskrev møtet med den polske familien som svært positiv. Sammen med sin kollega ble de invitert inn, og Klaus fikk en visning rundt hele eiendommen.

Vi gikk gjennom huset, det var litt sånn, hvor er jeg egentlig? Det var en veldig rar følelse å se rommene som min far hadde fortalt om.²³³

Gjennom farens beskrivelser kjente han seg igjen. I de 50 årene som da var gått siden foreldrene måtte forlate hjemmet sitt, hadde det ikke blitt utført noe renoveringsarbeid. Den polske familien hadde ikke økonomisk mulighet til å foreta utbedringer på eiendommen, og fra den polske staten fikk de heller ikke noen form for støtte. Eiendommen var nokså forfallen, og et øyeblikk hadde han lekt med tanken på å kjøpe det tilbake. Den polske familien hadde vært åpen for å selge, og håpet på at det skulle gå i orden. Kjøpet ble det ingenting av og Klaus beskrev hendelsen som en emosjonell impuls. Dette var den eneste gangen han besøkte foreldrenes tidligere hjemsted.

Som nevnt reiste Ina og Helga til foreldrenes tidligere hjemsted før kommunismens fall. Ina fortalte om en komplisert søknadsprosess for å få visum til Polen. Dette var i 1975 og første gangen hennes far fikk mulighet til å besøke sin *Heimat*. Selv var Ina 12 år da de la ut på denne reisen, men hun husker godt hvor spent de hadde vært da de nærmet seg målet. Hennes far kjente seg ikke igjen i området. Ved hjelp av sin kone, og det hun husket av hans fortellinger, fant de frem til riktig sted. De hadde bodd hos en vennlig polsk familie som faren

---

²³³ Originaltekst: «Wir sind durch das Haus gegangen, das war schon so ein bischen: wo bin ich denn jetzt hier, so ganz komisches Gefühl gewesen. Also wo man gesehen [hat]: ach da war das Zimmer von dem der Vater erzählt hatte.»

hadde hatt kontakt med i forkant av reisen. Inas bestefar hadde gått bort før flukten og ble begravet på den lokale kirkegården. Selve graven fant de ikke, da hele kirkegården var jevnet med jorden, men hennes far fant stedet der graven hadde vært. På sin måte fikk hennes far tatt en verdig avskjed. Gledelig var det også at det var en statlig institusjon som hadde tatt over huset der han vokste opp. Det var omhyggelig sanert og i god stand. I ettertid fikk hennes far god kontakt med andre som kom fra samme område. Han fikk også god kontakt med de polske familiene som bodde på ulike eiendommer som tidligere hadde tilhørt tyske familier.

Det ble skapt nye relasjoner, noe jeg synes er hyggelig. Da er det ikke hatet som lever videre, det fantes jo på begge sider.²³⁴

Helga hadde besøkt foreldrenes tidligere hjemsteder to ganger, begge gangene før kommunismens fall. På den første reisen var hun barn og reiste med foreldre og søsken. Selv om dette besøket lå lang tilbake i tid, kunne Helga huske hvor streng grensesoldatene hadde vært den gangen. Helgas bestemor på farssiden hadde blitt igjen i Böhmen og det var henne de skulle besøke. Hun husket hvordan bilen ble endevendt og soldatene som lette etter penger, hemmelige papirer og liknende. Som barn opplevde hun denne episoden som skremmende. Hennes andre reise foretok hun sammen med sin mann i 1988. Da hadde den politiske situasjonen endret seg betraktelig og grensevaktene var ikke på langt nær så streng som de hadde vært ved hennes første besøk. Også denne gangen besøkte hun sin bestemor, som da bodde på et hjem og var ikke lenger i stand til å kjenne henne igjen. På denne reisen besøkte hun også området som hennes avdøde mor kom fra. Selv om hun ikke visste så mye om sin biologiske mor, fant hun en gjenværende slektning på morssiden og kunne tydelig se familielikheter. Helga uttrykte også at hun godt kunne ha likt å bo i dette området, altså at hun følte mer tilknytning til morens opprinnelsesområde enn til farens opprinnelsesområde.

Helmut har besøkt foreldrenes tidligere hjemsted ved flere anledninger. Mot slutten av 1980-tallet var hans mellomste bror den første i familien som reiste. Foreldrene hadde på det tidspunktet ingen ønsker om å reise tilbake, særlig hans far mente at det ville bli for smertelig. Da familien fikk se bildene broren hadde tatt, blant annet av huset der de hadde bodd, endret de mening. Helmut reiste da sammen med sin kone, sin eldste bror med kone og begge

---

²³⁴ Originaltekst: «Da sind neue Beziehungen entstanden, das ist sehr schön finde ich. Dass dann nicht so ein Hass weiterlebt, könnte ja auf beide Seiten sein.»

foreldrene på en organisert tur. Faren, som da var 80 år gammel, hadde vært svært opptatt av å besøke plassen der huset de hadde bodd i stod. Han gledet seg veldig til å se huset.

Han var helt omtumlet på veien dit, men jeg tror at det var bra for ham. I mellomtiden var gamlebyen sanert og han (faren) måtte innrømme at det så bedre ut nå enn det hadde gjort da tyskerne styrte byen.²³⁵

Til tross for at foreldrene i starten ikke hadde villet reise, var de begge i ettertid glad for at de hadde reist. Da faren døde to år senere, mente Helmut at reisen hadde gitt faren en slags indre ro, en slags avslutning. Helmut sin andre reise var da hans mor fylte 80 år. Hun fikk reisen som gave fra sine sønner som alle var med på turen. I tillegg har Helmut vært på et par jobbreiser i disse traktene. Han uttrykket også en viss grad av forbindelse til dette området.

Mathias sine foreldre stammet fra ulike områder, hans mor fra Pommern og hans far fra Øst-Preussen. Selv har han vært i begge områdene, men fortalte at besøket til morens tidligere hjemsted bare hadde vært flyktig. Reisen til Kaliningrad hvor han hadde tilbragt en uke, hadde for ham vært svært inntrykksfull. Han mente selv at det var mest fordi han hadde vært svært opptatt av Kant på den tiden, og ikke fordi hans far kom fra byen.

At det liksom skulle være mine røtter som trakk meg dit, det kan jeg ikke si.²³⁶

Som vi har sett foretok flertallet av informantene reisen østover sammen med sine foreldre. Selv om noen i forkant hadde vært usikre på om de skulle foreta en slik reise, var det ingen av dem som angret i etterkant, tvert imot. De var alle fornøyde med å ha fått sett disse stedene en gang til. For noen var det et stort savn som nå var blitt tilfredsstilt, mens for andre hadde reisen vært med på å lege et langvarig sår. For alle foreldrene ble reisen en slags avslutning i dobbel forstand da ingen av dem lenger er i live. For informantene var reisene de foretok til foreldrenes tidligere hjemsted viktig i den forstand at de da fikk mulighet til å se områdene som foreldrene hadde fortalt om. For de fleste av informantene hadde målet for reisen vært et

---

²³⁵ Originaltekst: «Als wir dahin gingen war er völlig durcheinander, es war für ihn denn, glaube ich, ganz gut. Sie haben die Altstadt auch renoviert so dass sie eigentlich schöner aussieht als zur deutschen Zeit.»

²³⁶ Originaltekst: «Dass es meine Wurzeln sein sollen die mich dort hinzogen, das kann ich nicht sagen.»

ønske om å finne ut mer om familiehistorien og å se disse stedene som de gjennom foreldrenes fortellinger hadde dannet seg et bilde av.

5.5 Herkomst, identitet og alder

Kompleksiteten av identitet har i migrasjonsforskningen fått navn som «fluid identity» og «multiple identities.» Dette er særlig betegnelser som brukes i forhold til andregenerasjonsmigranter. Denne gruppen befinner seg ofte mellom foreldrenes kultur og den gjeldende kulturen i samfunnet rundt. Det betyr at de i stor grad selv kan velge hva de ønsker å identifisere seg med.²³⁷ Gjerne vinner majoritetskulturen i mottakerlandet frem, men interessen for egen herkomst tiltar ofte med alderen. Identitet, altså bevissthet om hvem man er, kan gjennom et levd liv endre seg. Hvem man tenker at man er kan påvirkes av ulike omstendigheter. Identitet kan blant annet formes av omgivelser, fortellinger eller opplevelser. Identitet kan også defineres på ulike måter, og for andre generasjons migranter er en klar definisjon heller komplisert.

«It is fashionable in academic circles to talk of multiple identities, hybridity, multiraciality, and the fluid situational nature of ethnicity and identity.»²³⁸

I migrasjonssammenheng taler en gjerne om «en flytende identitet» nettopp fordi migranter er i besittelse av en særegen evne til forandring også når det gjelder sin egen identitetsoppfatning. Når det gjelder kulturell identitet inkluderer dette både etnisk og nasjonal identitet og samspillet mellom disse.²³⁹ For andregenerasjonsmigranter kan dette samspillet være avgjørende i forhold til hvordan egen identitet blir definert.²⁴⁰

Av studiens ti informanter oppgav åtte av dem at de som voksen har fått mer interesse for sitt opphav og ny forståelse for hva deres foreldre hadde vært igjennom. For to av informantene var dette ikke tilfelle. Walter mente at hans opphav aldri har hatt betydning for ham, mens Helga fortalte at hun som ungdom hadde interessert seg for sitt opphav, men etter hvert hadde det mistet sin betydning. De resterende åtte nevnte ulike årsaker og hendelser som hadde påvirket deres bevissthet over eget opphav. For flere av informantene var flyktingestrømmen

---

²³⁷ Kasinitz 2008: 66-68.

²³⁸ Kasinitz 2008: 68.

²³⁹ Berry mfl. 2006: 76.

²⁴⁰ Ibid. s. 90.

i 2015 utslagsgivende. Da Tyskland tok imot den største andelen av flyktingene som kom til Europa det året, økte deres bevissthet om sin egen families historie. Andre hendelser som gjerne bringer familiehistorien til overflaten, er foreldrenes bortgang. Helmut, som hadde følt det som en belastning i hele oppveksten at hans far alltid hadde bragt dette temaet på banen, fikk økende forståelse for foreldrenes historie. I familiesammenheng, hovedsakelig med sine eldre brødre, fikk han høre deres erfaringer om flukten. De hadde sett hvordan hans unge mor, med tre barn, hadde måtte takle situasjonen de var i. All frykten over ikke å vite hva som ventet dem, og fortvilelsen over ikke å ha kontroll. Helmut fortalte videre at han som voksen i økende grad har vært bevisst på å fortelle hvor han egentlig stammer fra, altså foreldrenes *Heimat*. Fødebyen har for ham i mindre grad vært en by han identifiserer seg med og bevisstheten over å stamme fra en flyktningsfamilie har aldri helt forlatt ham.

Ina fortalte at hun som voksen har blitt mer bevisst på i hvilken grad hennes fars flukthistorie også har påvirket henne selv. Det faktum at denne delen av historien ikke lenger er tabubelagt, slik hun erindrer at den var i barndommen, har vært viktig i denne prosessen. Ina har lenge vært frivillig engasjert i flyktningsarbeid og ser paralleller mellom hennes egen families opplevelser og de opplevelser menneskene hun møter i dette arbeidet forteller om. Hver gang det har kommet en ny bølge med flyktinger, blir følger av krig bragt til overflaten.

Hos oss finnes det også mennesker med slike historier, jeg pleier å si at jeg er en av dem.²⁴¹

Dette utsagnet viser hvordan hun som neste generasjon fremdeles identifiserer seg med farens opplevelser. På spørsmål om farens herkomst var en del av hennes egen identitet svarte hun nei, men hun betonte at det var en del av hennes historie.

For Gabi har denne bevisstheten alltid vært til stede. Ikke på den måten at hun uten videre fortalte andre om sitt opphav, men dersom samtalen kom inn på hvor man kom fra, var det viktig for henne å si at foreldrene stammet fra Schlesien. Hun fortalte videre at hun var stolt over sitt opphav, og at hun ønsket at dette skulle være en del av hennes historie. Gabi var også den eneste av informantene som fortalte at hun helt bevisst har forsøkt å videreformidle

---

²⁴¹ Originaltekst: «Dass es bei uns auch Menschen gibt die so eine Geschichte haben, und ich hab dann immer gesagt, ja und ich gehöre auch dazu, ja.»

schlesiske tradisjoner til sine barn. Hun fortalte også at hun ofte traff en eldre dame på sine spaserturer som ved en tilfeldighet hadde kommet med noen Schlesiske uttrykk. Det fikk Gabi til å fortelle om sitt eget opphav, og hun fikk brukt ord og uttrykk som lenge hadde vært borte fra hennes vokabular. Også Sylvia fortalte at nå når hun nærmet seg 65 år var hun blitt mer bevisst på morens historie og hvordan denne historien hadde påvirket henne selv. Hun nevnte et økende fokus på slike historier i offentligheten. Gjennom filmer og litteratur som Sabine Bodes bok: «Den glemte generasjon» (*Die vergessene Generation*), har dette som tema kommet nærmere. Det fikk henne til å tenke bedre igjennom sin mors livsløp, og det brakte stadig flere detaljer til overflaten. Etter morens bortgang fikk de i familien snakket mye om hennes fortid og hvorfor hun selv hadde fortalt så lite om sine opplevelser.

Walter derimot, uttrykte at det å være andre generasjon fordrevne aldri har vært noe han har ytret seg om verken som barn eller voksen. Walter var helt klar på at han kom fra Hessen og at det var hans *Heimat*. Walter var også den eneste som brukte ordet *Heimat* i denne forbindelsen. Han fortalte at han alltid har følt seg akseptert og behandlet på lik linje med de lokale barna i oppveksten. Under intervjuet fortalte Walter at hans kones søster hadde giftet seg med en «fordreven», og det hadde ikke falt i god jord hos hans svigerfar. At han ikke på noen måte følte forbindelse mellom seg selv og i dette tilfelle en fordreven, viser hvor tydelig Walter har distansert seg fra sin herkomst.

Da informantene fortalte om sin ungdomstid og tidlig voksenliv var hele fordrevne problematikken ikke lenger en del av den offentlige diskursen. At foreldrene var fordrevne, var for informantene heller ikke noe de hadde lagt stor vekt på i oppveksten. Flere av informantene uttrykte at interessen for foreldrenes flukthistorie og deres *Heimat* har økt etter hvert som de selv har blitt eldre. Selv om foreldrenes fortellinger var present for informantene i barndommen, hadde det å være barn av fordrevne ikke vært noe de pratet med andre om. Som voksen derimot, var dette et tema som flere av dem hadde blitt mer bevisst på, og særlig etter hvert som årene gikk. For de kvinnelige informantene som selv hadde barn, har fortellingene om mødrenes flukt kommet mer til overflaten. Også flyktningssituasjonen i 2015 hadde ført til at informantene fikk et annet forhold til foreldrenes fluktfortellinger. Gjennom hendelser i nåtid ble foreldrenes opplevelser aktualisert.

5.6 Flukt og fordrivelse og den kollektiv hukommelse

Når Aleida Assmann stiller spørsmålet: Hvor lang er den tyske historien?, viser hun til hvordan den lange tyske historie på 1980-tallet hadde bleknet og blitt redusert til nasjonalsosialismen og Holocaust styrt av spørsmålene om «hvorfor?» og «hvem?» Denne historiske omorienteringen var ifølge Assmann en arv fra 1968 generasjonen, og førte til en form for historietap der Tysklands lange historie var kortet ned til det 12 år lange hitlerdiktaturet.²⁴² Dette har også virket inn på hvordan flukt og fordrivelsen har festet seg i den kollektive bevissthet.

Spørsmålet om Tysklands befolkning kan være både offer og overgriper har vært debattert i lang tid. Når Sem Fure stiller spørsmålet om det finnes en tredje erindringsmodell der alle disse hendelsene kan finne plass i samme fortolkningsramme, er dette en ny og spennende innfallsvinkel.²⁴³ At dette temaet fremdeles er vanskelig for mange kom også frem i intervjuene. I tillegg mente noen også at interessen for dette temaet har ebbet ut.

Samtlige av studiens ti informanter mente at fordrivelsen av tyskerne i forbindelse med andre verdenskrig har hatt for liten plass i Tysklands historiebevissthet. Tre av informantene hevdet at dette er et tema som ikke lenger interesserer noen, mens tre andre mente at fordrivelsen har fått mer oppmerksomhet i de senere årene. Fire av informantene oppga at dette fremdeles var et svært vanskelig tema. To av dem syntes at det var et vanskelig tema i de berørte familiene, mens to av dem uttrykte at det var et politisk vanskelig tema.

Ruth var en av dem som mente at dette var et tema som ikke lenger interesserte noen. Hun syntes at det var trist at så mange unge i dag ikke engang vet at dette *Hinterland* Øst-Preussen en gang var Tyskland. For dem er det Russland og dermed helt uinteressant.

Og derfor blir det i mine øyne, selvsagt snakket alt for lite om det.²⁴⁴

Andreas, hvis barndom hadde vært påvirket av sin mors traumer, hadde en annen formening. Han mente at for en så traumatisk og vanskelig opplevelse som fordrivelsen hadde vært, ville

---

²⁴² Aleida Assmann 2007: 16.

²⁴³ Sem Fure 2013: 41.

²⁴⁴ Originaltekst: «Und deswegen wird natürlich, in meinen Augen, viel zu wenig darüber gesprochen.»

det være av betydning at den også blir erindret. Han mente også at mer kunnskap om egen historie ville virke positivt inn på måten man møter dagens flyktninger og asylsøkere.

Det kunne ha hjulpet oss tror jeg, for dette ville det vært bra, å erindre det som en del en del av vår egen historie.²⁴⁵

De av informantene som mente at det var blitt mer oppmerksomhet rundt dette temaet med årene, hadde litt ulike formeninger. Sylvia mente at det fantes ulike oppfatninger, men også ulike måter fordrivelsen blir fremstilt på. For hennes bestemor var russerne de aller verste, og under den kalde krigen hadde hun vært urolig for at russerne kom til å invadere. Etter hvert erkjente hun at Tyskland, som hadde startet krigen, også bar ansvaret for den elendigheten som den tyske befolkningen ble påført som en følge av denne krigen. Hun hadde endret oppfatning med årene. Også Walter, som til tross for sin egen minimale interesse for dette temaet, uttrykte at fordrivelsen ble erindret i alt for liten grad.

Skal jeg være ærlig, så blir det ikke helt tiett i hjel, men det blir jo feid litt under teppet.²⁴⁶

Helmut derimot, mente at flukt og fordrivelsen som tema, var kommet betraktelig mer inn i folks bevissthet de siste tiårene. Han husket hvordan det hadde vært på 1970- og 1980-tallet, hvor den offerretorikken som BdV hadde ført i hovedsak ble sett på som revansjistisk. Denne oppfatningen var også gjeldene for en stor del av flyktningfamiliene, noe som ifølge Helmut, ikke bare var en holdning som den generelle befolkningen i Vest-Tyskland representerte.

De tyske forbrytelsene, da og skulle si «vi er jo også ofre», det kom dårlig an.²⁴⁷

Det fantes en tid hvor man hadde inntrykk av at dette var et tema, særlig i de mer venstreorienterte kretsene, som var nasjonalistisk og revansjistisk. Det burde man egentlig ikke snakke for høyt om.²⁴⁸

---

²⁴⁵ Originaltekst: «Das könnte uns helfen glaube ich, dafür wäre es gut wenn man es als Teil der eigenen Geschichte erinnern könnte.»

²⁴⁶ Originaltekst: «Ich muss ehrlich sagen, so ganz totgeschwiegen wird es nicht, aber es wird so ein bisschen unter den Tisch gekehrt.»

²⁴⁷ Originaltekst: «Die deutschen Verbrechen, und dann sagt man; wir sind ja auch Opfer, das kam schlecht an.»

Slike holdninger førte til at man hadde unngått dette temaet i lang tid. Endringen kom da man på 1990-tallet for alvor ble konfrontert med asylsøkende og store flykningstømmer. Særlig etter krigene og «etnisk rensning» i den tidligere Jugoslavia. Da ble Tysklands egen erfaring med flukt og fordrivelsen bragt opp i lyset, og stadig flere personer begynte å dele sine opplevelser. Allikevel var dette fremdeles et vanskelig tema, både i privatsfæren og i det offentlige. Helmut sin refleksjon om dette var denne:

I de siste årene har det jo blitt til et mer allment tema, med ulike bøker og intervjuer med tidsvitner, ja og dette museet²⁴⁹ som åpnet sist sommer. Men man har jo sett hvor vanskelig det har vært, med flere av direktørene som har måttet tre tilbake. Det betyr jo at dette fremdeles er et følsomt tema. Man får inntrykk av at dersom man betoner fordrivelsen for sterkt, kommer polakkene og tsjekkerne med utsagn som: dere angrep jo oss også. Slik at dette museet av mange lenge har blitt oppfattet som et noe revansjistisk prosjekt. Dette tatt i betraktning så tror jeg at det fremdeles er forbundet med delikate spørsmål som man selvfølgelig ikke så gjerne befatter seg med.²⁵⁰

Klaus og Gabi uttrykte begge at hele tematikken rund fordrivelsen var problematisk. Spesielt Gabi mente at det var risikabelt å uttale seg om dette temaet. Under intervjuet uttrykket hun en tydelig sårhet over at det å minnes foreldrenes *Heimat* så lett kunne bli misforstått og misoppfattet.

Politisk er det jo litt vanskelig, slike ting blir jo ofte utnyttet av høyreekstreme. Selv hadde jeg gjerne sett at det ble snakket mer om. Jeg tror at dersom man ytrer seg løper

---

²⁴⁸ Originaltekst: «Es gab eine Zeit wo man den Eindruck hatte, das ist so ein Thema, also vor allem in den etwas linken Kreisen, das war also nationalistisch und chistisch revanchistisch und [das] sollte man eigentlich jetzt nicht groß an die grosse Glocke hängen. Das Gefühl hatte ich für eine gewisse Zeit schon, und man selber hat sich auch daran gehalten.»

²⁴⁹ Museet Helmut viser til er: Dokumentationszentrum Flucht, Vertreibung, Versöhnung som åpnet i Berlin 21 juni 2021.

²⁵⁰ Originaltekst: «Das ist erst in den letzten Jahren so ein bisschen zum einem allgemeinen Thema geworden, und man sieht ja auch in Deutschland eine ganze Reihe Bücher über Zeitzeugen also Interviews mit Zeitzeugen und so. Und jetzt gibt es ja auch dieser Museum, was im Sommer aufgemacht hat. Aber man hat ja gesehen, wie schwierig das ist, es sind ja mehrere Direktoren zurückgetreten. Das heisst man sieht nach wie vor dass das ein sehr heikles Gebiet ist. Man hat immer wieder so den Eindruck, also wenn wir das zu stark betonen dann kommen die Polen und die Tschechen und sagen aber ihr habt auch uns angegriffen. So dass dieses Museum auch lange Zeit eben so als doch ein bisschen als revanchistisches Projekt betrachtet würde. Also das glaube ich ist nach wie vor immer noch ein Thema was mit heiklem Fragen verbunden ist, und natürlich dann nicht so ganz gerne anfasst.»

man en risiko for å bli skjøvet over mot høyreradikale grupperinger, det er trist. Det vil jeg ikke, jeg tenker jo ikke slik. Jeg synes at det burde bli husket, også de etterfølgende generasjonene burde vite om all denne lidelsen.²⁵¹

Klaus var mer opptatt av at fordrivelsen var en direkte følge av en tapt krig. Aggressiv krigføring vil ha følger for sivilbefolkningen. Han mente at ved å belyse denne sammenhengen, kunne det kanskje virke som en slags krigsprevensjon. De tapte landområdene var noe man bare måtte akseptere. At dette ikke hadde vært like lett for alle, var noe han også opplevde i egen familie. Der hersket det ulike holdninger og det var ikke alle som delte hans mening.

Det finnes jo familiemedlemmer som ikke nødvendigvis tenker slik. Som fremdeles holder fast ved disse gamle historiene. Det er ikke min greie, da er det bedre å være mer tilbakeholden på disse tingene. Jeg sier alltid: det er som der er og det kommer ikke til å endre seg.²⁵²

Ina nevnte hvor vanskelig dette temaet kunne være i ulike familier. For henne var det helt klart at det kunne være til stor hjelp for mange dersom man bare snakket om det. Hun var opptatt av at det var behov for en ny type tilnærming til fordrivelsen. Ved å sette det hele i et nytt perspektiv, ville dette kunne hjelpe mange familier der fortielsen hadde satt sitt preg.

I Tyskland er det for mange så sammensatt, det er ikke klare entydige standpunkt til disse hendelsene. Det gjør det ganske sikkert også svært vanskelig for mange familier.²⁵³

---

²⁵¹ Originaltekst: «Ja das ist ja heute ein bisschen politisch schwierig , weil so was, oft dann eben von rechtsradikalen ausgenutzt wird. Selbst wenn ich jetzt sage ich finde es schön wenn das nicht vergessen wird(..) wenn man so was äußert glaube ich läuft man Gefahr dass man in eine rechtsradikale Gruppierung gleich geschoben wird. Das möchte ich nicht, also ich denke nicht so, aber ich finde schon dass das in Erinnerung bleiben sollte. Dass auch die nachfolgenden Generationen wissen sollten dass es das gab zumindest, dass es da auch eben Leid gab.»

²⁵² Originaltekst: «Es gibt ja Familienmitglieder die nicht unbedingt so denken. Die immer noch festhalten wollen an der alte Geschichte. Das ist nicht so mein Ding. Deswegen ist man immer so ein bisschen zurückhaltener min diesen Dingen. Ich sage immer: Es ist wie es ist und wird sich nicht mehr ändern.»

²⁵³ Originaltekst: «In Deutschland gibt es beim vielen so eine Vermischung, ja keine Eindeutigkeit in der Stellungnahme zu dem Geschehenn. Und das macht es dann für viele Familien sicher auch sehr schwierig.»

Som vi har sett uttalte alle informantene at tema flukt og fordrivelse har hatt for liten plass i Tysklands historie- og erindringskultur. Til tross for at interessen var stigende i enkelte aldersgrupper, var informantene av den oppfatning at det i liten grad interesserte de yngre generasjonene. I flere familier var dette fremdeles et problematisk tema. Bedre kunnskap om tyskernes egne flukterfaringer, mente flere av informantene ville føre til økt forståelse og sympati med dagens flyktninger. Noen var også opptatt av de psykologiske følgende som fortielse og ubearbeidede traumer kan ha. For mange som var direkte berørte, var dette et tilbaketrukket tema.

5.7 Sammendrag

Dette kapittelet har presentert informantenes erindringer fra deres skolegang og frem til i dag. Studien har gjort flere interessante funn, som for eksempel hvordan informantene uttalte seg på spørsmål om hvordan tema flukt og fordrivelsen hadde blitt behandlet i skolen. Hvem som underviste spilte en vesentlig rolle i forhold til hvordan undervisningen ble gjennomført. Når det gjelder undervisningsmaterialet skal det ha vært et inkludert tema til litt ut på 1960-tallet. Dette samsvarer med informantenes fortellinger, i den forstand at de yngre informantene ble undervist om Holocaust og tyskere som overgripere og ikke som ofre. Slik sett kan dette ha påvirket informantene i deres erindringer. De politiske endringene som fant sted mot slutten av 1960-tallet og utover 1970-tallet viser en generasjonskonflikt i enkelte av familiene. De som var unge voksne i denne perioden, fulgte samtidens strømninger og stilte seg bak den nye øst-politikken. De gjorde dette på tross av at foreldrenes oppfatning ofte gikk i motsatt retning. De bilaterale avtalene, som ble inngått mellom Vest-Tyskland og øst-europeiske land som Polen og Tsjekkoslovakia på 1970-tallet, utløste for mange en viss ambivalens. På den ene siden ble det nå mulig å besøke disse områdene i øst, og på den andre siden måtte man akseptere at disse områdene var tapt. Den tyske gjenforeningen i 1990 førte til at mange foretok reiser til de østlige områdene, noe de fleste av informantene og deres familier benyttet seg av. Møte med deres *Heimat* ble for mange utfordrende og for noen også vanskelig. Allikevel var det ingen som hadde angret på reisen i ettertid. For flere hadde det vært en viktig avslutning på en årelang lengsel. Når det gjelder informantenes forhold til foreldrenes opphav, er dette noe de har blitt mer bevisst på med årene. Flere av informantene har blitt pensjonister og mente at deres egen alder har endret måten de forholder seg til foreldrenes opplevelser på. Stigende alder er ikke den eneste grunnen for at interessen for tema flukt og fordrivelsen har økt. Også i offentligheten har det vært en markant økning i interessen for

dette temaet. Gjennom bøker og filmer har flukt og fordrivelsen blitt aktualisert, men ikke minst på grunn av de store flyktningestrømmene som har kommet til Tyskland. Flere av informantene mente at dersom Tysklands selvopplevde flukterfaringer ble bedre kommunisert, ville dette også øke deres forståelse og empati med dagens flyktninger.

6. AVSLUTTENDE REFLEKSJONER

Denne studien bygger på intervjuer med barn av tyske fordrevne. Målet har vært å undersøke hvilke generelle faktorer som har vært med på å forme deres forståelse om fordrivelsen. Hvordan har deres reaksjoner vært i forhold til foreldrenes fortellinger om den opplevde historien? Hvilke politiske og kulturelle faktorer i Vest-Tyskland har påvirket disse reaksjonene, og hvordan har dette vært med på å forme deres identitet? Oppgavens overordnede problemstilling har vært som følger:

Hvordan har barn av fordrevne tyskere forstått historien om fordrivelsen av tyskere etter andre verdenskrig? Hvilke strategier har de utviklet i forhold til foreldrenes erindringskultur om flukt og fordrivelse? Hvordan er deres forhold til foreldrenes hjemsted? Og hva er deres syn på denne tematikken i dag?

Til tross for at denne kvalitative undersøkelsen ikke kan regnes som representativ, har studien vist at fordrivelsen fremdeles er et utfordrende tema i mange berørte familier. Som nevnt i innledningskapittelet eksisterer det en god del forskning på opplevelsesgenerasjonen. Ulike følger som flukt og fordrivelse har hatt for denne gruppen har blitt undersøkt og forsket på. Deres fortellinger og opplevelser har blitt fastholdt på ulike måter og presentert gjennom ulike organisasjoner og institusjoner. I forhold til den etterfølgende generasjonen finnes det derimot relativt lite forskning. En grunn for dette kan ha vært at de selv, og samfunnet ellers, i stor grad har sett på fordrivelsen som foreldrenes opplevelser. I og for seg er dette riktig, men denne studien har vist at etterfølgergenerasjonen allikevel har følt seg berørt av foreldrenes erfaringer. Nyere forskning viser at vanskelige opplevelser og hendelser kan få vidtrekkende konsekvenser, også for etterfølgende generasjoner. Et naturlig spørsmål å stille er i hvilken grad historie kan transfereres til neste generasjon? I hvilken grad preges man av foreldrenes opplevelser og hvordan påvirker dette egen identitet?

6.1 Tysklands omgang med fordrivelsen

I migrasjonssammenheng er historien rundt de fordrevne spesiell i den forstad at man først på 1980-tallet tok til ordet for å behandle denne tvangsmigrasjonen på samme måte som annen migrasjon. Historiker Klaus J. Bade presenterte da nye metoder innenfor sosialhistorisk migrasjonsforskning. Å inkludere denne gruppen i migrasjonsforskningen var nyskapende,

men ikke helt uproblematisk. De fordrevne så ikke på seg selv som migranter, de var tyskere på lik linje med andre med unntak av at det var blitt fordrevet fra sin *Heimat*. De oppfattet ikke seg selv som annerledes enn den øvrige tyske befolkningen. Allikevel ønsket de en form for særbehandling. De ville bli behandlet på en måte som ville yte dem rettferdighet, og gi dem en annerkjennelse for sine lidelser og tap. Som vist i oppgaven kan Tysklands omgang med fordrivelsen deles inn i tre hovedfaser. Den første fasen som strakk seg til litt ut på 1960-tallet var preget av en offerholdning i befolkningen. I denne fasen var studiens informanter svært unge og selv om informantenes fortellinger fra denne tiden inkluderer foreldrenes fluktfortellinger, var det allikevel ikke noe de selv identifiserte seg med. Informantenes forhold til foreldrenes fortellinger var i denne perioden ikke så bevisst. I den neste fasen som strakk seg fra midten av 1960-tallet og utover 1970-tallet, var tema flukt og fordrivelse så godt som forsvunnet fra den offentlige diskurs. Offermentaliteten som hadde preget den første tiden var ikke lenger mulig å opprettholde. Dette hang sammen med den yngre generasjonens forlangende for å ta et grunnleggende oppgjør med krigen og Tyskland som den skyldige part. De fordrevne som gruppe ble i denne perioden stort sett marginalisert. Politiske partier som CDU og CSU har i denne fasen fortsatt prøvd å snakke fordrevnes sak, men de var i opposisjon og hadde mindre innflytelse. I berørte familier gikk foreldrenes overleverte erfaringer på tvers med den generelle oppfatningen i samfunnet. Studiens informanter var i denne perioden unge og unge voksne som var preget av samfunnets omveltninger. De skulle finne en balansegang for seg selv i forhold til samfunnets holdning til tema fordrivelsen, sin egen holdning til dette temaet, og foreldrenes overleverte historie. Den tredje fasen som startet på 1990-tallet og fremdeles pågår, kan tilskrives to hovedhendelser. Den ene hendelsen var Sovjetunionens reformkurs under Gorbatsjev, som førte til tysk gjenforening og slutten av kommunistiske regimer i Øst-Europa. Den andre hendelsen var krigen på Balkan som utløste en stor flyktningestrøm. TV-bilder brakte flyktingenes lidelser og den etniske rensingen som fant sted direkte inn i stuen til folk. I Tyskland kom behovet for å se på sin egen historie rundt flukten og fordrivelsen til overflaten. Dette gjaldt ikke bare for de berørte familiene, men for befolkningen i sin helhet. I denne perioden var studiens informanter voksne, og de hadde selv stiftet familie. I dag, i den aktuelle delen av perioden er flere av informantene kommet opp i årene og mange av dem har mistet sine foreldre. Til sammen er dette hendelser som i høy grad påvirker egne oppfatninger om tidligere hendelser. Ofte utløses da et behov for en ny tilnærming til egen historie.

6.2 Holdninger i samfunnet og påvirkning

Fordrivelsen kan sees på som en kollektiv opplevelse, men den har også en privatisert form. Denne privatiserte formen oppstod gjennom den kommunikative erindringen som foregikk i hjemmet. Erindringene ble fastholdt gjennom ulike fortellinger og *Heimat*-minner som ble delt i familiekretsen. Hvordan preget denne overleveringen sine mottakere, når foreldrenes syn på disse hendelsene gikk på tvers av den generelle oppfatningen i samfunnet? Var dette noe man skulle holde fast ved og hvordan virker en slik nedarvet historie på sine mottakere i en slik situasjon? Hvordan manifesterer denne formen for intergenerasjonell transfer av historie seg i mottakers bevissthet og hvordan påvirker det ens identitet?

Denne studien har søkt å utforske om det er en sammenheng mellom samfunnsholdninger og bevissthet om egen identitet. Holdninger i samfunnet kan virke inn på hvordan familiefortellinger blir viderefremmet, men også på hvordan disse blir oppfattet av mottageren. Andre generasjons fordrevne besitter et mangfold av erfaringer forbundet med foreldrenes fluktfortellinger, erfaringer og opplevelser, noe denne studien har vist. Allikevel var det påfallende at kun en av informantene identifiserte seg med foreldrenes herkomst. Det kan være ulike årsaker til denne manglende identifikasjonen. Samfunnets marginalisering av flukt og fordrivelsen fant sted da studiens informanter var unge og unge voksne. I denne fasen av livet er man gjerne opptatt av å gli inn i det sosiale miljøet som omgir en. Denne sterke kontrasten mellom foreldrenes historie og samfunnets aksept var utfordrende for flere av informantene i den forstand at det førte til en form for neglekt for sitt eget opphav. Det kan kanskje betegnes som en form for tosidighet, hjemme og ute. Ønsket og behovet for å være lik de andre på den ene siden og foreldrenes opplevelser og erindringer på den andre siden. Selv om flere av informantene opplyste at foreldrenes fortellinger hadde belastet dem i oppveksten, var det ikke noe de hadde latt seg bemerke av utenfor hjemmet. Dette tydeliggjør kontrasten mellom hjemmet og omgivelsene i forhold til dette temaet. Det som fremkom under intervjuene var en sterk følelse av at det var en sammenheng med samfunnets marginalisering av denne gruppen og informantenes holdning til sin herkomst. Denne påstanden kan underbygges av noen tendenser som kom til syne under intervjuene. Samtlige av informantene var av den oppfatning at tema flukt og fordrivelse har hatt for liten oppmerksomhet i Tyskland. Det kan tolkes som en skuffelse som kom til uttrykk i form av resignasjon. Det lå også en dypere bekymring hos informantene for å bli plassert i den politiske høyrefløyen dersom de viet oppmerksomhet til dette temaet. I den pregende ungdomstiden var de sterkt påvirket av de politiske strømningene i samfunnet som delvis kan

forklare deres manglende befatning og interesse for temaet. Til tross for at det i dag er langt større aksept for å ytre seg om fordrivelsen, var denne bekymringen fremdeles merkbar hos informantene. Som nevnt var ingen av studiens informanter medlemmer av en organisasjon for fordrevne. En kan anta at dersom studien også hadde innbefattet medlemmer av BdV ville denne bekymringen vært langt mindre fremtredende. Resultatene kan allikevel tyde på at slike bekymringer kan ha vært utbredt i befolkningen. I en meningsmåling som demografen Renate Köcher gjennomførte på 1990-tallet pekte hun på at allerede i andre generasjon fordrevne hadde bevisstheten over foreldrenes opphav bleknet.²⁵⁴

6.3 Ulike tolkninger

Det kan være ulike årsaker til at informantene først meget sent i livet, om i det hele tatt, hadde snakket om foreldrenes opplevelser utenfor familiekreten. Flere av informantene meddelte at deres interesse for dette temaet har blitt sterkere med årene. De fleste hadde mistet sine foreldre og i denne sorgprosessen var det mange erindringer fra foreldrenes fortellinger som kom til overflaten. Behovet for refleksjon over fortellinger fra barndommen og opplevelser foreldrene hadde hatt forbindelse med fordrivelsen meldte seg. Som voksen var de i stand til å se på sine foreldre, deres opplevelser og fortellinger i et nytt perspektiv. Et annet aspekt som også kom frem i denne studien var den endrede holdningen i samfunnet i forhold til fordrivelsen. Særlig etter 2000-tallet har det i Tyskland vært økt fokus på denne delen av historien. Det har vært to ulike tolkninger i forhold til tema flukten og fordrivelsen. Den ene siden fremmer et inntrykk over at dette temaet har vært lite debattert og mangelfullt bearbeidet. Herunder befinner seg blant annet Andreas Kossert. Ifølge Kossert har tema flukt og fordrivelse i stor grad forsvunnet fra den offentlige bevisstheten. Han begrunner denne påstanden i det han viser til resultatet fra en spørreundersøkelse gjort i 2003. I denne undersøkelsen var det kun 10 prosent av de spurte som svarte riktig på omfanget i antall flyktede og fordrevne personer. Kossert mener at dette skyldes en generell motstand mot å ta inn over seg de fordrevnes tap og lidelser i den tyske befolkningen.²⁵⁵ På den andre siden har man stemmer som mener det motsatte, som for eksempel Karina Berger. Ifølge henne har interessen for temaet «Tyskere som ofre» med særlig blick på flukten og fordrivelsen hatt et sterkt oppsving de siste årene. Berger snakker om en re-integrasjon av dette temaet som følge

---

²⁵⁴ Köcher 1997: 5.

²⁵⁵ Kossert 2008: 326.

av ulike typer medier.²⁵⁶ Det kan det bli interessant å se hvilken tolkningsramme som legges til grunn dersom tema flukten og fordrivelsen debatteres på ny.

---

²⁵⁶ Berger 2015: 15.

KILDEHENVISNINGER

Intervjupersoner her med fiktive navne gitt av meg.

Frommer Ruth (03.10.21) intervju 4 A. Frederking over Zoom.

Kaufmann Ina (17.09.21) intervju 1 A. Frederking over Zoom.

Klems Helmut (30.09.21) intervju 3 A. Frederking over Zoom.

Krause Andreas (28.10.21) intervju 8 A. Frederking over Zoom.

Meyer Helga (16.10.21) intervju 6 A. Frederking over Zoom.

Müller Sylvia (10.11.21) intervju 10 A. Frederking over Zoom.

Pohl Walter (29.10.21) intervju 9 A. Frederking over Zoom.

Schmidt Mathias (13.10.21) intervju 5 A. Frederking over Zoom.

Schulze Klaus (20.09.21) intervju 2 A. Frederking over Zoom.

Weber Gabi (17.10.21) intervju 7 A. Frederking over Zoom.

BIBLIOGRAFI

Ahonen, Pertti 2003. *After the Expulsion, West Germany and Eastern Europe 1945-1990*, Oxford University Press.

Andresen, Astri, Sissel Rosland, Teemu Ryymin og Svein Atle Skålevåg 2015. *Å gripe fortida. Innføring i historisk forståing og metode*, Oslo: Samlaget forlag.

Assmann, Aleida 2007. *Geschichte im Gedächtnis, Von der individuellen Erfahrung zur öffentlichen Inszenierung*, München: C.H.Beck.

Assman, Jan 1992. *Das kulturelle Gedächtnis, Schrift, Erinnerung und politische Identität in frühen Hochkulturen*, München: C.H.Beck.

Beer, Mathias 1998. Im Spannungsfeld von Politik und Zeitgeschichte, Das grossforschungsprojekt «Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa» i: Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte München. Heft 3. s. 345- 389.

Berger, Karina, 2015. Belletristik in der Bundesrepublik, i: *Die Erinnerung Aan Flucht und Vertreibung*, s. 15-27.

Berry, John W., Phinney Jean S., Sam David L., Vedder Paul, 2006. *Immigrant Youth in Cultural Transition Acculturation, Identity and Adaption Across National Contexts*, New Jersey.

Bode, Sabine 2004. *Die vergessende Generation Die Kriegskinder brechen ihr Schweigen*, Stuttgart Klett-Cotta.

Bode, Sabine 2011. *Nachkriegskinder Die 1950er Jahrgänge und ihre Soldatenväter*, Stuttgart Klett-Cotta.

Danyel, Jürgen, Philip Ther 2003. *Flucht und Vertreibung in europäischer Perspektive*, i: Zeitschrift für Geschichtswissenschaft Heft 1. Jahrgang 2003.

Deutsche Jugend in Europa <https://djo.de/geschichte/> Hentet 03.04.22.

Deutschen Roten Kreuzes

<https://www.drk-suchdienst.de/informationen-und-hintergruende/geschichte-des-drk-suchdienstes/> Hentet 20.10.2021.

Deutscher Ostdienst

DOD 2/2010 (Der BdV hat zwei Millionen Mitglieder, Anderweitige Spekulationen sind Falsch) S. 12

Deutscher Ostdienst

DOD 25/26 1980 Referat fra årsforsamlingen i 1980.

Delanty, Gerard, Ruth Wodak og Paul Jones, (red.) 2008, *Identity Belonging and Migration*, Liverpool: University Press.

- Dickinson, David 2015. *Kinder und Enkelkinder der Deutschen Vertriebenen in den neuen Bundesländern tragen das Gespür anderer Welten, Weshalb die Exploration der Vergangenheit zur Aufarbeitung post-traumatischer Belastung in der Psychotherapie unvermeidbar ist*, Doktoravhandling (Dr. rer. med) ved Ernst-Moritz-Arndt-Universität Greifswald.
- Douglas, R.M., 2012. *Orderly and Humane, The Expulsion of the Germans after the Second World War*, New Haven: Yale University Press.
- Dröge, Kurt 2015. 'Ostdeutsche' Landesmuseen i, *Die Erinnerung Aan Flucht und Vertreibung*, s. 304-316.
- Eichborn, Wolfgang von 1979. *Schlesiens Vermächtnis Ein Lesebuch aus 700 Jahren*, Wiesbaden: VMA Verlag.
- Eisler, Cornelia 2015. Heimatstuben, i: *Die Erinnerung an Flucht und Vertreibung*, s. 192-203.
- Faehndrich, Jutta 2011. *Eine endliche Geschichte, Die Heimatbücher der deutschen Vertriebenen*, Köln: Böhlau Verlag.
- Faehndrich, Jutta 2015. Heimatbücher, i: *Die Erinnerung Aan Flucht und Vertreibung*, s. 180-191.
- Faulenbach, B. 2008. Flucht und Vertreibung in der individuellen, politischen und kulturellen Erinnerung, i: BIOS Zeitschrift für Biographieforschung, Oral History und Lebensverlaufsanalysen, 21:1, s. 104-113.
- Fendl, Elisabeth 2015. Festzüge/Reenactment, i: *Die Erinnerung Aan Flucht und Vertreibung*, s. 116-125.
- Fendl Elisabeth 2021. Der Sudetendeutsche Tag.
<http://www.sehepunkte.de/2021/05/druckfassung/35869.html>

- Fure, Jorunn Sem 2001. «*Gutes Zuhause aber keine Heimat*» *War and post-war experience, narrative strategies and memory of the German expellees from the eastern German provinces after 1945*, Doktoravhandling Universitetet i Bergen.
- Fure, Jorunn Sem 2012. Kvinnelige erfaringer og mannlige erindringer. Betragtninger om tysk erindringskultur knyttet til det militære sammenbruddet i øst og kapitulasjonen, i: Bjørg Seland (red.) *Den vanskelige historien*, Agderseminaret 2011, Oslo: Cappelen Damm, s. 33-54.
- Greiter, Susanne, 2013. *Flucht und Vertreibung im Familiengedächtnis, Geschichte und Narrativ*, München: Herbert Utz Verlag.
- Hamel, Anne-Christine 2016. Jugend zwischen Revanchismus und Integration: zur Praxis der Jugendorganisation „DJO – Deutsche Jugend des Ostens“/„djo – Deutsche Jugend in Europa“ im Spannungsfeld von Tradition und gesellschaftlichem Wandel 1951-2000, i: Markus Köster og Barbara Stambolis (red.), *Jugend im Fokus von Film und Fotografie*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, s. 435-440.
- Halicka, Beata 2015. Erinnerungsliteratur, i: *Die Erinnerung an Flucht und Vertreibung*. s. 89-99.
- Hirsch, Helga 2003. Kollektive Erinnerung im Wandel, i: *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 1. 10. 2003. <https://www.bpb.de/shop/zeitschriften/apuz/27383/kollektive-erinnerung-im-wandel/>.
- Hirsch, Helga 2021. Über Generationen hinweg: Das Erbe der Vertreibung-Traumata, verhaltensmuster, Mentalitäten, i: *Einsichten und Perspektiven, Bayerische Zeitschrift für Politik und Geschichte, temaheft Flucht und Vertreibung*, Heft 1/2021. München.
- Huang, Wei Jue 2013. The journey home: An exploratory analysis of second generation immigrants' homeland travel i: *Diaspora tourism and homeland attachment: An exploratory analysis*. S. 1-12.
- Hughes, Vanessa 2016. *Narrating "Home": Experiences of German Expellees after the Second World War*, i: *Refuge. Canada's Journal on Refugees* 32:1, s. 28-37.

- Jakubowska, Anna 2012. *Der Bund der Vertriebenen in der Bundesrepublik Deutschland und Polen (1957-2004). Selbst-und Fremddastellung eines Vertriebenenverbandes.* Marburg: Verlag Herder-Institut.
- Jansen, Philip Jost 2010. *Jugend und Jugendbilder in der frühen Bundesrepublik: Kontexte - Diskurse – Umfragen* Köln. <https://doi.org/10.12759/hsr.trans.23.v01.2010>.
- Jokiel, Rudolf 1957. *Schlesien unverlierbare Heimat. Was sie uns gab und was sie von uns fordert.* Aalen: Schwäbische Post druckerei-und Verlagsgesellschaft.
- Kaldal, Ingar 2016. *Minner som prosesser – i sosial og kulturhistorie*, Oslo: Cappelen Damm.
- Kalinke, Heinke M . 2015. Heimattreffen, i: *Die Erinnerung Aan Flucht und Vertreibung*, s. 204-211.
- Kasinitz, Philip, John H. Mollenkopf, Mary C. Waters, Jennifer Holdaway 2008. *Inheriting the City. The Children of Immigrants Come of Age*, New York: Russell Sage Foundation.
- Kjeldstadli, Knut 1999. *Fortiden er ikke hva den engang var, En innføring i historiefaget*, Oslo: Universitetsforlaget.
- Kossert, Andreas 2008. *Kalte Heimat, Die Geschichte der deutschen Vertriebenen nach 1945.* München: Siedler Verlag.
- Kossert Andreas 2020, *Flucht, eine Menschheitsgeschichte*, München: Siedler Verlag.
- Kvale, Steinar, Sven Brinkmann 2015. *Det kvalitative forskningsintervju*, Oslo: Gyldendal akademisk forlag.
- Köcher, Renate 1997. Vertriebene der Erlebnis- und Nachfolgegeneration. Ergebnisse einer Sekundäranalyse,' Deutschland und seine Nachbarn i: Forum für Kultur und Politik, 21 s. 3–67.

Leksikon <https://ome-lexikon.uni-oldenburg.de/begriffe/heimat> Hentet 07.04.22.

Lüttinger, Paul 1986. Der Mythos der schnellen Integration. Eine empirische Untersuchung zur Integration der Vertriebenen und Flüchtlinge in der Bundesrepublik Deutschland bis 1971, i: *Zeitschrift für Soziologie* 15:1, s. 20-36.

Medved, Felicita 2000. The Concept of Homeland, i: Harald Runblom (red.), *Migrants and the Homeland*, Uppsala: Centre for Multiethnic Research, s. 74-96.

Melve, Leidulf, Teemu Ryymin 2018. *Historikerens arbeidsmåter*, Oslo: Universitetsforlaget.

Röger, Maren 2015. Film und Fernsehen in der Bundesrepublik, i: *Die Erinnerung Aan Flucht und Vertreibung*, s. 126-139.

Rüchel Uta 2018. *Im Schatten der Geschichte, Ein Essay über den Einfluss von Erinnerungskulturen und Beheimatsein auf den Umgang mit Geflüchteten*, Bundeszentrale für Politische Bildung.
<https://www.bpb.de/themen/deutschlandarchiv/262699/im-schatten-der-geschichte/>.

Schieb, Roswita, Rosemarie Zens 2016. *Zugezogen, Flucht und Vertreibung-Erinnerungen der zweiten Generation*, Padaborn: Ferdinand Schöningh.

Schoenberg, Hans W. 1970. *Germans from the East. A study of their migration, resettlement and group history after 1945* The Hague: Martinus Nijhoff.

Scholz, Stephan 2015. Denkmäler, i: *Die Erinnerung an Flucht und Vertreibung*, s. 75-88.

Scholz, Stephan, Maren Röger, Bill Niven (red.), *Die Erinnerung an Flucht und Vertreibung Ein Handbuch der Medien und Praktiken*, Paderborn: Ferdinand Schöningh.

Szarek, Danuta 2006, Wenig Nachwuchs beim Bund der Vertriebenen, i: *Deutsche Welle*, 2. september 2006. [Wenig Nachwuchs beim Bund der Vertriebenen | Deutschland | DW | 02.09.2006](#). Hentet 04.03.22.

Thagaard, Tove 2018. *Systematikk og innlevelse, En innføring i kvalitative metoder*, Bergen: Fagbokforlaget.

Thränhardt, Dietrich 1986. *Geschichte der Bundesrepublikk Deutschland*, Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.

Weichers, Britta 2015. Ostkundeunterricht, i: Die Erinnerung an Flucht und Vertreibung, s. 317-328.

Wikipedia https://en.wikipedia.org/wiki/Theodor_Schieder. Hentet 08.04.22.

Wikipedia https://de.wikipedia.org/wiki/Djo-Deutsche_Jugend_in_Europa Hentet 04.03.22.

Wikipedia <https://de.wikipedia.org/wiki/Ostlandkreuz> Hentet 21.03.22.

Wirth, Christa 2015. *Memories of Belonging: Decendants of Italian Migrants to the United States, 1884-Present*, Leiden: Brill.

Yinger, Milton. J, 1994. *Ethnicity, Source of strenght? Source of Conflict?* Albany, NY: State University of New York.

Vedlegg: Intervjuguide

Tysk	Norsk
1. Wo lebten Ihre Eltern, als sie geflohen bzw. vertrieben worden sind?	1. Hvor bodde dine foreldre da de måtte flykte, ble fordrevet?
2. Worin unterscheiden sich Ihre Eltern als Vertriebene von ihre Umgebung?	2. På hvilken måte skilte dine foreldre som fordrevne seg fra omgivelsene?
3. Inwieweit wurde ihrer Kindheit durch die Flucht und Vertreibung Ihrer Eltern geprägt?	3. På hvilken måte ble din barndom påvirket av at die foreldre var fordrevne?
4. Inwiefern hat die Tatsache, dass Ihre Eltern neu in West-Deutschland waren, ihr Verhalten zu ihrem Umfeld beeinflusst?	4. På hvilken måte har det faktum at dine foreldre var ny i vest-Tyskland påvirket ditt forhold til omgivelsene?
5. Wann haben Ihre Eltern von der Heimat erzählt und was haben sie Erzählt?	5. Når fortalte dine foreldre om sin Heimat og hva fortalte de?
6. Haben Sie als Kind mit ihren Eltern an organisierten Treffen wie Ostpreußen-Schlesien-Tag oder vergleichbaren Treffen teilgenommen? Hat dies eine Rolle gespielt in Ihrer Familie?	6. Har du som barn vært med dine foreldre på organiserte møter? spilte slike møter en rolle?
7. Wie haben Sie in Ihrer Kindheit bzw. Jugend mit ihren Freunden darüber gesprochen, dass sie ein Kind von Geflüchteten bzw. Vertriebenen sind, als Heranwachsender, als Erwachsener?	7. Snakket du med andre om at du var barn av fordrevne? I så tilfelle hvordan? Som ungdom, som voksen?
8. Wenn sie sich an Ihre Kindheit erinnern, welche / Haltung / Einstellung / hatten sie damals dazu, dass sie ein Kind von	8. Når du husker tilbake, hvilke holdning, innstilling hadde du til å være barn av fordrevne?

<p>Geflüchteten bzw. Vertriebenen sind?</p> <p>9. Inwiefern haben Sie sich als Erwachsene*^r damit beschäftigt, dass Ihre Eltern Geflüchtete bzw. Vertriebene sind?</p> <p>10. Spüren Sie aktuell / grundsätzlich / eine Verbundenheit mit der Heimat ihrer Eltern Sind Sie dort gewesen?</p> <p>11. Gegen Ende der 1960er hat sich die politische Richtung der Bundesrepublik geändert. Die Brandt-Regierung hat sich dabei in Richtung einer Anerkennung der Oder-Neiße Grenze bewegt. Wie wurde bei Ihnen Zuhause darüber gesprochen?</p> <p>12. Wie ist Ihre Ansicht zu Flucht und Vertreibung der Deutschen am Ende des / nach dem/ zweiten Weltkrieg? Sind sie der Ansicht, dass an Flucht und Vertreibung angemessen erinnert wird?</p>	<p>9. Hvordan har du som voksen befattet deg med at dine foreldre var fordrevne?</p> <p>10. Føler du deg på noen måte forbundet med din foreldres Heimat? Har du vært der?</p> <p>11. Med Brandt-regjeringen endret den politiske retningen seg i Forbundsrepublikken på 1960-tallet og det gikk mot en anerkjennelse av Oder-Neisse grensen, hvordan ble dette diskutert hjemme hos dere?</p> <p>12. Hvordan er ditt syn på fordrivelsen av tyskerne etter andre verdenskrig? Synes du at den har blitt tilstrekkelig belyst?</p>
--	--